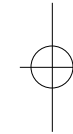
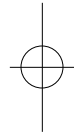

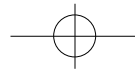
Kulturmelding for Den norske kirke
utarbeidet av Norske kirkeakademier
på oppdrag fra Kirkerådet

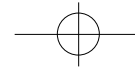
Kunsten å være kirke

OM KIRKE, KUNST OG KULTUR

Verbum
OSLO, 2005

I KIRKEN, KUNSTEN OG KULTUREN
en introduksjon

Fire stemmer – fire perspektiver 7
Utredningen 29

II ORD OM GUD, ORD OM KUNST
en refleksjon

Kirke og kultur – ti pilarer 43
Kyrkjerommets teologi 57

III KIRKEN OG KUNSTARTENE
et kart

Innledning 67
Musikk 73
Ordkunst 85
Drama 97
Dans 115
Film 123
Visuell kunst 131
Arkitektur 145

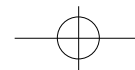
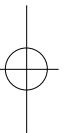
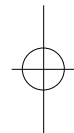
Særlige perspektiver
Samisk kirke- og kulturliv 163
Barn og kunst i kyrkja 170
Internasjonale perspektiv 178

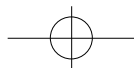
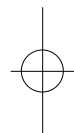
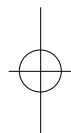
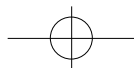
IV VEIVALG

Fra utfordring til visjon og handling 187
Alliansebygging 195
Arenaer 198
Kunstkompetanse i kirken 209
Kunstartene 215

Særlige perspektiver
Samisk kirke- og kulturliv 228
Gudstjenesten og kirkelige handlinger 231
Barn og kunst 233
Ressurs- og kompetansesentra 235

Epilog 244
Rulletekst 247
Støtteordninger 252

KIRKEN, KUNSTEN
EN INTRODUKSJON
OG KULTUREN

4 stemmer
perspektiver

Man kan nærme seg kirken, kunsten og kulturen – og forholdet mellom dem – på mange måter og med ulike utgangspunkt. Vi har invitert fire personer med forskjellig faglig ståsted til å gi noen nøkler til det store rommet denne meldingen beveger seg i.

MØTESTADER

Paal-Helge Haugen
forfatter

IMESTEPARTEN AV det tjuande hundreåret har det eksistert ei gjensidig mistru mellom kyrkja og store delar av det allmenne kulturlivet. Ingen av dei meinte at det var noko godt å vente frå den andre. Dei siste par tiåra har dette byrja å forandre seg. Kyrkja er blitt meir open i sin kontakt med samtidige kulturuttrykk som ikkje nødvendigvis har forankring i kristen tru, og i samtidskunsten kjem ein religiøs dimensjon oftare til syne. Med ein viss rett kan ein seie at vi ikkje berre lever i ein postmoderne tidsalder, men også ein postsekulær, der ein over eit breitt felt freistar å gjenerobre visse sider ved tenkinga kring den menneskelege eksistensen: Det som vart trengt unna i den innsnevrande sekulariseringa som var ein del av det moderne prosjektet. Samstundes har ein også frå kristen ståstad all grunn til å prise den historiske sekulariseringsprosessens velsigningar – først og fremst fordi den tilbyr ein effektiv vaksine mot alle former for fundamentalisme. Og uansett utgangspunkt, kristent eller ikkje, handlar det om å leite seg fram til møtestader der vi kan vere med på å utforme skissene til ei meining som må rekonstruerast igjen og igjen.

Over store delar av Europa pågår denne leitinga. Ein har byrja å tale saman på ein annan måte, og dialogane inkluderer dei viktigaste tenkane i samtida. I Tyskland samtalar den venstreliberale filosofen Jürgen Habermas med den konservative kardinalen Joseph Ratzinger. I ei italiensk avis gjekk det føre seg ei stor offentleg brevveksling mellom den

8·9

PAAL-HELGE HAUGEN

ikkje-truande Umberto Eco og kardinalen Carlo Maria Martini. Frå eit sekulært, etter-metafysisk utgangspunkt oppdagar ein så å seie teologien på ny – ikkje som dogmatikk og tankeregulering, men som ein konstruktiv ressurs for å tenke nytt om mennesket.

I slike samtalar, slike nye opningar, ligg ein av nøklane til kyrkjias kulturoppdrag ved inngangen til eit nytt millennium. Dersom ein tar imot desse invitasjonane, kan kyrkja og det allmenne kulturlivet opprette nye og viktige fellesrom. Men då må kyrkja, ikkje minst den norske, riste av seg dei siste restane av anti-intellektualisme. For det handlar om å restaurere alvoret, også det intellektuelle alvoret, i ein offentlighet som er i stadigdrift mot infantilisering. Kyrkja sjølv er på ingen måte upåverka av desse tendensane – tydelegast i den kyrkjelege praksis som preikene representerer. Ikkje sjeldan blir barnsleggjeringa av kyrkjias budskap så sterk at vi kjenner oss pinleg berørte. Dersom vi kan seie at all god kunst utgjer ein motstand mot trivialiseringa av det liv vi lever, må vi på den andre sida vedgå at kyrkja altfor ofte, altfor lenge og altfor villig har trivialisert seg sjølv og det den har å seie.

Min svenske kollega Ylva Eggehorn seier ein stad at kyrkja i dag står i ein utsett posisjon, mellom fossilering og kommersialisering. Generelt i samfunnet ser vi tydelege tendensar til at religion blir trekt inn i konsumpsjonens felt, som ei vare mellom andre på marknaden. Desto viktigare er det at stadig fleire av kyrkjias folk nå har byrja å konfrontere ei totalitær økonomisk samfunnsstenking som står i direkte motstrid til kristendomens bod om nestekjærleik. Ikkje minst dét er ein viktig del av kyrkjias kulturoppdrag: Å vise korleis det fører til samfunnsmessig forvitring når profittmoralen invaderer alle delar av menneskelivet.

Med dette meiner eg ikkje å seie at kyrkja må bli politisert. Tvert imot, den skal vere ein ubunden kritiker av det politiske, langt sterkare enn den hittil har vore, på skeptisk avstand til makta. For som vi har sett, både i historien og samtida: Rør saman politikk og religion, og du får ein luguber mikstur. Guds gjenkomst i verdspolitikken, også i vest, er ytterst problematisk, som det til overmål blir demonstrert av dei kreftene som for tida har kontrollen over verdas einaste supermakt.

IO · II

Når det meir spesielt gjeld samtidskunsten, finst det ennå tydelege restar av kyrkjeleg angstbiteri, og det er ei lite verneverdig holdning. Til kyrkjias kulturoppdrag høyrer også å forstå når ein ikkje skal uttale seg og kome med bastante domfellingar. Det kan t.d. vere ganske utriveleg å sjå kyrkjelege autoritetar opptre som kunstnarlege smaksdommarar. Når kyrkja sluttar å frykte det verste frå samtidskunsten, kan mykje skje. Ein kan beintfram kome til å oppdage at kyrkja og kunsten ofte har mykje til felles: At dei begge freistar å skape eit rom for refleksjon over kva det vil seie å vere menneske. Vegane dit kan vere svært ulike. Men ein skulle tru at kyrkja var vel utrusta for å kunne sjå under overflata, og inn mot djupare tildriv. I ein stadig meir gjennomkommersialisert tidsalder er det kanskje dette det handlar mest om, både for kunsten og for kyrkja: Å forvalte det som ikkje er til salgs.

KULTUR I KIRKEN

Pynt eller substans?

KIRSTI AASEN

PREST

NÅR JEG så lenge har arbeidet i skjæringspunktet mellom kirke og kultur, har det mye å gjøre med at min vei til troen også har gått gjennom kunsten. – Lenge følte jeg det vanskelig å snakke med medkristne om litteratur- og kunstopplevelser, som syntes å være uten betydning for tros livet. Det var den danske presten og salmedikteren Grundtvig som gav meg mot til å formidle slike opplevelser i kirkerommet. Grundtvig på sin side var inspirert av oldkirken, særlig av kirkefaderen Ireneus, som levde i det 2. århundre.

Problemet den gang var gnostisismen, som kjennetegnes av forakten for kroppen og verden, mens det åndelige ble løftet frem som det som betydde noe. Ireneus gikk sterkt i rette med dem som inntok en slik holdning. Hadde ikke Gud villet denne verden? Og hadde han ikke tatt menneskelivet på alvor ved å kle seg i en menneskekropp og gå inn i alle menneskelivets faser? – I motsetning til dem som prekte en frelse vekk fra jord og kropp, forkynte Ireneus en gjenopprettelse av alt det som Gud på skapelsens 6. dag betraktet som «overmåte godt», og som gjør at verden fortsatt er full av gudstegn, fylt av tilknytningspunkter for oss, slik lyrikeren Rolf Jacobsen sier i et vers: «Guds stemme hører vi ikke, men vi finner veier over alt og spor i hjertene og stier med lavmælt lys...»

Ireneus som ble biskop i Lyon i Frankrike, var greker, født inn i en tradisjon som skulle bli så kjent for sine ikoner. Det greske ordet for ikon

betyr bilde. Da Gud skapte mennesket, skapte han det i sitt bilde, slik at det i kraft av å være en ikon eller avglans av Guds vesen, har en enestående stilling og verdi, slik Grundtvig uttrykker det i en sang: «Mennesket er i Guds billede skabt med levende ord på sin tunge.»

Fordi vi bærer Guds bildet i oss, er forbindelseslinjen til Paradiset aldri brutt. Derfor kan dikterordet og kunstverket åpne for gjenkjennelse og lede på vei. I den østkirkelige tradisjonen, som Grundtvig stod nær, blir dette tydelig ved at forfattere som Dostojevskij og Solsjenitsyn ikke bare betraktes som store diktere, men også som betydelige teologer. Slik er det belegg for at dikterne også hos oss må få komme til orde i gudstjenesten. For «Alt sant som er sagt, av hvem det enn er sagt, tilhører oss kristne,» sa kirkefaderen Justin Martyr, som levde på samme tid som Ireneus.

Lyrikeren Harald Sverdrup leste en gang sine kjærlighetsdikt i kirken på Kampen. En journalist som var til stede, skrev at tilhørerne hadde lyttet til dikt som var uvanlig å høre i et kirkerom. Uvanlig i den forstand at diktene var upassende eller anstøtelige? I så fall har vi igjen å gjøre med det ulykksalige skillet mellom himmel og jord, ånd og stoff. For gjennom inkarnasjonen, gjennom at Gud ble menneske, er jo det legemlige og sanselige tatt på alvor.

For Grundtvig var sann menneskekunnskap forutsetningen for sann gudskunnskap. Det er gjennom et annet menneskes kjærlighet vi kan gjøre oss et bilde av Guds kjærlighet til oss.

Mens kirkereformatoren Luther mente at bildet var underordnet Ordet og bare kunne tjene som illustrasjon, var maleren Rembrandt – med utgangspunkt i fortellingen om Emmausvandrerne – kommet til en annen oppfatning. Disse to var Jesu disipler. Men kapslet inn i sin sorg kjenner de ikke den oppstandne igjen der han går ved siden av dem på veien. Først når han setter seg til bords med dem og bryter brødet, skjønner de hvem han er. Det er gjennom hva de ser, at de etter hvert også forstår hva han sier! Emmausmotivet ble derfor for Rembrandt et hovedtema livet igjennom.

Denne fortellingen overbeviste ham om at hans oppgave gjennom kunsten måtte bli å gjøre Evangeliet synlig, noe han langt på vei også klarte. Kjent er en hendelse knyttet til hans siste bilde: «Den fortapte

KIRSTI AASEN

sønns hjemkomst», som befinner seg i Russland. – Etter 1. verdenskrig skulle dette bildet på plass igjen i et museum i Stalingrad, etter å ha vært evakuert. Det fortelles at da kassen med kunstverket ble åpnet, falt flyttefolkene på kne og gjorde korsets tegn. De hadde aldri hørt om det berømte bildet eller om han som hadde laget det. Men kunstverket utstrålte en kraft som de ikke kunne verge seg imot. Episoden belyser kirkefedrenes og Grundtvigs anliggende: Fordi vi bærer Gudsbildet i oss, vil erindringen om det hellige aldri viskes ut.

Et kapell i Vence i Syd-Frankrike er i sin helhet utsmykket av Henri Matisse. Imotsetning til Rembrandt hadde ikke Matisse noe nært forhold til kristendommen. Men da kapellet ble innviet, vendte biskopen seg til Matisse med disse ordene: «Gjennom denne utsmykningen har Gud gjort Dem til sin tro tjener.»

I vår kirke tradisjon er det til tider blitt skilt skarpt mellom kropp og sjel, verdslig og kristelig. En dualisme vi mer og mindre har slitt med til denne dag. Gnostisimen er fortsatt en realitet hvor menneskers ytringsformer nedvurderes.

Kanskje kløften mellom kirke og kultur ville ha vært mindre hos oss dersom Grundtvigs kristendom ikke var blitt skjøvet ut på 1800-tallet? For hans dualisme er ikke Gud og verden, himmelsk og jordisk, men: lys og mørke, sannhet og løgn, liv og død.

Fordi det guddommelige og menneskelige ikke utelukker hverandre, kan vi leve som Grundtvig sier: «Lysvågent for alt skønt og stort her-neden, men med de dybe længsler vel bekendt, kun fyldestgjort av glans fra evigheden.»

14' 15

raphael
madonna

KIRKENS SYN PÅ KUNST

SVEIN AAGE CHRISTOFFERSEN
TEOLOG

IKIRKENS HISTORIE har det ofte vært strid om religiøse bilder. Ikke minst på reformasjonstiden var bilder i og utenfor kirkehusene et stridens tegn. Det var Luthers 95 teser som førte til bruddet med den katolske kirke. Men det var en strid om bilder som førte til at reformasjonsbevegelsen selv ble splittet, noen få år senere.

Reformatorene hadde god grunn til å være kritisk til bildene. Riktignok lærte kirken at bildene kunne æres, men ikke dyrkes eller tilbes. Men bildene var dypt innvevd i helgendyrkelsen og avlatshandelen. Folk bad til avbildede helgener, og mange bilder kunne også være utstyrt med forsikringer om avlat til den som der og da foldet sine hender og ba.

En del av Luthers ivrigste tilhengere ville få en slutt på dette straks. De mente at det gikk for tregt med reformasjonen, og at Luther selv var alt for forsiktig. Da Luther vinteren 1521–22 satt i skjul på borgeren Wartburg, gikk de til aksjon i Witten-

berg. Kirkene ble rensert for bilder. Messen ble avskaffet, sakramentsutdelingen fikk nye former. Konfliktene tilspisset seg, utviklingen var turbulent og ute av kontroll.

I denne situasjonen er det at Luther forlater Wartburg og reiser til Wittenberg. Der preker han ved fastegudstjenesten hver dag en uke i strekk. I disse åtte fasteprekenene holder han oppgjør med sine tilhengere på «venstrefløyen», eller «svermerne» som de også ble kalt. Billedstormen avviser han blankt. Slik skaper han ro og orden igjen i Wittenberg. Men samtidig splitter han den reformatoriske bevegelsen.

Luther hadde liten sans for bilder, men han ville ikke avskaffe dem, og i alle fall ikke med makt. Problemet er ikke bildene i og for seg, mente han, men bruken av dem. Det er riktig at vi ikke skal sette vår lit til bilder. Men vi kan godt bruke for eksempel et krusifiks som «minnebilde» eller påminnelse om hva kristendommen handler om. Og enten vi vil eller ikke, sier

16 · 17

andy warhol
raphael madonna – 9,99

SVEIN AAGE CHRISTOFFERSEN

Luther, danner vi oss et indre bilde av en mann som henger på et kors, når vi hører om Kristus. Hvorfor skal det da være så galt å ha et ytre bilde også?

For Luthers motstandere dreide det seg imidlertid om mer enn helgendyrkelse og avlatshandel. For dem dreide det seg om Guds usynlighet og åndelighet. Gud er ånd og kan ikke avbildes i det synlige og sanselige, hevdet de, og viste til billedforbudet i Det gamle testamente. Men akkurat dét argumentet provoserte Luther sterkt. For hvis man nå fjerner bildene, bare fordi det sto i Det gamle testamente, da gjorde man kristendommen til en lovreligion, og evangeliet – «det glade budskap» – ville bli kvalt av nye regler og forbud.

I kjølvannet av billedstriden i Wittenberg utviklet det seg en reformert kristendom som var svært restriktiv og asketisk i forhold til bilder og musikk i kirken. Lutheranerne derimot åpnet for begge deler, og til å begynne med kom bildene til å spille en viktig rolle i luthersk sammenheng. Velkjente motiver fikk ny betydning, og nye motiver som kunne illustrere den nye tro, kom til.

Likevel ble bildene mindre viktige etter hvert. En blant flere årsaker var nok at de lutherske kirkene først og fremst var *Ordets* kirker. Det var det forkynte ord som sto i sentrum. Ordet skaper troen og er kirkens skatt og grunnvoll. Den vekt som dermed legges på Ordet og ordene, førte til en rik utvikling på prekenkunstens område. Også talekunsten er en kunst, og ordkunsten fikk et stort spillerom på luthersk mark. Men dette medførte også

at billedkunsten ble underordnet ordet og brukt som et verktøy for ordet.

Allerede Luthers oppfatning av bildene som minnebilder legger det nær å se dem som illustrasjoner. De har ingen selvstendig betydning, de skal bare illustrere og visualisere det som allerede er sagt med ord. Dermed blir de også underlagt et annet krav som går dårlig i spenn med utviklingen av en rik billedkultur, og det er kravet om *entydighet*. Bildets flertydighet kommer lett i motsetning til ordets entydighet.

Men om de lutherske kirkene var avmålte og forsiktige når det gjaldt bilder, tok de sitt monn igjen på musikkens område. Reformasjonen åpnet for en rik kirkemusikalsk utvikling, både for menighetssangens og for den kirkelige «kunstmusikkens» vedkommende. Menighetssangen bidro til å knytte sammen kirkeliv og hverdagsliv. De sangene som ble sunget i kirkebenkene, kunne også synges i hjemmene, på torget og på markene. Slik fikk den musikkulturen som var knyttet til kirkerommet, også en stor utbredelse utenfor dette rommet. Dette stimulerte til en rik produksjon av tekst og musikk, og salmedikterne ble også sin tids store diktere.

Men også den kirkelige «kunstmusikken» blomstret og utviklet seg i den protestantiske kulturen. Det musikalske uttrykket ble utviklet og raffinert, og nye former for kirkelig musikk så dagens lys. Kirkemusikken var ikke sjelden den nyskapende musikken, og komponistene tidens fremste. I denne sammenhengen var det ikke en motsetning mellom ordet

og kunsten, men et samvirke. Musikken banet vei for ordet til hjertene, slik at det traff. Ordet ble altså mer presist takket være musikken, samtidig som det gav musikken inspirasjon og incitament til å finne stadig nye uttrykk og uttrykksformer.

Også Luther var opptatt av musikkens virkninger på sjel og sinn. Han kunne klare seg uten bilder, men ikke uten musikk. Særlig interessant er det imidlertid at han ikke ordnet musikken inn under ordet, men gav det en egen plass ved siden av ordet som en egen form for ord. Musikken kunne etter Luthers syn *lyde* evangelisk. Her foregriper Luther på mange måter 1800-tallet, da musikken for alvor løsriver seg fra den kirkelige teksten og konteksten og som ren musikk får religiøs betydning.

Før vi kommer til 1800-tallet og til vår egen tid, har imidlertid pietismen også satt sitt preg på forholdet mellom kirken og kunsten. Pietismen som vokste fram i de protestantiske landene fra slutten av 1600-tallet, var en bevegelse som særlig la vekt på den religiøse inderligheten og på den personlige erfaringen. Troen skulle være inderlig, ekte og dypt følt. Derfor forkastet pietistene alle former for overfladisk og utvendig religiøsitet. Men de trakk seg ikke dermed tilbake fra den ytre til den indre verden. Tvert imot: de forlangte at det ytre skulle være et ekte og troverdig uttrykk for det indre. Den indre omvendelse skulle være synlig i det ytre. Også på denne måten ble *entydighet* et viktig, kristelig kjennetegn.

For kunstens vedkommende medførte pietismen en ytterligere understrekning

av at kunsten skal tjene fromhetslivet og bidra til at troen blir inderliggjort. Det legges stor vekt på dens affektive betydning, at den rører og berører oss. Samtidig blir kunstnerens motiv og personlige tro viktigere. Den legitime kirkekunsten er den som ikke bare er *førde* troende, men også av de troende.

Pietismen i sin rendyrkede form er aldri blitt enerådende i de protestantiske landene, men den har satt et sterkt preg på fromhetsliv og kirkeliv, ikke minst med sin kritiske holdning til menneskets sanselighet og dermed også til kunstens sanselighet. Samtidig banet den på mange måter vei for den moderne tids individualisme og orientering mot subjektiv ekthet. Slik sett er pietismen ikke bakstreversk og antimoderne. Den er tvert imot en moderniserende bevegelse. Pietismen fordrev ikke kunsten fra kirken, men den satte rammebetingelser som kunsten kunne frigjøre seg fra med pietismens egne våpen: kravet om subjektiv ærlighet og oppriktighet overfor egne erfaringer.

Da reformasjonen startet, var det fyrstene, kongene og kirkene som eide de arenaene som kunsten hadde. I dag har kunsten for lengst fått sine egne arenaer: konsertsalene, operahusene, utstillingene, museene, cd-spillerne. Her bearbeider den fortsatt de livsproblemer og spørsmål som den før bearbeidet på kirkens arena, ikke sjelden med stoff fra den kristne tradisjon, men utenfor kirkens kontroll. Kunsten er blitt autonom. Den er blitt en institusjon for seg, ved siden av og uavhengig av den kirkelige institusjonen.

SVEIN AAGE CHRISTOFFERSEN

En konsekvens av kunstens autonomi er at når kirke og kunst møtes i dag, for eksempel i forbindelse med en kirkesmykning eller en konsert, blir det uklart hvilken arena de møtes på, og hvem som eier den. Finner møtet sted på kunstens eller på kirkens arena? Selv om spørsmålet er viktig nok, kan det også være grunn til å spørre om ikke mange problemer oppstår nettopp fordi man krever et slikt enten – eller. Kanskje handler det ikke om hvorvidt det er kirken som eier kunsten eller kunsten som eier kirken, men om dialog. En dialog bygger på gjensidig respekt og anerkjennelse. Det er ingen som eier den.

To andre problemer er det også nærliggende å peke på. Det ene er at kirken har hatt en tilbøyelighet til å ignorere de møtene med kristen tradisjon og meningsdannelse som finner sted i estetisk sammenheng og på estetiske premisser. For et stigende antall mennesker åpner kunsten – i en kirke, på et museum, i en konsertsal – for en religiøs dimensjon i en til-

synelatende sekularisert hverdag og for et møte med kristen tradisjon. Burde ikke kirken i større grad være et sted som både gir rom for slike møter, og som gir mulighet for å bearbeide dem?

Det andre er at kirken har en tilbøyelighet til å oppfatte den kunstneriske bearbeiding av kristen tro og tradisjon som sekundær. *Ordets* primære uttrykksform er fremdeles ordene, og kunsten blir i beste fall bare en illustrasjon. Kunsten illustrerer imidlertid ikke ordene, men fortolker *Ordet*. En kirke som overser dette, blir en uttrykksfattig kirke.

Historisk sett har entydighet, åndelighet og inderlighet stått sentralt når det gjelder kirkes syn på kunst. I dag bør dette forholdet tenkes igjennom på nytt. Det er ikke sikkert at entydighet utelukker mangfoldighet, eller at åndelighet utelukker sanselighet. Og i en tid da alt skal være privat og personlig, kan nettopp kunstens *form* minne oss om at kristen tro handler om mer enn vårt indre liv.

KIRKEN I KULTURPOLITIKKEN

HANS FREDRIK DAHL
HISTORIKER

INORSK KULTURPOLITIKKS historie spiller kirken – Den norske kirke – en rolle som ikke alltid blir tilstrekkelig verdsatt. Oftest anses kirken og «kirkelige saker» som liggende utenfor utviklingen av den offentlige kulturpolitikken. En viss antagonisme mellom «kirke» og «kultur» kan det heller ikke ses bort fra, betinget av mange forhold på begge sider. I stort perspektiv må imidlertid kirken og kirkelige forhold sies å ha spilt en betydningsfull rolle for kulturpolitikken utvikling i Norge etter 1814.

I fraværet av et hoff og av et omgivende adelskap, og med et lite utviklet storborgerskap som dessuten var helt avhengig av trelast- og jernindustriens konjunkturer, var grunnlaget for å bygge en offentlig kultur og en kulturforvaltning etter 1814 heller magert. Det ville vært enda fattigere uten statskirken – med dens organisasjon og embetsverk, dens kirkebygg og kunstskatter, og med konfirmasjonsundervisningen og forvaltningen av salmeskatten,

en hovedingrediens i landet sparsomme musikkliv. Det er i grunnen bare én annen institusjon som kan måle seg med kirken som kulturell infrastruktur, og det er forsvaret. Forsvarets bemanning og kompetanse i teknisk/estetiske fag, likesom dets organisasjon og fysiske befestningsverk, derunder divisjonsmusikken, står ved siden av kirken som inngangsportale til den nye staten som i 1814 skulle bygge opp en kulturpolitikk for å gjøre Norge jevnbyrdig med andre stater som kulturnasjon.

Det første selvstendige forvaltningsorgan for kultursaker ble opprettet 4. mars 1814 som «Oplysningscomitéen», som med en stab på tre saksbehandlere tok fatt på oppgaven å lede «Oplysningsfaget, Skolevæsenet og Geistlige Embeders Besættelse». Dette første kulturpolitiske organ ble ledet av opplysningspresten Frederik Julius Beck, biskop til Christiania siden 1805. I november 1814 ble Becks komité erstattet av et kirke- og undervisningsdepartement som ble opprettet med filosofen, professor

Niels Treschow, som statsråd. Oppgaven var å dra omsorg for «alle Sager der angaar Kirker og Presteskabet, Universitetet, Seminarer, Skoler, Musæer, Bibliotheker, Lærde Selskaber, Konst-Academier m.v. samt Fattigforsørgelse og milde Stiftelser». At det ble en professor og ikke en geistlig embetsmann som kom til å lede det nye departementet, kan nesten regnes som en tilfeldighet. Som biskop i landets største stift kom Beck fortsatt til å spille en stor rolle i kulturpolitikken.

Det nye departementet skulle virke for kirke- og kultursaker samlet. Det var og er fortsatt, i historisk tilbakeblikk, mange ganger vanskelig å skille disse funksjoner. Sekulære kulturinstitusjoner som museer, lærde selskaper og biblioteker hadde landet bare et fåtall av. Seminarier og skoler var tett forbundet med statskirken og med kirkelige oppgaver, mens den kirkelige forvaltning naturlig ble ansett forbundet med fattig- og omsorgsvesenet. Ut fra dette kan vi si at kulturpolitikken i det nye Norge fant sin utforming innenfor en forvaltning som kombinerte kirke, skole, kultur og sosialpolitikk i én sammenheng. Og stikkordet for denne firfoldige virksomhet var opplysning – det å løfte den enkelte og fellesskapet i dannelse og gudsfrykt, forstått som innsikt i de allmenne lover for menneskehetens fremgang i åndelig såvel som økonomisk henseende.

Ledet av landets embetsmenn kom den norske kulturpolitikken i høyere grad enn den konge- og hoffbundne svenske og danske til å følge den rasjonelle opplysningstidens idealer, med

geistligheten i fremtredende posisjon.

Også når det gjaldt mulighetene for i det hele tatt å drive en kulturpolitikk – de konkrete ressurser man rådet over – ble kirken en sentral forutsetning. Hadde man ikke hatt det benifiserte kirkegods å ta av – altså restene av den katolske kirkes store jordegods, som ved reformasjonen var tilfalt staten og som under eneveldet ble «beneficeret», altså godskrevet geistligheten – ville det neppe vært mulig å reise midler til en kulturpolitikk i det hele tatt. Salgsinntektene fra de benifiserte gods inngikk i «Oplysningsvesenets fond», opprettet 1821, og rentene av dette fondet utgjorde en hjørnestein i utbyggingen av Universitetet og skoleverket, og en nødvendig kilde til avlønning av et geistlig og verdslig embetsverk i forsvarlig omfang.

Etter en forholdsvis stille tid i 1820- og 30-årene, skjedde det rundt midten av 1800-tallet mye på departementets virkeområde. Nye skolelover, med tilhørende reformer av både allmue- og borgerskoler, ga en langsom tilpasning av skolestellet til tidens nye krav og nye læreplaner. Nye lover som tillot dissenter og som åpnet for både katolsk og jødisk innvandring, endret bildet av troslivet i landet. Reformen innen både katekismus- og salmeboklitteraturen grep inn i menighetens fromhetsliv og ga det mer av en enhetlig form. Alt dette kan kalles «kulturpolitikk», all den stund det påvirket det som stadig oftere ble kalt «den norske kultur». Tiltakene ble ofte introdusert under det vi i dag ville kalle veritable kulturdebatter. Samtidig grenet en tydelig

HANS FREDRIK DAHL

kirkepolitikk, og en minst like tydelig skolepolitikk, seg ut av «opplysningens» generelle favn og ble til autonome politiske felt, hegnet om av felt-interne regler, voktet av karrierebevisste profesjoner og av en budsjettpolitikk som mer og mer ble styrt etter rutiner, presedens og konsekvens innen vedkommende felt. Gradvis spaltet også en særegen kulturpolitikk i engere forstand seg av, ofte etter initiativ og grep fra den myndige statsråd, biskop Hans Riddervold (statsråd 1848–72). Kunstnere fikk stipendier for å kunne reise ut og lære, eller gasjer i form av statsavlønninger som diktere (Bjørnson fra 1863, Ibsen fra 1865, deretter flere både komponister og forfattere). Innsamling av eventyr og folkespråk ble fulgt av innsamling av folketoner, religiøse som verdslige. Fortidsminnevernet kom på statsbudsjettet. Men først og fremst ble det avsatt betydelige summer til å gjenreise minnet om Norges storhetstid, Trondheims domkirke, det største enkeltløft i norsk kulturpolitikk noen sinne. Dette gjenreisningsprosjektet løp sammenhengende fra 1840-årene til 1960-årene og innebar en uttelling over statsbudsjettet som stiller det i særklasse. Og dette ble gjort innenfor skjæringsfeltet mellom kirke- og kulturpolitikk, med Olavsjubileet i 1930 som et viktig referansepunkt.

Den offentlige kulturpolitikken hadde helt fra begynnelsen av et uniformerende siktemål: like skoletilbud uansett bosted, ens liturgi og salmodikk i landets kirkesogn; etter hvert også like vilkår for etablering av museer og samlinger i alle sentra

av landet. Det uniformerende var særlig sterkt i skolesektoren, noe mindre i den kirkelige. På begge felter ble imidlertid strevet etter enhetlige løsninger og ordninger såvidt effektivt motarbeidet av lokale bevegelser og partikulære tendenser, at det vi må forstå som den offisielle, norske opplysningsprosjektet, bare delvis lot seg realisere.

Den kirkelige enhet ble forstyrret av de omfattende dissenter- og vekkelsesbølger som gjorde seg gjeldende fra 1840-årene, og som organisatorisk skjøt fart i tiårene som kom. Embetsstatens kirkelige enhetsbestrebelse ble for alle formål effektivt underminert av lekfolket. I skolepolitikken ble oppkomsten av landsmalet en tilsvarende splittelsesfaktor. «Motkulturene» reiste seg mot den sentraliserte kulturpolitikken. Denne ble derfor fra og med 1880-årene, og med virkning til langt ut i mellomkrigstiden, polarisert mellom Høyre og Venstre, og innenfor Venstre igjen i ulike fraksjoner. Først fra 1930-årene kan vi igjen registrere en konsensus i kulturpolitikken som svarte til den man hadde opplevd 100 år før – med høy grad av enighet. Kulturpolitikk ble etter 1945 et konsensus-felt.

På dette stadium kan vi bare spore rester av det gamle, overgripende opplysningsprosjekt som ved statens grunnleggelse hadde vært felles for kirke, skole og kultur. Departementet var forlengst delt opp i en kirke- og en skoleavdeling; en egen kulturavdeling ble etablert i 1972. I de siste 25 års departementsordninger har som kjent de tre faktorer kirke, skole (delt i høyere/

HANS FREDRIK DAHL

lavere undervisning) samt kultur blitt gjenstand for ulike, ad hoc-pregede konstellasjoner i departementsstrukturen.

Har da kirken – Den norske kirke som statskirke – i dette har tapt sin innflytelse over kulturpolitikken?

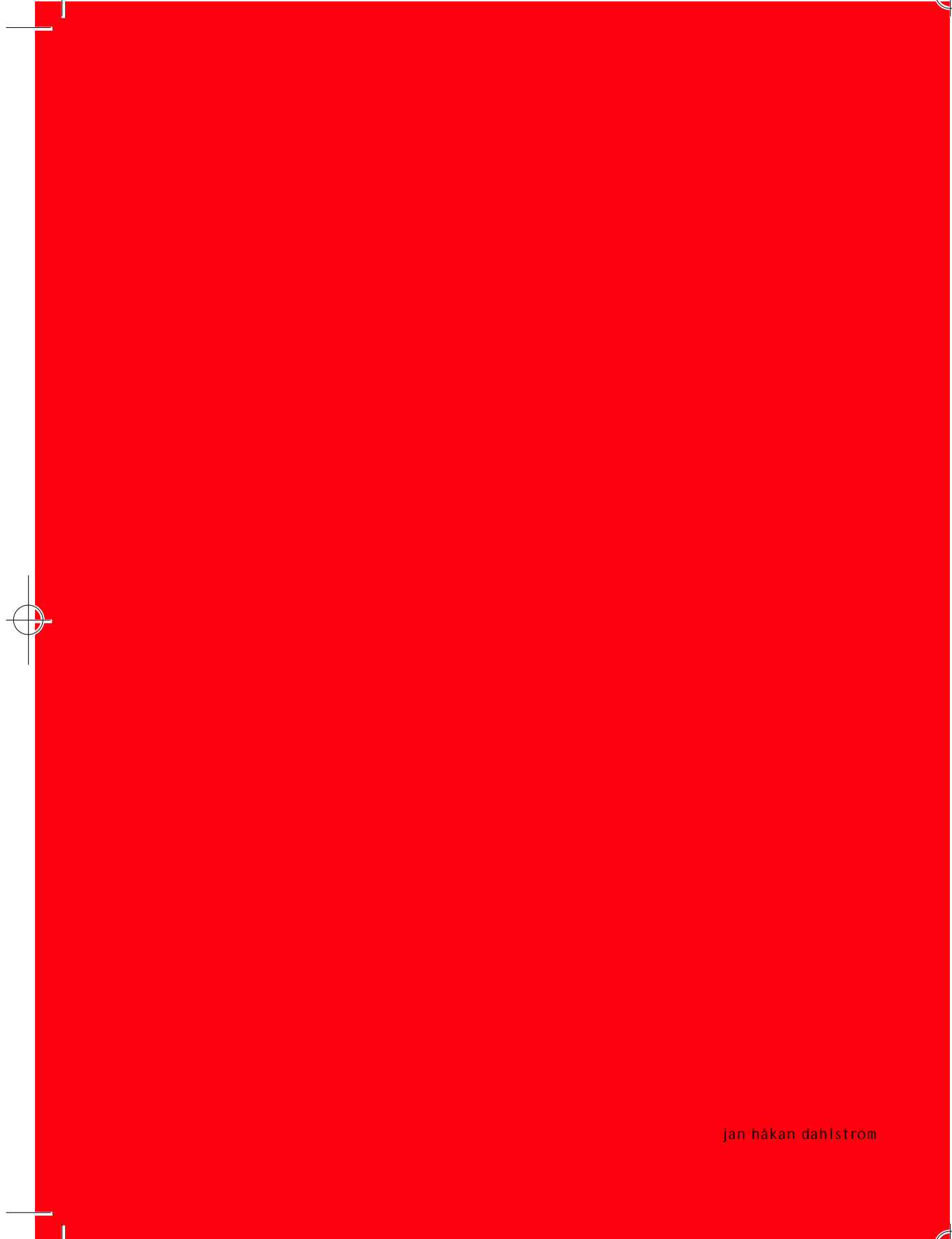
Det kan man ikke uten videre si. I det minste på to nivåer synes de tradisjonelle kirkelige hensyn å ha fått – eller å ha beholdt – sin plass i de siste tiårs kulturpolitikk.

Det ene nivå er det lokale. Med introduksjonen av «den nye kulturpolitikken» fra 1970-årene har landets lokalsamfunn fått sin renessanse i forvaltningen av offentlige kulturmidler. At kirker og menighetshus, med sine kirkelig-kulturelle arrangementer og tilstelninger er med å gi det lokale kulturliv identitet, synes åpenbart. Fordi det identitetsskape som tendens blir et stadig viktigere mål i kulturpolitikken, har sannsynligvis kirken gjennom sine menigheter mulighet til å virke enda sterkere i den lokale kulturpolitikken enn den hittil har gjort.

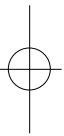
Det annet nivå er det parlamentariske. På tross av den oppdeling som skyldes spesialisering og sektorisering av den gamle

opplysningspolitikken, så har ett organ like fullt stått som samlende. Dette organ er Stortinget, i den dobbelte rolle av bevilgende myndighet og budsjettkontrollør. På kulturpolitikken område har Stortinget helt opp til de senere år meget aktivt brukt sin myndighet på kulturlivets område, og ofte har et kirkelig standpunkt da fått en klar markering. På denne måten har Stortinget fungert som arena for hva man kan oppfatte som den sentrale kulturpolitikken i Norge, og motvirket det profesjonelle kulturlivets tendens til autonomi.

Endelig kan vi gjennom stortingspolitikken argumentasjon for en stadig utvidet kulturpolitikk spore rester av et opplysningsprosjekt å la 1814, nå ikledd formuleringen «velferd». Kulturpolitikken er siden Andre verdenskrig blitt del av velferdspolitikken i Norge, med ressursallokering og fordeling som sentrale hensyn. Om konfesjonelle institusjoner omfattes av det samme hensyn, eller om de har orientert seg ut i et mer ideelt og rettighetspreget terreng, kan være vanskelig å avgjøre i dag – i gnyet fra kampen om dagens multikulturelle samfunn og dets verdigrunnlag.

jan håkan dahlström

gunnar
smoliansky

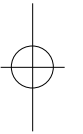
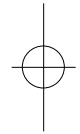
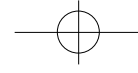
I april 2003 mottok Norske kirkeakademier (nka) et brev fra Kirkerådet (kr) med en anmodning om å ta på seg å utarbeide en kirkelig kulturmelding. nka sa ja til oppdraget som besto av følgende bestilling:

Kirkens kulturelle rolle i samfunnet skal klarlegges ved å kartlegge ulike typer kunstnerlig kirkelig virksomhet. Det er viktig at bredden i den kunstnerlige aktivitet skal vektlegges.

Det skal utvikles en teologisk refleksjon rundt kirkens kulturelle oppdrag og uttrykksformer.

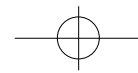
Det skal utarbeides en strategi for en fremtidig kirkelig kultursatsing.

Meldingen skal synliggjøre det nasjonale, regionale og det lokale aspekt ved kulturelle uttrykksformer. Dette skal også synliggjøres i strategien.

abbas
argentina, 2001

Utredningen

Utvalget. Kirkerådet forutsatte at NKA oppnevnte et utvalg for å gjennomføre oppgaven. KR oppnevnte i utgangspunktet to utvalgsmedlemmer og overlot til styret i NKA å oppnevne leder og øvrige medlemmer.

Utredningsutvalget har hatt følgende sammensetning:

Einar Solbu leder
direktør i Rikskonsertene

Oskar Stein Bjørlykke, forfatter

Dagny Anker Gevelt
kulturdirektør i Kristiansand kommune

Erik Hillestad, produsent og leder av
Kirkelig Kulturverksted

Tor Berger Jørgensen (oppnevnt av KR)
domprost i Bodø

Inger Anne Naterstad (oppnevnt av KR)
studentprest ved Universitetet i Oslo

Thea Stabell, sceneinstruktør
og førsteamanuensis ved Kunsthøgskolen i Oslo

Vivianne Johnsen Sydnes
domkantor i Nidaros Domkirke

Henrik Ødegaard, komponist
og kantor i Sauherad

Prosjektleder har vært

Margunn Sandal, prest
og generalsekretær i Norske kirkeakademier

Sekretær for utvalget har vært

Kjartan Leer-Salvesen, teolog
og filmanmelder

Forståelse av oppgaven. Mandatet inneholder tre hovedoppgaver: en kartlegging, utarbeidelse av en teologisk refleksjon, og utforming av strategier. I kartleggingen og strategiutformingen skal utvalget anlegge lokale, regionale og nasjonale perspektiver. Utvalget har lagt følgende forståelse av oppgaven til grunn:

32

Kartleggingen. Kirkens kulturelle rolle i samfunnet har to sentrale dimensjoner. For det første spiller kirken selv, gjennom den kunst og de kulturaktiviteter den selv initierer, en rolle som aktør i kulturlivet. For det andre forholder kirken seg ut fra sitt oppdrag som kristen kirke til all menneskelig virksomhet, ikke minst til virksomhet som ved hjelp av menneskets kreativitet utforsker den menneskelige tilværelse, slik kunsten gjør. Utvalget har valgt å legge vekt både på kulturarbeid som springer ut av menigheters og andre kirkelige organers initiativ, og samspillet mellom kirken og kulturlivet i vid forstand.

Kvantitativt sett er kirkens kulturelle rolle i samfunnet nesten uoverskuelig. Utvalget innså tidlig at det ikke ville være mulig, ei heller særlig nyttig, å kartlegge det hele. Det konstaterte for øvrig tidlig at tilgangen på systematiserte data om forholdet mellom kirke og kultur er svært begrenset. Utvalget valgte derfor å kartlegge ved å gi situasjonsbeskrivelser med bakgrunn i innhentet informasjon, dels fra fagpersoner og dels fra aktører i lokalt, regionalt og nasjonalt kirke- og kulturliv. Vi har lagt vekt på at kartleggingen både skulle gi et bilde av virksomhet som pågår, og av de utfordringer man står overfor når man ønsker å styrke og videreutvikle kirkens rolle i samfunnet.

Litt senere i dette kapitlet drøftes bl.a. begrepene *kunst* og *kultur*. Det er utvalgets oppfatning at kirkens forhold til kultur i all sin bredde må forankres i dens forhold til kunsten. Utvalgets mandat bygger på en tilsvarende forutsetning ved at kirkens kulturelle rolle skal klarlegges ved å kartlegge kunstnerisk virksomhet i kirkelig regi. Utvalget har derfor bevisst valgt å legge hovedvekt på kirkens rolle i forhold til kunsten.

Teologisk refleksjon. Det er lett å påvise paralleller eller likhetstrekk mellom evangeliet og kunsten. Hvis man ensidig trekker fram slike, kan det lett føre til en gjensidig omfavnelse mellom kirke og kunstmiljø, en omfavnelse som vil oppleves som klam både av kirken og kunstneren. Det er heller ikke

vanskelig å peke på hvordan evangeliet og kunsten trekker i hver sin retning. Tar man dette som ensidig utgangspunkt, gjør en både kirken og kunsten blodig urett.

Utvalget har sett det som sin oppgave å synliggjøre holdepunkter for et kirkelig kunst- og kultur-engasjement, holdepunkter som kan skape grunnlag for kunsten og kirken til å gå sammen, uten at den ene skal frata den andre sin autonomi og frihet.

På dette området finnes det ikke endegyldige svar. Utvalget har da også valgt å uttrykke seg i åpne formuleringer i håp om å bidra til videre refleksjon, samtale og undring.

Strategi. De som leser så langt at de kommer til del 4, vil finne at utvalget unngår begrepet *strategi*. Vi har valgt å bruke begreper som *veivalg*, *konsekvenser* og *råd*. En vellykket kultursatsing vil være avhengig av samspillet mellom en rekke forhold: enkeltpersoners initiativ og innsats, organisasjoners og institusjoners arbeid, økonomi, organisatoriske strukturer og mye mer. Det er ikke mulig å trekke opp et komplett bilde av hvordan kirken bør tilrettelegges for sin fremtidige kultursatsing for at den skal bli vellykket. Men ved å legge fram en rekke konkrete forslag, og ved å peke på et bredt spekter av områder som krever handling, mener utvalget at det legger et godt grunnlag for strategier og handlingsplaner for en fremtidig kirkelig kultursatsing – for dem som sitter med politisk makt, det vil si mulighet til å prioritere, og med tilgang til ressurser.

Arbeidsform. Utvalget har lagt stor vekt på å forankre sine beskrivelser og forslag i den virkelighet som aktører i kirke og kulturliv opplever å virke i. Utvalget har også søkt å nyttiggjøre seg fagkompetanse på en rekke områder for å kvalitetssikre fremstillinger og konklusjoner.

I arbeidet med å innhente informasjon, kunnskap og synspunkter har utvalget arrangert flere åpne og lukkede høringer og konsultasjoner. Her har enkelt-

33

UTREDNINGEN

personer og institusjonsrepresentanter fra kultur- og kirkeliv kommet med viktige innspill. Det har også blitt holdt en del møter og uformelle samtaler med sentrale aktører og fagpersoner. Videre har utvalget bestilt flere skriftlige bidrag fra sentrale fagpersoner på de ulike områdene. En del personer har dessuten blitt intervjuet, både for å trekke på deres fagkunnskap, og for å få deres synspunkter på bestemte problemstillinger.

Utvalget har også gjennomført spørreundersøkelser overfor alle biskopene i Den norske kirke, et utvalg menigheter av forskjellig størrelse, struktur og geografisk beliggenhet, og en rekke institusjoner og organisasjoner i kultur- og kirkeliv. De svarene som har kommet inn, har, sammen med utførte casestudier, vært viktige bidrag til å gi meldingen en forankring i aktørers hverdagsituasjon.

I løpet av det drøye året utvalget har arbeidet, har det deltatt på flere seminarer og konferanser, og etablert og videreutviklet kontakter med internasjonale aktører som arbeider i skjæringspunktene mellom kultur og kirke.

Gjennom hele sitt arbeid har utvalget vært seg bevisst at det arbeider med spørsmål der den største utfordringen er å åpne opp for muligheter. Vi har vært engstelige for å uttrykke oss slik at vi skulle stenge for videre refleksjon, debatt og divergerende synspunkter. Det er mange som har vært med på å føre teksten i arbeidet vårt i pennen, både utvalgsmedlemmer og ressurspersoner vi har samarbeidet med. Vi har forsøkt å la dokumentet reflektere noe av den uttrykksmessige pallett ethvert kulturliv består av, i håp om at språklig mangfold kan bidra til at mange finner holdepunkter for å tenke videre.

Når det er sagt, vil vi understreke at utvalget er samstemt om at det nettopp er det som står i dokumentet, vi som utvalg ønsker å legge fram.

Begreper. I et arbeid som dette vil man måtte bruke en rekke ord som både i faglitteraturen og dagligtalen har forskjellig eller diskutabelt begreps-

innhold. I svært mange sammenhenger vil den konteksten ordet brukes i, bidra til å klargjøre hvilket begrepsinnhold man har lagt i ordet. Det er fire ord som står helt sentralt i mandatet og går igjen gjennom hele dokumentet, som vi har behov for å drøfte nærmere for å vise hvordan utvalget forholder seg til dem og bruker dem. Det er *kirke*, *kultur*, *kunst* og *kvalitet*.

Kirke. Ordet *kirke* blir brukt og forstått på mange forskjellige måter. Det kan bety kirkehuset, og det kan bety et verdensvidt fellesskap av kirkesamfunn. Enkelte snakker om kirken som samlingen av dem som går ofte til gudstjeneste og er aktive i det lokale menighetsliv, mens andre understreker at kirken er alle de døpte. Atter andre tenker på prestene, biskopene og de øvrige ansatte når de snakker om kirken, eller på Den norske kirke med sine kirkevalgte styringsorganer menighetsråd, fellesråd, bispedømmeråd, kirkemøte, eventuelt med sine politisk valgte kirkelige organer som er Stortinget, regjeringen og Kongen i kirkelig statsråd. Noen vil mene at kirken er hele den kristne tradisjon.

En så mangfoldig bruk av kirkebegrepet vil klinge med i teksten som følger. Det vil i noen sammenhenger bidra til å åpne teksten, andre ganger vil det kunne skape usikkerhet og misforståelser.

Selv om utvalget bruker ordet kirke med varierende begrepsinnhold, ligger det bak denne bruken et bestemt syn på hva kirken er. Den er et fellesskap av mennesker som er innlemmet i Kristus. I vår tradisjon blir man medlemmer av dette fellesskapet gjennom dåpen. Slik er det også i de fleste andre kirker. Kirken er ikke bare en lokal eller nasjonal størrelse, den er også global. Som medlem i Den norske kirke eller et annet kristent kirkesamfunn i Norge, er man delaktig i et globalt fellesskap, en verdensvid kirke som inkluderer høyst ulike kirkesamfunn.

Kirken er både et synlig og et usynlig fellesskap. Man kan finne ut hvem som tilhører den organiserte kirken ved å slå opp i kirkenes medlems-

registre, men det eksisterer samtidig en usynlig kirke som ingen kan registrere. Den usynlige kirke sprenger rammene for tid og rom, for evangeliet kan lyde fra konsertsaler eller tre fram i dansestudio, det kan skrives på veggene, og det kan komme til oss gjennom vakker arkitektur.

I dette dokumentet forsøker vi få fram forhold som knytter an til alle disse nivåene, fra den lokale menighet i Den norske kirke til det store fellesskap i en åpen folkekirke, fra det navngitte kirkehus til den usynlige kirkes udefinerbare tilholdssted.

Kultur. Det er skrevet mange hyllemeter med litteratur om hva *kultur* er. I kulturmeldingen som Kultur- og kirke departementet la fram i 2003 (St. meld. nr. 48), velger man å bruke kulturbegrepet på to nivåer. «I vid forstand dekkjer det verdier, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn. I smalare forstand vert omgrepet brukt om dei forskjellige aktivitetane innanfor kulturlivet og kulturpolitikken når desse vert forstått som ein avgrensa samfunnssektor.»

Utvalgets bruk av kulturbegrepet ligger nær opp til dette. Utvalget ser på kultur som hele det reservoar av idéer, uttrykks- og kommunikasjonsformer, verdier og normer en gruppe mennesker definerer som sitt felles eksistens- og verdigrunnlag, og som de konstruerer seg selv, verden og samfunnet ut ifra, slik at samfunnet blir reproduisert på en bestemt måte, materielt og åndelig. Hvert enkelt menneske tilhører på den måten mange kulturkretser: f.eks. en vestlig kulturkrets, en lokal kulturkrets, en kulturkrets basert på yrkesmessig eller kollegialt fellesskap, en basert på særlige interesser og smakspreferanser osv. osv. Ved at mennesker på sett og vis vandrer inn og ut av kulturkretser, tar de med seg kulturimpulser fra den ene kulturkretsen til den andre. Det fører til at en kultur alltid er i forandring under påvirkning fra andre kulturer. Kultur er med andre ord åpne prosesser som oppstår, vokser fram og endres i

møte med andre kulturer. De flyter over i hverandre og endrer seg. Enhver kultur – liten eller stor – består både av noe allment og noe partikulært.

Det hevdes at det gjennom de senere sekler har vokst opp kunstige skiller mellom den offentlige kultursektoren og noen av de viktigste kulturarenaene i samfunnet vårt: skolen og kirken. Mye tyder imidlertid på at det i vår tid er en økende bevissthet om at det ikke må få utvikle seg reelle skiller verken mellom skolen og kulturen eller mellom kirken og kulturen. Etableringen av *Den kulturelle skolesekken* er et tiltak for å åpne skolen for det kunst og kulturminner har å by på i forhold til barns utvikling, og for å forsterke skolens rolle som kulturaktør i lokalmiljøet. Det faktum at Kirkerådet har besluttet å utrede forholdet mellom kirken og kulturen, peker i samme retning.

Kultur har sine røtter i naturen. Kultur er menneskets bearbeidelse av ressurser som finnes der. I et demokratisk samfunn er det kulturen som så å si definerer de arenaer mennesker kan delta på med frihet til å uttrykke seg, frihet til å protestere, frihet til å utfordre. Deltakelse er en forutsetning i et demokrati, og deltakelsen vil alltid være forankret i kulturen på den måten at det er kulturens byggeklosser som vil utgjøre elementene i deltakelsen. I de fleste kulturer er menneskers måte å uttrykke seg på, gjennom ord, musikk, dans, bilder osv., helt sentrale elementer. Disse elementene vil da også være sentrale byggeklosser i menneskelige kulturaktiviteter. De samme elementene bruker kunstnere i sitt arbeid. I vår kultur skiller vi derfor gjerne mellom amatørvirksomhet og profesjonell virksomhet innen ordkunst, musikk, dans, bildekunst osv. Vi skal komme nærmere inn på dette i de neste avsnittene. Det viktige å få fram når det gjelder vår forståelse av kulturbegrepet, er at kultur er noe levende, noe som eies av levende, frie mennesker, og som menneskene gjennom sine handlinger og samhandling – sin aktive deltakelse – bidrar til å forandre hele tiden.

UTREDNINGEN

Kunst. Ordet *kunst* blir ofte brukt nærmest synonymt med ordet kultur. *Kunst og kultur* sier vi, uten å klargjøre om de to ordene helt eller delvis dekker hverandre. Vi skriver det også, bl.a. i dette dokumentet. Også i offisielle dokumenter brukes de to ordene med uklart begrepsinnhold. Når vi i Norge f.eks. snakker om kulturpolitikk, er det ofte en politikk for kunstproduksjon og -formidling vi sikter til. Og Norsk kulturråd behandler i det alt vesentlige forhold som har å gjøre med kunst.

Som det finnes mange definisjoner av kultur, finnes det også mange måter å definere kunst på. Utvalget ser på kunst som «meldinger» eller «utsagn» fra mennesker som gjennom spesielle evner, utdanning og livserfaring har tilegnet seg særlige forutsetninger for å uttrykke seg konsentrert, gjennomtrengende og originalt ved hjelp av ord, bilder, toner og rytmer, bevegelser. Slike mennesker kaller vi i vår kultur kunstnere.

I en viss periode av europeisk historie ble kunstnere sett på nærmest som overmennesker, og de ble dyrket deretter. I vår tid henger dette igjen, men synet lever videre sammen oppfatningen at kunstnere ikke annerledes enn andre mennesker. De er derimot dyktige fagfolk som – i likhet med dyktige fagfolk innen andre profesjoner – kan tilby sine medmennesker resultater av sitt arbeid, preget av kvalitet og ekthet.

Det kunstnere har å melde gjennom sin kunst, vil alltid være relatert til den kulturen kunstneren er en del av. Både kunstneren og betrakteren vil oppleve et kunstverk med den kulturen de kjenner som referanse. Kunstverket vil derfor – både for kunstneren og betrakteren – kunne tolkes inn i forhold til forskjellige sider ved ens kultur: estetiske, etiske, sosiale, politiske, menneskelige, eksistensielle, religiøse osv. I likhet med forskeren bringer kunstneren alltid noe nytt til torgs. Det gode kunstverket gir oss som betraktere opplevelser som virker som vinduer inn mot ny forståelse, ofte riktignok bare i form av antydninger.

Kunsten er altså på samme tid en del av kulturen

og kulturens utfordrer. Gjennom kunstnerisk og annen grensesprengende virksomhet endrer kulturen seg: nye lag blir lagt til, og det som var der fra før, får ny mening for oss.

Kvalitet. På alle livsområder skaper vi målestokker for kvalitet. Disse målestokkene skapes innenfor kulturelle rammer. Det er så å si en kulturs forvaltere som også fastsetter kvalitetsnormene innen sin kultur. Allikevel foregår det alltid debatter om kvalitet. Slike debatter foregår fordi ingen kultur er statisk. Kulturer påvirker hverandre fordi kulturen i et fritt samfunn alltid vil være åpen for dialog med andre kulturer. Og kulturer påvirkes av kunstneres grensesprengende virksomhet fordi kunsten både er kulturforankret og sprenger kulturens grenser. Dermed er målestokkene for kvalitet også under stadig forandring.

Det kan være av interesse å notere at på mange kulturers markedsplasser reflekteres god kvalitet i høye priser.

Det er umulig å gi klare definisjoner av hva som gjør at noe har høyere kvalitet enn noe annet. I den statlige kulturmeldingen fra 2003 heter det: «Kvalitet er eit relativt omgrep, men ikke eit subjektivt. Om noko har kvalitet eller ikkje, er ikkje spørsmål om kva den eine eller andre kan lika, men om kva vi har med å gjera, og kva det skal nyttast til.» Videre heter det: «Det finst altså ikkje eit ein-skilt sett av alltid gyldige kriterium for kunstnarleg kvalitet, men det finst ei rad relevante kunstnarlege kriterium som kan kombinerast på ulik måte, og som til og med kan stå i motsetning til kvarandre, til dømes det nyskapande, gjenkjennelege, velforma, komplekse, overraskande, teknisk fullkomne, tanke-tunge, lett tilgjengelege eller utfordrande.»

Som nevnt foregår det alltid debatter om kunstnerisk kvalitet som i det lange løp fører til at kvalitetsrammer blir justert. Svært mange slike debatter føres innenfor avgrensede fag- eller kulturmiljøer. De preges derfor av at debatt deltakerne kjenner debattens rammer, premisser og terminologi. Det

mandat som ligger til grunn for dette dokumentet, forutsetter at det skal etableres nye møteplasser der aktører som ikke normalt utgjør en indre krets, skal skape noe sammen. Det vil være møteplasser for slike som har kompetanse og erfaring i å vurdere kunstnerisk kvalitet, liturgisk kvalitet, pedagogisk kvalitet, diakonal kvalitet og flere andre kvalitetsområder.

Det er utvalgets oppgave å drøfte forholdet mellom kirken og det helhetlige kulturlivet kirken er en del av, med en hovedvekt på kirkens forhold til kunsten og kunstens forhold til kirken. Kunstens plass i kirkens liturgiske og pedagogiske arbeid, i barne- og ungdomsarbeid og i teologisk arbeid vil dermed være sentralt i dette dokumentet. Det vil også kirkens forhold til kunstscenen bredt forstått være, som tilstedeværende deltaker, som bestiller og som kritiker.

Utvalget vil også understreke at kvalitet ikke må forveksles med sjanger. Når det stilles høye kunstneriske kvalitetskrav, skal det aldri kunne brukes for å ekskludere kunstarter eller sjangere som sådan. Tvert imot mener utvalget at kunstnerisk og uttrykksmessig mangfold er en konsekvens av menneskelig likeverd.

Kirken har et særlig ansvar for å gi rom for minoritetenes kunstuttrykk, enten det gjelder uttrykk forankret i samisk og kvensk kultur, «de reisendes» kultur, eller kulturer som innvandrere og asylsøkere har med seg til Norge.

Vi har tidligere vært inne på at deltakelse er viktig i alt kulturliv. Det gjelder også i kirkelig sammenheng, og svært ofte i forbindelse med kunststartene. Aktiviteter i kor og instrumentalgrupper, drama- og dansegrupper, film-, tegne- og skriveklubber utgjør en viktig vev i kulturlivet. Den store aktiviteten på dette området, også i kirkens liv, reflekterer bl.a. at kunsten har en svært sentral plass i tilværelsen vår. Frivillige organisasjoner har vært og er sentrale bidragsytere på kulturfeltet generelt og ikke minst i kirkelige sammenhenger. Den frivillige innsatsen skaper mangfold og engasjement i kulturlivet, og

gjør mennesker ikke bare til mottakere, kunder eller forbrukere, men til aktive deltakere. Engasjementet kommer til uttrykk i stor lokal innsats i menighetenes kontinuerlige kulturarbeid, ved festivaler og lokale spill, i kirkeakademibevegelsens mange arrangementer, og i andre frivillige organisasjoners stevner og aktiviteter.

I slik amatørvirksomhet vil kvalitetskravene være helt andre enn for kunstnere. Kunstneres kvalitetskrav vil på sett og vis utgjøre et bakteppe for amatører, men kvaliteten for deltakeren ligger på flere andre plan, bl.a. i å mestre, oppnå resultater sammen med andre, og oppleve egen utvikling. I norsk kulturliv er det gode tradisjoner for at profesjonelle kunstnere og amatører jobber sammen. Det bidrar til å styrke amatørvirksomhetens forankring i kunstnerens univers og gir også stor inspirasjon for deltakerne i aktivitetene. Men slikt samarbeid er ikke alltid problemfritt. Det kan lett bli spørsmål om hvem som skal ha regien og den ledende rollen. I de fleste tilfeller er den profesjonelle kunstner den naturlige leder.

Amatørens virksomhet settes ofte inn i forskjellige sammenhenger, f.eks. liturgisk, sosial, eller pedagogisk sammenheng. Det viktige da er at amatører bidrar til at den helheten den inngår i – f.eks. en gudstjeneste – blir tilført kvaliteter som er viktige. Det krever god innsikt av den som har helhetsansvaret for sammenhengen. Det krever også – som av all menneskelig virksomhet – at den er ekte og at den gjør sitt beste.

Utvalget legger stor vekt på at det stilles høye kvalitetskrav til all kunstnerisk virksomhet og all kirkelig virksomhet. Det teologiske grunnlaget for kirkens aktive forhold til kunsten utdypes vi i delen *Ord om Gud, ord om kunst – en refleksjon*.

Det er grunnleggende viktig at kirken legger til rette for en åpen og undersøkende samtale om kvalitet knyttet til hele sitt kulturengasjement. En forutsetning for å lykkes i det er at man gir rom for og gjør seg nytte av all den kompetanse, kunnskap og erfaring som er tilgjengelig i kulturlivet.

UTREDNINGEN

Avgrensning. I mandatet brukes vendinger som *kirkens kulturelle rolle i samfunnet* og *kirkelig kultursatsing*. Begge disse begrepene peker mot noe som har en nesten ubegrenset utstrekning.

Det er særlig i kartleggingen utvalget har måttet foreta kraftige begrensninger. Det vi har ønsket å tegne noen bilder av når det gjelder kunstnerisk virksomhet med tilknytning til kirken, er *samspillet* mellom kirken og kunstlivet i bred forstand. Området er naturligvis altfor omfattende til at utvalget har kunnet gi et dekkende bilde. Kartleggingsdelen er derfor begrenset til å gi *noen eksempler* på hvordan samspillet mellom kirken og de ulike kunstartene arter seg på godt og vondt i dagens Norge. Vi reiser også noen aktuelle problemstillinger knyttet til forholdet mellom kirken og kunsten som vi i senere kapitler viderefører i konkrete vurderinger og råd.

Noen områder skulle vi gjerne ha gått mye lenger inn i, ikke minst Den norske kirkes rike organisasjonsliv og dets forhold til kunst og kultur. Bedehusene, foreningene, leirene og de kristelige møtene er svært viktige for mange mennesker. De er i liten grad kartlagt og omtalt i dokumentet.

Barns og ungdoms forhold til kirke, kultur og kunst er heller ikke drøftet i hele sin bredde. Vi har, både i kartleggingsdelen og under veivalg, berørt en del viktige forhold, spesielt når det gjelder barn. Ungdomskultur er et stort og sammensatt felt som ikke er drøftet helhetlig. Om de rådene utvalget legger fram i delen om veivalg, blir fulgt, vil det imidlertid ha stor innflytelse også på ungdommens mulighet til å ta kirkekulturelle arenaer i bruk for å utforske tilværelsen som unge mennesker.

Utvalget er seg også bevisst at det i liten grad har gått inn i medieverdenen, en verden som får stadig større betydning i menneskers liv. Ved sin formidling påvirker aktørene i radio og fjernsyn, aviser og tidsskrifter utviklingen i samfunnet de er en del av. Mediene har en sentral rolle når det gjelder å sette saker på agendaen i offentligheten, og de er for mange en svært viktig kilde til forståelse av samfun-

UTREDNINGEN

net. Flere mediebedrifter har ut over dette en rolle som aktører i kulturlivet ved arrangementer, spon- soring, prisutdelinger osv. Barn og unges forhold til dataspill, Internetts betydning for kirke og kulturliv og reklamebransjens formidling og symbolbruk er viktige emner for kirken. Alt dette er arenaer som vil påvirke kirken og kirkens kulturytringer sterkere i fremtiden, og som kirken trenger å få et mer aktivt forhold til.

Det er flere årsaker til at utvalget har måttet be- grense seg. For det første har den tiden og de res- sursene utvalget har hatt til disposisjon, satt noen grenser. For det andre er tilgjengeligheten på infor- masjon om kirkelig kulturvirksomhet i vid forstand ganske begrenset. Det er foretatt svært lite forsk- ning eller annen datasamling knyttet til slik virk- somhet.

På tross av de avgrensningene som er gjort, mener vi at utredningen vil kunne tjene sin pri- mære hensikt, kanskje noen andre hensikter også, slik vi antyder i neste avsnitt.

Innstillingens bruk. Det dokumentet utvalget legger fram, er først og fremst et svar på Kirkerådets bestilling. De tre hoveddelene tilsvarer de tre opp- gavene: kartlegge, utvikle en teologisk refleksjon, og presentere en strategi. I den første og siste av disse har vi forsøkt å synliggjøre både nasjonale, regionale og lokale aspekter, slik mandatet forutsetter.

Som overskrift over mandatet har Kirkerådet satt en *Kulturmelding for Den norske kirke*. Begrepet *melding* er hentet fra den terminologien som bru- kes i offentlig forvaltning. Regjeringen legger fram meldinger for Stortinget. I 2003 la Kultur- og kirke- departementet fram en Stortingsmelding om kul-

turpolitikk, den såkalte *Kulturmeldingen 2003*. Dette utvalgets melding har mange likhetstrekk med en slik Kulturmelding. Den oppsummerer en situasjon, og den legger fram forslag om hva som bør gjøres i fremtiden. Samtidig er denne meldingen ganske forskjellig fra en Stortingsmelding. Vi rapporterer ikke i forhold til tidligere politiske vedtak, og vi ber ikke om mandat til å gjennomføre en fremtidig poli- tikk. Utvalget svarer på et oppdrag med bakgrunn i tilgjengelig kompetanse og informasjon, og ut fra utvalgsmedlemmenes felles vurderinger.

Utvalget ønsker at dokumentet vi legger fram, skal tjene tre hensikter. For det første skal det danne grunnlag for at oppdragsgiver – Kirkerådet – skal kunne legge strategiske planer og treffe kloke be- slutninger for en langsiktig satsing på kultur. For det andre skal det inspirere andre aktører og beslut- ningstakere – lokalt, regionalt og sentralt – til å vur- dere hvordan de kan bidra til styrking og utvikling av det kirkelige kulturengasjementet. For det tredje håper vi det vil danne grunnlag for refleksjon, disku- sjon og samtale både i kunstner- og kulturmiljøer og i kirkemiljøer. Arbeidet vårt er nemlig ikke et sluttokument. Forhåpentligvis vil det være begyn- nelsen på en rekke prosesser som mange vil enga- sjere seg i.

Dokumentet kan leses på flere måter. Man kan lese det fra perm til perm og få et innblikk i det uni- vers utvalget har arbeidet i. Man kan bruke det som et oppslagsverk for å få nærmere innblikk i spesi- elle sider ved kirkens kulturengasjement. Eller man kan bruke boka som studie- og samtalebok med utgangspunkt f.eks. i de mer reflekterende delene av boka, eller de tekstboksene som kommenterer utvalgets løpende tekst.

EN REFLEKSJON

ORD OM
GUD ORD
OM KUNST

Kirken er selv en del av kulturen og kulturene. Kirkens forståelse av sitt oppdrag – å formidle evangeliet om Jesus Kristus og gi menneskene opplevelser av Gudsrikets nærvær i verden – har vært og er preget av skiftende tider og ulike kulturelle påvirkninger. Kirken eier ikke evangeliet. Gud er nærværende i vår verden og i vår historie på en uforutsigelig måte, og Gudsriket åpenbarer seg ofte der det er minst ventet. Kirken har ikke tak på Gud. Gud er løs og sprenger den synlige, organiserte kirkes rammer.

I evangeliets møte med kulturene skjer det både integrasjon og konfrontasjon. Evangeliet står selv i et dynamisk samspill med kulturene. Teologien påvirker og blir selv påvirket av kulturen i en kontinuerlig prosess. Forholdet mellom teologi og kultur kunne vært gjenstand for mange utredninger. Vi har tatt utgangspunkt i noen møter mellom noen viktige elementer i den bibelske tradisjon og sentrale fenomener i kunstens verden.

Et par presiseringer er på sin plass når vi går inn i dette. Den ene gjelder kunstbegrepet. Med *kunst* mener vi kunstartene bildende kunst, tonekunst, ordkunst osv., uten at vi låser oss i en entydig oppfatning av hva kunst i sitt vesen er. Begrepet *kirke* har i det følgende et videre innhold enn Den norske kirke med dens tenkning og dens institusjoner. Kirke er i denne delen snarere synonymt med den kristne tradisjon.

En teologisk refleksjon med dette som utgangspunkt må nødvendigvis være forsøksvis og prøvende. Det kan være flere måter å gripe det an på, og flere veier å gå. Vi har funnet det fruktbart å stille opp noen teser eller pilarer som kan stå som basis for en teologisk refleksjon omkring kirkens forhold til kunst og kultur. Vi håper at det i disse tesene kan være mye å knytte an til for de ulike leserne av denne meldingen. Om ikke alle kan ta til seg alt, kan det være stoff å gå videre med, i tanker og engasjement.

KIRKE OG KULTUR

TI PILARER

I Skapelsen

VI ER GUDS MEDSKAPERE

Skapt i skapens bilde er mennesket først og fremst ein skapar. Den skapande evnen er såleis grunnleggande og allmenn. Og vil ein menneskets beste, må denne evnen takast på alvor og ikkje hindrast. Magnar Åm, komponist

Mennesket er skapt i Guds bilde, som et avbilde av Skaperen. Skapende og kreative evner er grunnleggende trekk ved det å være menneske. Gud ga oss i oppdrag å være medskapere. Vi skulle bli mange, fylle jorden og legge den under oss. Vi har guddommelige egenskaper som gjør oss til kvalifiserte «skapere» og deltakere i den fortsatte skapelsen. Begrepet «Skaper» spenner vidt: Å avle barn, stifte familie, grunnlegge stammer, nasjoner og internasjonale strukturer (samfunn), å dyrke jorda eller bruke skaperverkets krefter til å bygge et vannkraftverk eller å reise til Mars (kultur), å utfolde seg som billedhogger, musiker, poet eller skuespiller (kunst).

Å skape og være utøvende innen musikk, billedkunst, poesi og dans spenner vidt, fra barnets lek og intuitive omgang med kunstens uttrykksformer via de unges energiske eksperimentering til den utdannede og etablerte kunstners oppvisning av det sublime og modne kunstverk. Så vel amatører som profesjonelle finner en bekreftelse og et imperativ i fortellingene om hvordan Gud skapte verden og mennesket.

Men alt i skaperverket er ikke lenger «overmåte godt». Mennesket er også en «fallen» skapning. Mennesker mishandler, misbruker og utnytter hverandre. «Skapningens herre» har brukt sine skapende evner til å lage atombomber og utspekulerte torturinstrumenter. Mennesket har bygd opp økonomiske strukturer som degraderer livet. Folk og sosiale

KIRKE OG KULTUR

grupper opplever å bli utstøtt hinsides menneskeverdet. Både teologien og kunsten skildrer syndens, dødens og det vondes realiteter. Lidelse, smerte og kamp er vilkår ved livet som det er umulig å overse. Kunsten går ofte inn i dette med deltakelse, brodd og engasjement, og kan slik være en alliert med kirken i å forstå og skildre det menneskelige, slik det for eksempel skjer i Käthe Kollwitz' tegninger, Ibsens dramaer, Bjørneboes romaner, Prøysens viser, eller i mange av dagens rap-tekster.

2 Inkarnasjonen

GUD ER AVBILDBAR

Og Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss, og vi så hans herlighet, den herlighet som den enbårne sønn har fra sin Far, full av nåde og sannhet. Joh 1, 14

At ordet ble menneske innebærer at Den Unevnelige formet et bilde av seg selv iblant oss. Han brøt Moselovens billedforbud og begikk den blasfemiske handling at noe menneskelig ble opphøyd til det himmelske.

I Det nye testamente finner vi ikke lenger noe forbud mot å lage bilder av Gud. Inkarnasjonen innebærer at Gud har gjort seg avbildbar. Gud kom som et menneske til verden, i en avgrenset tid og kontekst. At Gud fikk en kropp, utfordret våre oppfatninger av hva som er menneskelig og guddommelig. Det ble oppfattet som blasfemi eller en umulighet og ble diskutert i dogmespråk i århundrer.

I denne sammenheng er det viktig å understreke at inkarnasjonen viser at det guddommelige bare kan uttrykkes i en kulturell kontekst. Kristus var et menneske som levde i verden. Han talte en bestemt dialekt, brukte bestemte kulturelt betingede bilder, dikt og uttrykksmåter for å fortelle om himmelriket. På denne måten knyttet han Gud til våre liv og vår historie på en radikalt ny måte.

Inkarnasjonen viser oss dermed mulighetene som ligger i det menneskelige språk og i menneskets evner. Det materielle kan uttrykke det guddommelige. Inkarnasjonen viser oss også at intet menneskelig kan sies å være fremmed for Gud. Jesus fant ofte forbilledlig tro utenfor det aksepterte, blant de som ikke hørte hjemme i det religiøse normsystemet,

TI PILARER

met, på begge side av grensen mellom det kjente og ukjente, i skjæringspunktet mellom det hellige og det bespottelige.

Den aller helligste ble født i en skitten stall, han gikk over terskelen til tollerens hus, brukte det vanærede eselets fole, talte med utstøtte og døde som en forbryter.

Gud ble et menneske i en konkret tid og kontekst. Det finnes et kreativt forløsende potensial i tanken om at inkarnasjonen skjedde i én av mange mulige settinger. Det guddommelige kan følgelig tenkes og uttrykkes på svært mange ulike måter. Nye uttrykk må søkes dersom stadig nye tider og kontekster skal få del i evangeliet. Jesushendelsen må tolkes og aktualiseres på alle arenaer. Den gir oss et imperativ til å formidle noe om Gud på stadig nye måter og til alle sanser, gjennom bilder, dans, drama, lukt, berøring, ord og toner. Dette har skjedd til alle tider, som i Rembrandts malerier og H. C. Andersens eventyr. Og det skjer i dag både i kirker og på kunstscener over hele verden, som i stedege messer i Brasils favelas og townships i Sør-Afrika, i klovnegudstjenester i London, i sanger og eventyr fra det kristne Palestina, i installasjoner av Ingrid Berven og fotografier av Jorun Irene Hanstvedt.

3 Jesu lignelser

EN KUNSTNERISK FORMIDLINGSFORM

Alt dette sa Jesus i lignelser til folket, og uten lignelser talte han ikke noe til dem. Slik skulle det bli oppfylt som er sagt ved profeten: Jeg vil åpne min munn og tale i bilder, fremsi det som har vært skjult fra verden ble til. Matt 13,34-35

Jesus brukte fortellinger og lignelser for å uttrykke seg om Guds Rike. Dette var en kunstnerisk formidlingsform som han demonstrerte en slående beherskelse av. I tillegg sier det mye om at dype sannheter ikke kan forklares. Jesus brukte det hverdagslige, det unnselige, til å formidle innsikt i himmelrikets hemmeligheter. Innsikten ble formet i både vakre og provoserende vendinger, og i uttrykk som ikke lot seg entydig forstå og bestemme. Dette er også kunstens tilnæringsmåte. Den er i slekt med åpenbaringen og miraklet.

KIRKE OG KULTUR

Jesu disipler spurte ham om hvorfor han brukte denne formen. Han svarte: «Dere er det gitt å kjenne himmelrikets hemmeligheter, men dem er det ikke gitt. For den som har, han skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har. Derfor taler jeg til dem i lignelser. For de ser, og likevel ser de ikke; de hører og likevel hører de ikke og forstår ikke.» (MATT 13,11-13)

Dette kan likne på en kunstners manglende vilje til å dissekere og fortolke sitt eget kunstverk. Det henger sammen med at de store sannheter er så dype, så avhengige av vilje og åpenhet, tro og tillit. De er utenfor rammen for det som kan forklares og forståeliggjøres med logikk og tall. Straks en kunstner begynner å analysere sitt eget verk og plukke det fra hverandre med ord, blir det borte mellom hendene hennes. Jesus holder fram «verket» sitt og roper «den som har ører, hør».

4 Bibelens iscenesettelser

SPOR ETTER EN REGISSØR

Alt dette skjedde for at det Herren har talt gjennom profeten, skulle oppfylles. Matt 1,22

Jesu liv er en serie iscenesettelser som gir tydelige assosiasjoner til scene-kunst. Omstendighetene omkring Jesu fødsel og dåp, Bergprekenen, inntoget i Jerusalem, innstiftelsen av nattverden og korsfestelsen er hendelser som vitner om en regissørs hånd. Det tydeligste eksemplet er inntoget i Jerusalem hvor kulissene og scenografien synes nøye uttenkt. Understatementet i at Himmelskongen kommer ridende på ungesolet, et uinnridt eksemplar av det mest foraktede fraktdyret, gir oss et formidabelt bilde som senere gjentas og gjentas i ikonkunst, liturgiske spill, store musikkdramatiske verker og Jesusfilmer. Det er som om ordet om at «det som står lavt i verden, det som blir foraktet, det som ingenting er, det utvalgte Gud seg for å gjøre til intet det som er noe», får en kraft som nesten tar pusten fra en.

Matteus er den evangelisten som tydeligst fremhever Jesu liv som en serie med iscenesettelser. Stadige utsagn som «Dette hendte for at det som er talt ved profeten, skulle oppfylles» vitner om at hendelser i Jesu

TI PILARER

liv ble tolket som om Jesuskikkelsen i evangeliene trofast følger sin gammeltestamentlige dreiebok.

Fortellingene om innstiftelsen av nattverden viser hvordan Jesus i likhet med en dramatiker spiller på en kjent undertekst og fornyer og utvider tolkningen. Jesus spiste et jødisk påskemåltid med disiplene, men ga brød og vin et nytt meningsinnhold. Han påla dem å gjenta dette måltidfellesskapet med ordene «Gjør dette til minne om meg». De forskjellige tekstene om nattverden i Det nye testamentet vitner tydelig om at innstiftelsesordene i Lukas 22 raskt ble fiksert som liturgiske vendinger, som et manus i gudstjenestens drama.

5 Kunstens åpenbaringskarakter

Da jeg var liten og skulle forsøke å forestille meg Den Hellige Ånd, så jeg for meg dirrende luft over hodene på syngende mennesker på bedehuset eller i frikirken hvor bestefaren min var forstander. Jeg hørte Åndens vingeslag i sangen og tenkte at han måtte ha noe med tårene som rant over de gamle damenes kinn å gjøre. Etter hvert har bildet forandret seg. Eller kanskje heller utvidet seg. Den Hellige Ånd snakker til meg også gjennom kunsten, bildene, diktens metaforer og usigeligheter. Erik Hillestad, produsent

Det kan hevdes at kunst på mange måter er i slekt med det teologien kaller «åpenbaring». Den har i denne forstand en iboende mulighet til å være en del av Den Hellige Ånds virkeområde. De forskjellige kunstarene kan formidle innsikt som knapt kan uttrykkes på noen andre måter. Den Hellige Ånd virker ikke bare i det som betraktes som kirkelig kunst, men bruser i heftige og provoserende teaterstykker, i rystende fortellinger, slik de f.eks. kan uttrykkes gjennom film. Sannhetens Ånd virker overalt hvor forvandling skjer, slik at mennesker uroes og vekkes og utvikler sin erkjennelsesrikdom og kommer til sannhet om seg selv.

«Ennå har jeg mye å si dere, men dere kan ikke bære det nå. Men når han kommer, sannhetens Ånd, skal han veilede dere til den fulle sannhet.» (JOH 16,12-13a)

Kirken har til alle tider vært åpen for at Gud kan bringe mennesket nye innsikter. Fra kirkefedrene av har kirken utviklet en teologi som har utdypet og fortolket fortellingene om Jesus og gitt oss et stadig rikere og mer mangfoldig bilde av Gud.

KIRKE OG KULTUR

Men likevel vil alle bilder av Gud og beskrivelser av menneskelivet komme til kort. Verden er alltid større og mer komplisert enn vi forstår. Gud er alltid større enn det som kan utsies. Heller ikke kunsten kan hjelpe oss til bunns i mysteriene. Men i kunstens mangfoldighet og flertydighet ligger en stor verdi. Vi trenger stadig nye kunstverk, stadig flere tolkningsforslag i vårt forsøk på å forstå rammen rundt våre liv, og for å nærme oss den Gud som alltid er større enn våre begreper og forestillinger. Kunsten kan ofte være i stand til å tolke vår sammensatte virkelighetsopplevelse på en mer kompleks og derfor sannere måte enn den resonnerende og forklaringspedagogiske prekenen som vår tradisjon har lagt så sterk vekt på. Kunsten kan, forstått på denne måten, være et erkjennelsesmiddel, en hjelp til å tolke og forstå menneskelivet i alle dets dimensjoner. Særlig billedkunsten og litteraturen har gjennom kirkens historie ved flere anledninger vist at de har gått foran teologien i menneskets erkjennesarbeid. Den er i stand til å uttrykke erkjennelser som ellers er utilgjengelige. Gode eksempler fra historien er gotikkens og renessansens billedkunst i Siena og Firenze samt russisk litteratur fra romantikken, som Dostojevski.

6 Kunstens profetiske betydning

Da laget han en svepe av tau og drev dem alle ut av helligdommen, og sauene og oksene deres med dem. Han strødde pengevekslernes penger utover, veltet bordene deres, og sa til dem: Bort med dette, gjør ikke min Fars hus til en markeds plass! Hans disipler mintes da det som står skrevet: Brennende iver for ditt hus skal fortære meg. Joh 2,15–16

Under renessansen ble kunstneren opphøyd fra å være håndverker til å få et kunstnerisk «selv». Fra romantikkens æra dannet det seg en oppfatning av en kunstner som innehaver av en profetisk, nesten guddommelig stemme. Denne utviklingen har mye av sin forutsetning fra den kristne oppgraderingen av enkeltmenneskets verdi til det guddommelige. Kunstens autonomi har også noe av sitt grunnlag her.

Det bor ofte et element av opprør i kunst. En samvittighet som avslører løgn og blendverk. En uro over verdens tilskikkelser og urettferdighet, livets vanvidd og skjørhet. Dette inntreffer når kunsten forlater det

TI PILARER

dekorative og ser sin eksistens som noe mer enn å forskjønne og bekreftede det bestående. Dette minner om profetenes og Kristi refselse av urettferdighet og hykleri, deres forsvar av menneskeverdet, det enkelte individs uendelige storhet, uttrykt gjennom skapelsen av mennesket i Guds bilde og i inkarnasjonen.

Revolusjonene (til tross for at deres opprør også rettet seg mot kirken) har profetene, Kristus og kirkefedrenes tale om rettferdighet for de undertrykte som en helt sentral impuls. Og kunsten, i langt videre forstand enn den klassiske kirkekunsten, er ofte en reflektor, fortolker og viderefører av den samme kultur- og samfunnskritiske stemmen. Mye av den anvendte klassiske kirkekunsten har en dekorativ og bekreftende funksjon, mens den kristne impuls inn i det frie kunstliv etter renessansen, og kanskje særlig fra romantikken, har ivaretatt en funksjon som profetisk refser av det bestående, kirkekritikk inkludert. Ludvig van Beethovens, Arnold Schönbergs og Fartein Valens musikk, Edvard Munchs og Rolf Grovens malerier, Henrik Wergelands, Amalie Skrams, og Rudolf Nilsens diktning er eksempler her. Ofte har kunsten videreført og radikaliseret teologiske strømninger, slik som pietistisk og reformert sosialt bevisst fromhetstradisjon har blitt videreført i 70-tallets politiske tekster av Pete Seeger, Joan Baez og Wolf Beerman.

7 Paradoksenes religion

Men det som går for å være uforstandig i verden, utvalgte Gud seg for å gjøre de vise til skamme. Det som regnes for svakt i verden, utvalgte Gud seg for å gjøre det sterke til skamme. Det som står lavt i verden, det som blir foraktet, det som ingenting er, det utvalgte Gud seg for å gjøre til intet det som er noe, for at ikke noe menneske skal rose seg overfor Gud. 1 Kor 1,27–29

Det kan hevdes at kristendommen er paradoksenes religion: At himmelkongen fødes i en skitten stall, at han både sa «Kom til meg, dere som strever og har tungt å bære» og «Den som vil følge meg, må hver dag ta sitt kors opp», og at livskreftenes seier over døden begynner med døden på korset, er tre av mange eksempler. Det hører med til de mange paradokser ved historien om mennesket at det som har vist seg å få verdi, ofte har kommet fra uventet kant. Gud har helt siden skapelsen vist en vilje til å opp-

KIRKE OG KULTUR

høye det svake, det som folk ser ned på. I denne sammenheng hører det med til «troens årvåkenhet» at vi skal ha en åpenhet for at viktige og fornyende ting kan komme fra dem som ikke er «teologisk korrekte». Dette handler bl.a. om åpenhet og ydmykhet. Evangeliet er anstøtelig. Det er skandaløst og bryter med enhver fornuft. Det er livsfarlig både for enkeltmennesker og kirken å tro at man fullt og helt har grepet sannheten.

Her er teologien i slekt med kunsten. Stor kunst rommer ofte tve-tydigheter og paradokser. Den kan også være provokativ og skandaløs. Og ofte ser vi at nye, toneangivende retninger innen kunst tvinger seg fram fra grupper som befinner seg utenfor, og iblant til og med foraktes av forståelsepæere og de etablerte og kritikerroste.

Innen musikkens område er The Beatles' karriere fra døgnfluepop til klassikere og Eminems vei fra folkefiende til kritikeryndling to åpenbare eksempler.

8 Kirken og kunsten fortolker menneskelivet

Kinoen er blitt vår tids prekestol, det stedet mennesker går for å få svar på de viktige spørsmålene i livet. Marc Gervais, professor i teologi og filmvitenskap

Gjennom liturgier, prekener, andakter, høytidene og de mange ritualene knyttet til de ulike livsfasene menneskene gjennomgår, har kirken en rolle som livstolker i samfunnet og den enkeltes liv. Dette er for offentligheten tydeligst i overgangsritualene dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelse, men det er synlig for allmenheten også når det gjelder kirkeårets gang, med de ulike høytider hvor julen er den med størst folkelig oppslutning i vårt land. For mange enkeltpersoner er også høymessen og andre gudstjenester den jevne puls, et «program» som de kan «vaske» sitt eget liv mot, et speil å se seg selv og verden i, en «samtalepartner» som gir dem nøkler til å forstå sitt eget liv.

Noe av det samme kan sies om kunstens funksjon i samfunnet. Evnen til livstolkning bor i alle kunstarter. Men enklest er det å sammenlikne ritualene, høytidene og messen med teateret. Både teater og gudstjeneste utspiller seg for og sammen med et fellesskap i en konkret tid og i et felles rom. Dermed oppstår det sammenhenger som er enestående og i seg

TI PILARER

selv meningsbærende. Teaterets evne til å sette opp stykker som er aktuelle i samtiden og kommenterende i forhold til aktuelle begivenheter, er i slekt med høymessens iscenesettelser av kirkeårets ulike tider og fester og liturgenes/prestenes måte å aktualisere kirkeårets tekster på.

Kunsten er for mange den viktigste kanalen for livstolkning i vår tid. Kunsten skaper rom for undring, refleksjon og vekst på en måte som kan tilsvare kirkens rolle i mange menneskers liv. Ut fra skapelsesteologiens anerkjennelse av verden som god og gudskapt, utfordres kirken til å se på kunsten som en alliert i arbeidet med å tolke livet og dets vilkår. Kunsten kan avdekke smertepunkter i tilværelsen og skildre likegyldighet og destruksjon slik at det blir umulig å overse det som truer livet. Det kan her være relevant å peke på eksempler som filmene *Festen* og *Lilja 4 ever*.

Kirken utfordres likevel til ikke å kvele kunsten i en het omfavelse. Kunstens spørsmål, undring og lekenhet må ikke straks bli møtt av kirkelige fortolkninger og svar. Kunstens åpenhet for meddiktning, dens brodd og provokasjon og den prosessen kunst kan sette i gang hos oppleverne, har en verdi som rommer langt mer enn det man fra kirkelig hold ofte har sett som kunstens innhold eller pedagogiske bruksverdi.

9 Kirken som motkultur

Vi har fremhevet at kirken skal ha en åpenhet for innsikten og livstolkningen som kunsten representerer. Det betyr imidlertid ikke at kirken skal være ukritisk i møte med kunsten. Kirken må verken være kunnskapsløs eller altetende. All kunst er naturligvis ikke bra kunst. Det er viktig å understreke at kirken har tolkningskompetanse og kan bidra med viktige og fordypede tolkninger og refleksjoner i møte med kunstverkene.

Kirken kan ha viktige kulturkritiske oppgaver som bl.a. dreier seg om å avsløre ideologier og kulturuttrykk som er manipulerende og villledende. Kunst kan være falsk, den kan fordekke og forvrengte sannheten om mennesket og undergrave troen på menneskeverdet. Kulturuttrykk kan brukes kynisk i profittens tjeneste. Kunst kan også ha en iboende mulighet til menneskelig selvforherligelse, slik man kan finne trekk av

KIRKE OG KULTUR

hos Richard Wagner og i mange av musikkvideoene som i vår tid sendes på MTV. Det kan meget godt tenkes at gullkalven under Sinai var gjort av en svært dyktig kunstners hender, men likevel var den et bedrag.

10 Kunsten i gudstjenesten

Dramat i kyrkan understryker att den heliga tron i första hand inte handlar om påståenden och uttalanden, dogmer och katekeser, utan om människor, människor indragna i det komplicerade sammanhang som livet är. Ingemar Thorin, prest

Det er i gudstjenesten kirken har sin viktigste manifestasjon. I hele den kirkelige gudstjenestetradisjon er kunsten til stede som en måte å inkarnere Guds og de helliges nærvær på. I messen er fravær av kunst i en eller flere former nærmest utenkelig.

Selv i strengt reformerte tradisjoner hvor billedkunst er fraværende, er likevel flere kunstarter tilstede: arkitektur, ordkunst, musikk, dramaturgi osv. Det er viktig å huske at iblant kan enkelhet eller strenghet gi en vel så sterk kunstopplevelse som en ornamentert gudstjenesteform i et overdekorert kirkerom.

I ortodoks fromhetstradisjon nærmer bilder (ikonkunsten) seg en sakramental betydning. Når en greskortodoks kristen ser på et ikon, så er det som om hun ser den avbildede helgenen, patriarken, profeten, Kristus selv eller Treenigheten. I tilbedelsen skjer det en identifikasjon mellom bildet og den avbildede, fordi bildet er en del av den avbildede gjennom inkarnasjonen. I katolsk og luthersk tradisjon er brødet og vinen faktisk Jesu legeme og blod. Likedan er liturgiens drama, messeklærne, kirke-musikken og altertavlens og glassmalerienes fortellinger alt sammen elementer som er med på å skape en messe. Sammen med kirkearkitekturen, røkelse, lys og andre scenografiske elementer i messen er de med på å gjøre det liturgiske rommet til et annerledes sted. Alt er kunstneriske uttrykksformer som er med på å muliggjøre det spesielle møte mellom Gud og mennesker, mellom himmel og jord som en gudstjeneste er.

Det frodige og det strengt avmålte kunstuttrykket kan i denne sammenheng være like legitimt.

martin parr
fra «selvportretter»

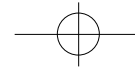
JEG HAR EN DRØM om at Gud skal vende tilbake til kirken. At han kommer til syne midt mellom de mange urolige, lengtende som uavlatelig hvisker navnene hans. At han plutselig en søndag dukker opp sammen med alle de latterlige, skandaliserte menneskene vi liker å betrakte på avstand. At han stiger ut av bybildet, ned fra filmerretet, teaterscenen og ut av TV-skjermen hvor vi daglig ser ham, men hvor han er nesten utilgjengelig for alle som prøver å innrette livet fornuftig. At han flerrer forhenget av halvsanne forenklinger og toger inn i kirken som en mor med alle sine snørrete, skeive og ulydige barn. At en mangedoblet menighet reiser seg og jubler over at kirken igjen er blitt en favn og et nødvendig sted.

Joda, jeg hører du sier at det alt har skjedd. At Gud er her hele tiden. At kirken allerede er en favn. Også jeg er en av de som klynger meg til håpet om at det er sant. Men det er så få som lever det ut. Så mange som kjenner en tvil gnage et sted hver gang vante kaskader av ord får sitt sedvanlige ekko fra harde sanseflater. Hver gang halvhjertet salmesang dovent skulper som spillolje på bunnen av kirkeskipet.

Tenk om noen tok grep! Tenk om vi fikk en invasjon i kirken. Et mytteri. Tenk om en gerilja bevæpnet med det stygge, det uhørte og usagte så sitt ansvar! Tenk om de forbarmet seg over alle steder som smykker seg med Den ujevneliges navn, med ordløst sinne, ustyrlig glede og dirrende spørsmål!

Jeg ber ikke om mer.

ERIK HILLESTAD

KYRKJEROMMETS TEOLOGI

EIT TEIKN PÅ OPPSTODA

*Døden må vike for Gudsrikets krefter!
Livet er gjemt i et jord-dekket frø.
Se, i oppstandelsens tegn skal vi leve.
Se i oppstandelsens lys skal vi dø.*

SVEIN ELLINGSEN

Kyrkjene er til for å gje rom til feiringa av livets siger over døden. Her møter menneske den oppstadne Kristus. Sjølve bygget er gjerne omslutta av kyrkjegardar som vitnar om ei trassig tru på at Gud som reiste Kristus opp frå døden ein dag skal skapa vår død om til liv. Dei døde er ofte gravlagt med andletet vendt mot aust slik at dei skal kunna stå opp og møte Kristus i soloppgangen. Men ikkje nok med det. Ut over det funksjonelle, å skulla leggje til rette for den liturgiske feiringa, kan kyrkjas arkitektur også uttrykkje det mysteriet som finn stad når kyrkjelyden er samla til gudsteneste. Rommet og bygget er i seg sjølv eit teikn på ein verkelegdom som går ut over den tida og det rommet som menneskelivet er ramma inn av. På den heilage staden

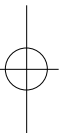
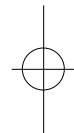
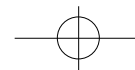
blir menneska tekne med til ein grensestad. Kyrkjebygget skal saman med vatn og vin, brød og musikk, ord og rørsler hjelpe menneska til å skimte himmelen over livet sitt og den større samanhengen som våre einskilde liv er ein del av.

Feiringa av at livet sigrar over døden er det som gjer kyrkja til eit særmerkt bygg, som «ladar» det og gjer det til ein heilag stad for menneska. Det skjer i dåpen der barnet blir døypt til ein død som er lik Kristi død, og reist opp frå dei døde for å leve eit nytt liv. Og det skjer ikkje minst i nattverden der kyrkjelyden feirar møtet med den krossfeste og oppstadne i eit fellesskap som inkluderer englane og heile Guds kyrkjelyd i himmelen og på jorda, slik dette kjem til uttrykk i nattverdliturgien til Den norske kyrkja.

Ved han lovsyng englane din herlegdom, og di kyrkje i himmelen og på jorda prisar namnet ditt med samvøysta lovsong. Me dei vil vi òg blanda våre røyster og tilbedande syngja ...

56 · 57

raymond depardon
lalibela, etiopia 2000

Kyrkerommet er altså «lada» av denne livskultusen i møte med døden, og det gjev sjølv ei støtte til trua på eit fellesskap som rekk ut over det som er avgrensa av tid og rom, og ei framtid som strekkjer seg forbi døden. Dette vert tolka på ulikt vis frå tid til tid i arkitekturen. Langkyrkja uttrykkjer vegen og vandringa mot eit mål. Fortida og historia får sin plass i inngangspartiet, og Kristus kjem menneska i møte frå framtida gjennom alterområdet, ofte frå øst der den nye dagen bryt fram. Sentralkyrkja understrekar at kyrkjelyden allereie er ved målet. Nattverdbordet står i sentrum. Rundt dette bordet feirar kyrkjelyden eit fellesskap, her og no, som inkluderer heile Guds kyrkje i himmelen og på jorda, dei døde og dei levande og den treeinige Gud. Gjennom brødet og vinen får den einskilde ein smak av det evige fellesskapet bygd på kjærleik og fri-dom som er kjernen i Guds eige vesen og grunnlaget i den menneskelege eksistensen. Sakramenta er fortetta guds nærvær. Det blir skapt ein evig liturgisk presens – og i ortodoks tradisjon skjer det ei samtidiggjering med det som er uttrykt i ikona.

I Hagia Sofia-katedralen i det som i dag er Istanbul, kom denne samtidige eksistensen til uttrykk gjennom utsmykkinga i taket, frå midten av 800-talet, der englane, den treeinige Gud og helgenar inviterer mennesket til å la seg løfte ut av den jordske og individuelle verkelegdomen og inn i det himmelske fellesskapet.

DET HEILAGE MYSTERIET SKJER OVER ALT

I utgangspunktet er det ikkje naudsynt å ha kyrkjer for å kunna møte Gud.

Under forhøret som gjekk forut for Justinus sitt martyrium i Roma i år 163, spurte prefekten han om kvar dei kristne samlast. «Trur du vi alle saman samlast på ein stad?» svarte Justinus. «Nei, det gjer vi ikkje, for den kristnes Gud er ikkje avgrensa til ein bestemt stad, han er usynleg og oppfyller både himmel og jord. Dei som trur på han, ærer og tilber han overalt.»

Dermed braut dei kristne med den jødiske tanken om eit eige hus, tempelet, som Guds stad.

Då Jesus sa til dei religiøse leiarane: «Riv ned dette templet og eg skal reisa det opp att på tre dagar.» snakka han om lekamen sin (JOH 2,19–20). Og det peika fram mot at han ved sin død og si oppstode skulle oppheve alle dei avgrensa heilagdomane og gjera heile verda til ein andeleg heilagdom. Difor såg ikkje dei kristne seg bundne til å tilbe Gud på ein særskilt stad. Det avgjerande var, slik også Jesus understreka i møtet med den samaritanske kvinna, at ein tilbad Gud i ånd og sanning (JOH 4,20–24). Den oppstadne Kristi lekam var det einaste sanne templet, og det var dei truande sjølv som i fellesskap utgjorde denne lekamen: «For vi er den levande Guds tempel» (2 KOR 6,16).

Også Luther var opptatt av at Gud let seg finne over alt, like så vel «under ei grøn lind» som i kyrkja. Men sjølv om relikvia vart fjerna frå dei lutherske kyr-

Kyrkerommets teologi

Arkitektane Lund & Slaatto var med i konkurransen om å teikne Eidsvåg kyrkje. Det var eit radikalt prosjekt, inspirert av presten Ole Sæverud sine teologiske innspel. Sæverud hevda at vår kyrkje ikkje kjenner til heilage stader og heilage tider, berre heilage handlingar. Det heilage ved eit kyrkjebygg er at det ved innviinga er reservert til kyrkjeleg handlingar. Rommet og arkitekturen skal i seg sjølv ikkje leggje andre premisar for liturgien enn at den skal opne for veksling, variasjon og fornying. Lund & Slaatto teikna eit bygg som var kvadratisk, og som om kvelden ville vere ein lysande kube. Handlingane med deltakarane og dei liturgiske møblane var element i ein mobil arkitektur. Alt kunne flyttast, og berre det som var i bruk i liturgien, skulle vere framme.

kjene, så valde lutheranarane likevel ikkje å gå så langt som dei reformerte «biletstormarane».

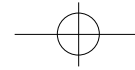
Kyrkjene har framleis for oss ein sær-eigen karakter slik dette er formulert i den gamle klokkebøna: «Herre, eg er komen inn i dette heilage huset ditt ...», og nærværet av det heilage som nattverdelementa representerte, var viktig sjølv om dette i luthersk tradisjon berre blei manifestert i gudstenesta, og ikkje som eit kontinuerleg nærvær i bygget som hos katolikane.

Kyrkja sin særeigne karakter kjem også til uttrykk når kyrkjes hus vert innvigd og helga til Guds ære og til oppbygging for kyrkjelyden.

KYRKJEBYGGET KAN GJERE MYSTERIET MEIR SYNLEG OG TYDELEG

Kyrkjene har stor betydning for menneska sitt møte med Gud. Og dette gjeld kanskje særleg for kyrkjer med tilknytning til gravstadar. Dei har ein funksjon langt ut over det å vere gudstenestelokale. Kyrkjene er identitetsmarkørar i landskapet, dei er religiøse symbolbygg og navigasjonspunkt for store delar av folket også i dag. Bygga er i seg sjølv eit kunstuttrykk, og dei ber i seg vår troshistorie. Kyrkjehusa er kulturhus på den måten at mykje av kulturhistoria i Noreg er knytt til desse bygga.

Bygget treng dei heilage handlingane for å vere kyrkje, og kjernen i handlingane blir synlegare og meir relevante for menneska gjennom bygget. Handlingane treng stadfesting i eit rom som blir ståande etter dei.

ARKITEKTONISKE FORSØK PÅ Å GRIPE MYSTERIET

Gjennom kyrkjens snart 2000-årige historie har stadig nye sider ved det kristne mysteriet blitt henta fram og utdjupa ved hjelp av ulike kunststartar. Ulike teologiske og arkitektoniske tradisjonar har prega rommet og arkitekturen. I Østkyrkja har forståinga av frelsa som ei kosmisk hending og verda som ein statisk heile, ført til at senteret, sirkelen og kuppelen har vore dei dominerande arkitektoniske uttrykk. I vest har ei meir lineær tidsoppfatning ført til at vegmotivet har kome i forgrunnen, og langkyrkja har blitt vår mest vanlege kyrkjeform. I kyrkjer forma etter reformert tradisjon har det vore konkurranse mellom alter og preikestol, men etter kvart kom alteret i sentrum også i dei lutherske kyrkjene. Samlinga om nattverdbordet har vore styrande for romprogrammet.

I katedralane frå renessansen og gotikken sto det mektige bygget fram som eit miniunivers som skulle romme og speile menneskelivet og kulturen. I katedralen i Siena, for eksempel, er gresk og romersk mytologi felt inn i mosaikken i golvet med den grunnleggjende at «alt peikar på Kristus». Messa vart oppfatta som eit drama, ein møtestad mellom jord og himmel, der arkitekturen og utsmykkinga i rommet teikna eit bilete av heile det kristne verdsbiletet, inkludert både det realistiske og det groteske.

I ramma av den pietistiske tradisjonen var arkitekturen og kunsten sitt oppdrag

Kyrkjerommets teologi

å leggje til rette for fromheitslivet og å medverke til at trua vart inderleggjort.

Liturgisk fornying påverkar det arkitektoniske språket. Den katolske kyrkjens 2. Vatikankonsil har til dømes hatt stor innverknad på kyrkjearkitekturen frå midten av 1960-åra og utover. I den økumeniske rørsla har fellesskapsdimensjonen fått ein stadig viktigare plass, og dette har prega dei fleste kyrkjers teologi og praksis. For arkitekturen medførte dette at måltidet rundt alterbordet igjen kom i sentrum. I gamle kyrkjer vart det sett opp sentralalter nede i kyrkjeskipet i tillegg til høgalteret, og liturgien vart forretta vendt mot kyrkjelyden. Nye arbeidskyrkjer fekk ein arkitektur som framheva sirkelmotivet og det horisontale aspektet.

Men det har også vore teke til orde for meir nøytral arkitektur. Ein meinte kyrkjerommet skulle vere dematerialisert og retningslaust og utan bestemte former for effektar. Eit slikt ope rom meinte ein kunna bidra til fornying og ei meir medviten haldning til dei liturgiske handlingane.

Gjennom hundreåra har det vore eit samspel mellom arkitektur og teologi. Kunsten har påverka kyrkjens fagteologiske og liturgiske tradisjonar og tilført kyrkja ny innsikt og ei rikare forståing av Gud. Og utviklinga i liturgisk og teologisk tenking har lagt premissa for utviklinga av kyrkjearkitekturen. I kyrkjebygga finn vi att eit stort spekter av evangelie-tolkingar, som syner historiske og kulturelle skilnader. Kyrkjerommas teologi utfyller og utdjupar dagens fagteologi ved å setje den inn i eit globalt og historisk perspektiv.

60 · 61

ARKITEKTUR SOM SKYGGAR

Men kyrkjebygget har ikkje berre utfylt og utdjupa evangeliet. Kyrkjehusa har til tider talt imot kjernen i evangeliet. Det har til dømes skjedd når bygget har blitt eit uttrykk for menneskeleg makt. Kyrkja har blitt ein demonstrasjon av sosial status og posisjon. Det har vore ei festning for dei fromme. Angst for å sleppe til det usommelege og upassande har stengt mange menneske og deira uttrykk ute. Stundom har kyrkjene fått ein privat og intim karakter, slik at berre visse grupper har opplevd dette som sitt rom. Slik kan arkitektur og innreiing stundom tale imot det mysteriet at det nettopp er det universelle kristne fellesskapet dette bygget representerer. Det er ei teologisk grunnleggjende bak vektleggjende av at kyrkjene skal vere offentlege bygg. Vi vedkjenner oss ei heilag og allmenn kyrkje.

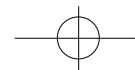
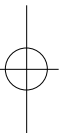
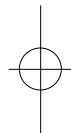
INVITASJON TIL OPEN DIALOG OG FRI KREATIVITET

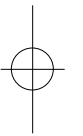
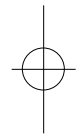
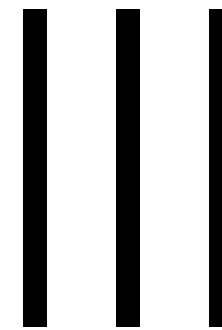
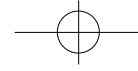
Det viktigaste ein kan hente ut av dei historiske impulsane, er inspirasjon og ein rikdom av idéar til korleis kyrkjerommet kan utforskast og fyllast med nyskapande verksemd. Sjølv om dette er rom vigde til ein særskild bruk, er dei likevel rom med moglegheiter og ikkje med avgrensingar. Kyrkjerommet er til for menneska si skuld og ikkje omvendt. Dette frigjer til å sjå kyrkjerommet i lys av menneska sine

behov og ikkje setje grenser ut frå kva folk meiner kan støyte Gud. Her kan ein gjere dei mest ytterleggjende ting og ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket, peike på Kristus og gudsbiletet i mennesket og «male Fanden på veggen». Her kan ein til dømes ved hjelp av kunstuttrykk sansa synda vi har del i, og saman forsake den ved alteret.

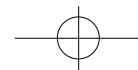
Vi treng ikkje gje full tilslutnad til den jødiske tempeltenkinga, sjølv om impulsane frå denne tenkinga spelar med og gjev dei ulike stadane i kyrkjerommet som høgalter, koråpning og kyrkjeskip ulik meining og ladning. Vi kan halde fast ved det einskilde mennesket sin direkte tilgang til Gud overalt, og samstundes understreke verdien av eit bygg som løfter mennesket ut av individualiteten og set det inn i fellesskap med den treeinige Gud og den universelle kyrkja.

Kyrkjebygget er eit mikrokosmos. Ein stad der både himmel og avgrunn kjem til syne. Bygga er til for å romme livskultusen i møte med døden. Alt som skjer i dette rommet, får ei symbolsk tyding ut over seg sjølv og går inn i ein fortolkningskontekst. Einkvar som skal bidra med noko i eller til kyrkjerommet, må vere førebudd på det viset at ein skjønar kvar ein er. Kyrkjebygget er eit rom for stor kunstnarleg fridom og kreativitet. Når kunstnaren tek rommets spesielle bruk på alvor, og lever seg inn i dei fortolkingane av trua som er nedfelt i det, kan ho ause av heile kyrkja sin symbolhistorie når ho går inn i ein dialog med det heilage rommet.

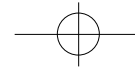

henri cartier-bresson
kirken i wies, østerrike 1953

KIRKEN og KUNSTARTENE

ET KART

INNLEDNING

Evangeliet er mer hemningsløst livs- og kulturbejaende og mer radikalt samfunns- og kulturkritisk enn de fleste våger å regne med.

STURLA STÅLSETT, teolog.

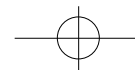
SAMMENHENG MELLOM KIRKEN OG KUNSTLIVET. I Norge er kirken og kulturen så sammenvevd at det blir feilaktig å beskrive den ene på en helhetlig måte uten samtidig å omtale den andre.

Det betyr at når vi skal prøve å danne oss et bilde av hva som skjer der hvor disse to store feltene møtes, kan vi ikke nøye oss med å beskrive hvilke kunstneriske aktiviteter som skjer i regi av kirken eller de enkelte menigheter. Det er også viktig å se på hvilken betydning det bibelske univers og kirkens fortellinger, metaforer, verdisystem og livstolkning har for kunstlivet.

Gjennom store deler av 1900-tallet har det eksistert et skille mellom kirken og et sekulært kulturliv. Dette har flere årsaker. Kultursektoren, som lenge hadde særlig sterke bånd til kirken og skolen, har gradvis blitt et selvstendig forvaltningsfelt. Fremtredende personer både i kirke- og kulturliv aksentuerte i forrige århundre til tider motsetningen mellom kirke og kultur så sterkt at de ble oppfattet som direkte motstykker. Kirke og kultur har ifølge disse synspunktene ikke noe med hverandre å gjøre. En kan spørre om det er slike holdninger som har ført til at kirken overhode ikke ble nevnt i regjeringens kulturmeldinger fra 1974 og 1982.

Dette har endret seg mot slutten av det 20. århundre. Gjennom komplekse prosesser gjenoppdaget store deler av det norske folk sin åndelige, kulturelle og historiske forankring i et verdensbilde hvor kristendommen er en av de mest sentrale premissleverandørene for livstolkning. Globalisering, økumenikk, utstrakt mobilitet og reisevirksomhet, dramatiske geopolitiske endringer,

66·67

KIRKEN OG KUNSTARTENE

den doktrinære kommunismens sammenbrudd og fremveksten av mange alternative religiøse bevegelser spilte avgjørende roller under denne utviklingen, som fortsatt pågår. Samtidig opplever vi at Norge har blitt et flerkulturelt og multireligiøst samfunn.

Også kunstlivet gjør seg sterkt gjeldende i denne prosessen. Artister, musikere, billedkunstnere, skuespillere, regissører, produsenter og arrangører har gjennom så vel nyskapninger som nytolkninger av klassiske verk aksentuert en eksistensiell orientering vekk fra det materialistiske og rasjonalistiske, samtidig som de i stigende grad velger kirken som en arena for sin kunst. Dette betyr ikke at det eksisterer noen kongruens mellom kirkens verdensbilde og kunstlivets virkelighetsbeskrivelse, men en rekke tangeringspunkter og felles resonansrom blir gjenoppdaget.

Gjennom 1000 år har det lokalt på mange steder i Norge vært et folkelig engasjement knyttet til historiske hendelser som har forbindelse med kirkens liv. Stiklestadspelet er et godt eksempel på dette. Disse uttrykkene for kirkens forankring i kulturen har i den senere tid blitt forsterket, revitalisert og tilført nyskapninger. Seljespelet, pilegrimsveiene og lokale oppslutninger om kirkene etter kirkebranner er gode eksempler.

Kirkens ledere har tidligere, som et speilbilde av sekulariseringen, ofte omtalt slike kulturtradisjoner med kirkelige tilknytningspunkter som et uttrykk for «allmennreligiøsitet». Toneangivende debattanter talte og skrev på 50-, 60- og 70-tallet negativt om dette som uttrykk for en slags utvannet kristendom som ikke hadde den rette forankring i det trosgrunnlaget kirken var forpliktet på. Kravet som ble stilt til et kunstverk eller et kulturarrangement, var at man på en utvetydig måte gjenfant den kristne tro, slik den var formulert i kirkens bekjennelsesskrifter. Først da kunne den anses som relevant for kirken. Slike synspunkter er sjeldne ved begynnelsen av det 21. århundre. Det har skjedd en markert tilnærming mellom en forsterket folkelig oppslutning om religiøst forankrede kulturbegivenheter og kirkens representanter lokalt og sentralt. Dette har også sammenheng med en åndelig søken hos mange mennesker som i kjølvannet av de rasjonalistiske og materialistiske strømningene var blitt hjemløse og søkte en ny forankring.

HOVEDTREKK OG TENDENSER. Den norske kirke er en av landets største kulturinstitusjoner, med et arbeid som har stor betydning for det allmenne kulturlivet. Kirken er en betydelig oppdragsgiver for kunstnere innen de ulike kunstartene. Med over 7700 konserter i året er kirken av de viktigste konsertarrangørene og spillestedene i landet. De 900 kirkemusikerne utgjør en stor del av Norges profesjonelle musikkliv. På amatørfeltet har de ca. 2250 korene, bandene eller instrumentalgruppene i norske menigheter stor betydning. Kirkehusene utgjør et av landets største kunstgallerier der ulike kunstarter er representert i et tidsspenn på tusen år. Blant de knappe 1000 fredede eller verneverdige kirkene i Norge finnes mange av de eldste offentlige bygg og viktigste kulturminner i landet. Det har videre blitt etablert flere kulturkirker med bredt arbeidsfelt de siste årene. Kirkelige jubileer og festivaler inkluderer et vidt spekter av kunstuttrykk i sine programmer. Menighetene integrerer dessuten ulike typer kunstneriske uttrykksmidler i sine gudstjenester, ritualer og samlinger. Innen flere av kunstområdene har det de siste årene blitt en større interesse for skjæringspunktet mellom kunst og religion.

Myten om den tomme kirke stemmer dårlig med offisiell statistikk. Totalt hadde Den norske kirkes gudstjenester og ritualer 10–11 millioner deltakere i 2003. Sammenholdt med andre kulturtilbud betyr det at kirkene har et besøk som kan sammenliknes med kinoene. Kinoene i Norge hadde i 2003 et besøk på drøye 13 millioner. Publikumsrekorden for Tippeligaen i fotball fra 2003 var på ca. 1,2 millioner.

Det er en voksende interesse for kunst i norske menigheter og organisasjoner. Religionsundersøkelsen «Gud på Sørlandet» viser at omtrent ⅓ av menighetene ønsker å gi kunst og stillhet en større plass i menighetenes liv. Kirkens arbeid med kunstartene er en fundamental del av å være en kirke. Svenske og norske undersøkelser tyder på at nesten halvparten av alle kirkebesøk er motivert av musikalske, estetiske og (kultur-)historiske årsaker. Kirkens manifestering som sted og bygning, kirkens fremtredelse gjennom musikalske, visuelle og verbale uttrykk møter dype åndelige behov i store deler av den norske befolkningen.

AKTØRER. En lang rekke aktører gjør et stort og viktig arbeid på de arenaene hvor kirke, kunst og kultur møtes: menigheter, frivillige organisasjoner, foretak, institusjoner, forsknings- og læresteder, medier osv. I utvalgets utredning er enkelte aktører nevnt med navn. Svært mange flere kunne vært nevnt. Når aktørlisten ikke på noen måte er gjort komplett, er det fordi utvalget har valgt å konsentrere seg om noen særlige problemstillinger og et bredt spekter av skildringer av hva slags arbeid som blir gjort, framfor å gi dekkende beskrivelser av aktørene som utfører dette arbeidet. Vi vil imidlertid peke på noen av de aktørgruppene som står bak den virksomheten som er kartlagt i denne delen.

En stor og viktig aktørgruppe som består av menigheter, men også organisasjoner og andre miljøer, står bak et mangfoldig arbeid for å bringe kunstuttrykk inn i kirkens barne- og ungdomsarbeid. Mange kunstnere har fått tidlige impulser og viktige erfaringer fra slike sammenhenger.

En del miljøer med kirkelig tilknytning har gjort kirkekulturell virksomhet til en hovedsak og fungerer som inspiratorer for andre som ønsker å strekke seg lenger. Noen av dem viser i praksis hvordan kirkerommet kan være en viktig arena for kunstnere. Andre legger hovedvekten på dialog med og utforskning av det som skjer på de ulike kunstarenaer. På den måte opparbeider disse miljøene en innsikt som kommer til nytte langt ut over egen virksomhet, og de skaper allianser som får stor betydning både regionalt og nasjonalt.

Ikke sjelden skaper kulturinstitusjoner og kunstnermiljøer produksjoner og oppsetninger som tar utgangspunkt i eksistensielle spørsmål og kristne motivkretser. Slike prosjekter har stor betydning som refleksjon rundt tro og livsvilkår i dag.

Utdanningsinstitusjonene spiller en viktig rolle for fremtidige kunstnere og kirkelige ansatte. Måten de ser på forholdet mellom kirke, kunst og kultur på, har stor betydning for hvordan kirkens kulturengasjement kan utøves i praksis. De ulike mediene kommenterer og formidler kristne tradisjoner gjennom sine programvalg og nyhetsprofiler. Ved sitt arbeid påvirker de også utviklingen på feltet de kommenterer.

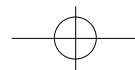
INNLEDNING

SVAKHETER. Kirken tar ikke arbeidet med kunststartene alvorlig nok. Det er påfallende at ordet kreativitet sjelden forbindes med institusjonen som forkynner skapelse. Selv om den restriktive holdningen til kunst er på retur de fleste steder i kirken, sitter den pietistiske fromhetstradisjonen med en svært forsiktig holdning til den moderne verden fortsatt igjen. Dette har gjort at kirken ofte har vært forsiktig, defensiv og avvisende i forhold til det som er nytt. Kirken har en lang vei å gå før den fremstår som en viktig støtte og alliert for dem som profesjonelt arbeider med skapende prosesser.

Noen av de viktigste problemene er på forståelses- og kunnskapsplanet. Det er stor mangel på kunnskap om forholdet mellom kirken og kunststartene. Det kommuniseres ofte at kultur er noe man driver med på siden av kirkens *egentlige* virksomhet. I stedet for å bli møtt av en kirke som djervt og dialogisk stadig søker sannheten overalt hvor den er å finne, sitter folk ofte igjen med inntrykket av at kirken besitter den hele og fulle sannheten. Det har blitt vanligere å dyrke det trygge og aksepterte i kirken framfor å tørre å gjøre feil. Et smalt spekter av kulturuttrykk, møteformer og samværskoder som ekskluderer mange, preger en rekke kirkelige sammenhenger.

Kirken har svak tradisjon for å ivareta kulturuttrykkene til det samiske folket, til minoritetskulturer og fremmedkulturelle troende. Kirken har store utfordringer i å gi deres kulturuttrykk og troserfaringer den plass, respekt og likeverd som de burde ha. Kirken har dessuten store utfordringer i å tilrettelegge sitt arbeid med kunst slik at det blir tatt hensyn til mennesker med fysiske funksjonshemninger og psykiske funksjonshemninger.

Kirkens arbeid med kunststartene blir i svært liten grad synliggjort i kirkelige og andre offentlige statistikker. Det er et veldig uheldig signal at arbeidet med kirke og kultur blir usynliggjort på denne måten. Utvalget har måttet systematisere informasjon fra en lang rekke kilder for å kunne presentere et materiale som sier noe om omfanget, oppslutningen og investeringene på områdene vi beskriver. I mange tilfeller er den viktigste konklusjon at ingen aktører har oversikten over området. Manglende innrapporteringer og omtrentlige anslag gjør at tallene som presenteres i denne meldingen, ikke må betraktes som absolutte.

Musikk

Det har de siste 40 årene vært en rivende utvikling når det gjelder mangfoldet av musikk i kirkerommene. Dette er en internasjonal trend som bl.a. har sammenheng med økumenikk, reisevirksomhet og medieutviklingen. Den euro-sentriske forståelsen av begrepet kirkemusikk som en linjær utvikling fra gregoriansk sang og Palestrina, via Schütz og Buxtehude, Bach og Händel til Lindeman, Sandvold og Hovland har ikke lenger gyldighet. Musikalske elementer fra nord-amerikansk, latin-amerikansk, afrikansk og asiatisk musikk flommer inn i gudstjenestene og gjør seg gjeldende i salmebøkene. I tillegg konserterer et bredt spekter av artister og musikere innen et utall av sjangere i kirkens rom, med en variasjon av tekstinnhold som spenner fra destillater av kirkens trosbekjennelse til kjærlighetsanger og samfunnskritiske tekster. Mange artister og kor har også brakt kirkelige impulser, salmer og messer til andre arenaer i et omfang og i en sjanger-bredde som man ikke tidligere har sett.

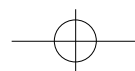
Samtidig er det store lokale forskjeller i landet vårt. Mens det i noen kirkerom blir arrangert konserter der programmet kan være et grensesprengende møte mellom sang fra forskjellige religioner, oppstår det andre steder stor diskusjon om hvorvidt en enkel barnesang uten spesifikt kristent innhold kan forsvare sin plass på et konsertprogram. Og utfordringene står i kø: Hva gjør kirken med det faktum at kirkemusikerne sliter med rekruttering? Hva må man gjøre når menighetsråd flere steder ikke vil anerkjenne barnekor og annet musikkarbeid i regi av organisten som en del av kirkens arbeid? Hvordan forvaltes den rike skatten kirken har av orgel- og kormusikk som er avhengig av gode musi-

*Jeg skammer meg ikke over å offentlig si at det nest etter teologien
ikke finnes noen kunstart som kan måle seg med musikken.
Bare musikken kan skape det som teologien på en annen måte oppnår,
nemlig å berolige og å glede menneskets sjel.*

MARTIN LUTHER

72-73

lars wallsten

KIRKEN OG KUNSTARTENE

kere og gode instrumenter? Hvordan sikrer vi at kirkene forblir en ikke-kommersiell konsertscene når kommersielle julekonserter driver utleieprisene i været, så lokale kor og artister ikke lenger har råd til å leie kirken?

«Kirkemusikk» er et ord som kan bli forstått på ulike måter. Man kan begrense det til den musikken som er komponert for å fremføres i et kirkerom, som kormusikk med tydelig kristne tekster, orgelmusikk og liturgiske sanger. Annen musikk har en tittel, tekst eller program som viser til kristne tanker eller verdier, men som ikke tenkt inn i en kirkelig sammenheng. Eksempler på dette er operaen *Salome* av Richard Strauss eller sangen *Tears in heaven* av Eric Clapton. Dette kan også defineres som kirkemusikk. ¶ Mange vil også hevde at

Hender det noen gang at den troende menighet ikke synger – unntatt ved tekstlesning, preken, biskopens eller diakonens bønn? Jeg ser faktisk ingenting bedre, mer nyttig eller hellig dere kan gjøre.

KIRKEFADER AUGUSTIN
(354–430)

all musikk er en del av skaperverket og må derfor legitimeres som kirkemusikk. ¶ Spørsmål man stadig vender tilbake til, og som det knapt finnes noen entydige svar på, er hvem som definerer hva som er kirkemusikk, og hva som gjør musikk til kirkemusikk. Er det komponistens intensjon, lytterens opplevelse eller rommet musikken fremføres i som er bestemmende?

Musikk og kirke – noen perspektiver. Gudstjenestens historie er også kirkemusikkens historie. Kirkemusikkens rolle og betydning har vekslet etter tids-epokers teologiske syn og religiøse strømninger. Martin Luther ga musikken en helt spesiell betydning i kirken siden han plasserte den umiddelbart etter det talte ord. Av den grunn har den evangelisk-lutherske kirke siden reformasjonen fått en enestående musikkskatt. En vesentlig endring i og med reformasjonen var at salmesangen ble gjort til en sang for hele menigheten – på morsmålet. Mange av de viktigste verkene i musikkhistorien har blitt til med gudstjenesten som sin viktigste inspirasjonskilde, og det skapes stadig ny kirkemusikk med utgangspunkt i liturgien.

Vokal og instrumental musikk er helt sentrale elementer i kirkens liv. En gudstjeneste eller kirkelig handling uten bruk av musikk og musiske elementer er nærmest utenkelig. Musikken forener menigheten i salmer og liturgiske sanger, den gir kraft og temperatur både til lovprisning og klage. Den instrumentale gudstjenestemusikken viser oss Guds storhet og minner oss om hans uendelig rike skaperverk.

74 75

Som kirkemusiker har jeg jo en drøm om alt kirkerommet skal fylles med. For det forblir et dødt rom hvis det ikke brukes og fornyes. Jeg vil gjerne fylle det med: farger, hardingfeler, abstrakte fargede tekstiler, løpende kvinner som på påskemorgen, korpsmusikere, talekor, dansende barn i familiemessen, rockeband, dramatisering, gammel-dans, stillhet, latinamerikanske rytmer, lyrikk, røkelse, Bach-kantater, rop om nåde, sekkepiper, polert gråstein, hundrer av fioliner og middelaldersang. Jeg ønsker å fylle det med liv, og se livet leve der!

Henrik Ødegaard

HENRIK ØDEGAARD

FAKTA I undersøkelsen Folkekirke 2000 svarte 41,3% av de spurte at det de satte mest pris på ved gudstjenesten, var salmesangen. Til sammenlikning fikk høytiden 48,4%, stillheten 37,9%, prekenen 26,5%, bønnene 10,8% og liturgien 7,6%.

I samme undersøkelse svarte 60 % av de spurte at det er viktig at det blir holdt konserter i kirken selv om kirken har begrensede ressurser.

30,4% av de spurte oppgav at de hadde vært i kirken i forbindelse med konserter de siste 12 månedene.

892 personer er ansatt som kirkemusikere i Den norske kirke.

Totalt utgjør stillingene ca.637 årsverk. Det arbeider ca.120 kirkemusikere med utenlandsk bakgrunn i Den norske kirke.

I 1998 ble det holdt 3349 musikk gudstjenester, musikkandakter og lovsangskvelder i Den norske kirke med en oppslutning på ca. 392100. Dette gir et gjennomsnitt på godt over 100 pr arrangement. Det ble holdt 5414 konserter i norske kirker (i tillegg til musikk gudstjenester). Flere bispedømmer nærmer seg et gjennomsnitt på 200 deltakere per konsert, noe som er dobbelt så mange som gjennomsnittlig antall gudstjenestedeltakere.

Norske kirker ble i 1998 utleid 2300 ganger til konsert- og musikkarrangementer som ikke var i menighetsrådets regi.

Det fantes 2244 kor, instrumentgrupper, band og orkestre i norske menigheter, og gjennomsnittlig ett barne- eller ungdomskor per sokn.

Norsk kulturbarometer (2000) fra Statistisk sentralbyrå (2001) viser at det har vært en stor økning i oppslutningen om konserter i kirkene på 90-tallet, i motsetning til andre kultur-områder hvor situasjonen har vært mer stabil.

Anslått forsikringsverdi (nyanskaffelse) for orglene i Den norske kirke utgjør grovt regnet 6,72 milliarder kr. Orgelet utgjør ofte halvparten av den totale verdien til inventaret i norske kirker.

Siden 1985 er det kjøpt ca. 392 pipeorgler til bruk i norske kirke. Investeringene har utgjort ca. 780 millioner kroner (i 2004-kroner). Utgifter til restaureringer, reparasjoner, ombygging og vedlikehold er ikke medregnet. Totalt koster vedlikehold av orgelparken ca. 5 millioner kroner årlig.

*Guds ord er i sig selv den aller lifligste musika
som giver trøst og lov midt i dødens nød
og som rettelig kan fryde hjertet.
Men når der kommer en sød og liflig sang og Melodi dertil
(som også er Guds synnerlige gave),
da får denne sang en ny kraft og går dybere inn i hjertet,
så at teksten, som er så godt som sangens sjel,
rører hjertet mer og glemmes ikke lettlig.*

HANS THOMMISØN
i forordet til *Den danske Psalmebog* (1569)

MUSIKK

*Kyrkjesongen må vera
skapt av Guds kjærleik til
– mellom anna – å lyse for
oss, trøysta og glede oss.*

VALGERD
SVARSTAD HAUGLAND,
kulturminister

Musikk kan ofte fungere bedre enn ord til å uttrykke og komme i kontakt med følelser. Særlig i sorg og ved sykdom kan musikken ha en trøstefull kraft. Musikkens språk kan tale til mennesker og hjelpe mennesker til å uttrykke seg. Kirkemusikeren skal med musikkens språk både formidle forkynnelsen av evangeliet og lede menighetens svar i gudstjenesten. ¶ Orgelet står i en særstilling innenfor kirkens musikk. *Gudstjenestebok for Den norske kirke* fastslår at pipeorgelet er kirkens tradisjonelle instrument. Orgelet skal understøtte og hjelpe menigheten og koret i tilbedelse, forkynnelse og sang. Orgelet har også selvstendige musikaliske funksjoner i og utenom gudstjenesten. Men kirkens musikk er langt mer enn gudstjenestlig eller konserterende musikk med orgel som hovedinstrument. Kirkens musikkarbeid omfatter en rekke ulike sjangere og virksomheter, og engasjerer mennesker i alle aldre både som utøvere og tilhørere.

Mennesker i tidligere århundrer har hatt trosopplevelser som vi i vår mer flyktige og overfladiske tid har vanskelig for å forstå på egen hånd. Kan vi ikke lytte bakover, blir vi stumme både i nået og overfor fremtiden. En kirke har mange av sine største skatter i sin tradisjon som ikke bare har blitt ført videre, men blitt prøvd av mange generasjoner. Det finnes knapt noe som – i beste mening – er så sterkt tradisjonsbærende som sangen og salmen.

ANDERS FROSTENSON, svensk prest og salmedikter

Musikk i kirkens virksomhet. Kirkemusikere er den eneste kunstnergruppen med fast og lovpålagt ansettelse i norske menigheter. Kirkeloven forutsetter nemlig at det skal være ansatt en sangleder i alle kirker. Hovedoppgaver for kirkemusikeren er planlegging og gjennomføring av gudstjenester og kirkelige handlinger. I tillegg kan han pålegges andre oppgaver, som korarbeid, konserter, musikkformidling, undervisning og rådgivning.

Kirkemusikeren skal «forvalte og levendegjøre tradisjonelle og nye kirke-musikalske verdier», og «tilstrebe kvalitet og mangfold i det kirkemusikalske arbeidet i menigheten». Tjenesteordningen gir dessuten kirkemusikeren ansvar for samarbeid med lokale, frivillige og offentlige instanser.

Kirkemusikerne representerer et stort og unikt nettverk av kirke- og kulturarbeidere rundt i landet vårt. I mange lokalsamfunn er kirkemusikeren den eneste, eller en av få utdannende musikere, og spiller en viktig rolle i det lokale kulturliv. Kirkemusikere som har deltidsstillinger i kirken, har ofte undervisning på musikkskoler i tillegg, eller har ansvar for korps, kor og orkestre. Slike engasjementer skaper bred kontakflate og gode muligheter for å bygge ned

terskelen mellom kirke og samfunn. Det utdannes kirkemusikere ved musikkonservatoriene i Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø og ved Norges musikkhøgskole. Andre utdanningsinstitusjoner som utdanner musikere som på ulike måter er engasjert i menighetsarbeid, er universiteter, høyskoler, bibelskoler og folkehøgskoler.

I undersøkelsen *Folkekirke 2000* kom det fram at det var de ikke-verbale uttrykkene, høytiden, stillheten, orgelmusikken og salmesangen folk likte best i gudstjenesten. Salmene blir opplevd som vakre og trøsterike, og de har en viktig funksjon som bærere av gudstjenestens høytid.

Det pågår også i vår tid en debatt om hvilket musikalsk språk kirken skal benytte. Man ønsker at tradisjonsformidling og -bevaring skal balanseres mot gjenkjennelighet og opplevd relevans i det musikalske uttrykket. Når kjennskapet til salmeboken synker, ligger det store utfordringer i å holde fram potensialet som ligger i tekster og melodier som har tålt tiårs og århundrers bruk. Salmene er viktige tros- og kulturhistoriske dokumenter som kan minne oss om sentrale sider ved å være mennesker i dag. Undervisning og bevisstgjøring om ressursene som ligger i eksisterende salme-, koral- og gudstjenestebøker, er derfor en viktig oppgave.

For at kirkemusikken skal være vital og nær mennesker i vår egen tid, er det viktig at det satses på nyskriving av salmer og musikalske verker for kirkerom-

LOVER OG REGLER Kirkelovens §15 c fastslår at det skal være organist/kantor ved hver kirke. Paragrafen fastslår at fellesrådet har ansvar for utgifter til kirkemusikk og for at organistens arbeidsforhold er tilfredsstillende. Kirkelig fellesråd har arbeidsgiveransvaret for kirkemusikerne. Kirkelovens §14 sier at fellesrådet har ansvar for «opprettelse og nedleggelse av stillinger som lønnes over fellesrådets budsjett».

«Menighetsrådet har ansvar for at ... kirkemusikk ... innarbeides og utvikles i soknet.»
Kirkeloven §9

«Tjenesteordning for kantorer» angir de viktigste områder for kirkemusikalsk arbeid i menigheten. Det heter i §2 at «kantoren skal forvalte og levendegjøre tradisjonelle og nye kirkemusikalske verdier og tilstrebe bredde og kvalitet i det kirkemusikalske arbeidet i menigheten». Videre heter det i «Retningslinjer for dei gudstenestlege funksjonane til kantoren» i §1: «kantoren har eit særskilt ansvar for å skapa levande song i kyrkjelyden og å leggja til rette for deltaking frå ulike musikkrefter, slik at gudstenestelivet vert fremja.»

MUSIKK

met. Hvis salmene i menighetens munn også skal speile den tiden vi lever i, trenger vi stadig nye sanger å synge, ettersom våre livsbetingelser endrer seg. Det er viktig at kirken også lytter til forfatter- og komponist-stemmer som ikke vanligvis har vært å høre under kirkehvelvene, og at den benytter dette stoffet også i gudstjenesten. Både det eksperimentelle og det gjenkjennelige bør ha plass.

Innen kirkens musikkarbeid benyttes i dag et bredt register av musikalske stilarter med impulser fra folkemusikk, pop, jazz, og rock. Organisasjoner som *Musica Sacra*, *Kirkelangbevegelsen* og *Ung kirkesang* arbeider målbevisst for å lære opp barn, unge og voksne til sang i gudstjenestlige sammenhenger. Men det viktigste opplæringsarbeidet foregår rundt i menighetene, der dyktige kantorer og dirigenter inspirerer og gir ansvar til barn og unge slik at de kan vokse inn i kirke- og gudstjenesteliv. Tradisjonsbevaring, men også fornying og nyskriving av kirkemusikk er viktige stikkord for dette arbeidet.

Etter hvert som satsingen på trosopplæring bygges ut, vil oppgaven med å skape fellesskap gjennom sang bare bli viktigere. Det varierte musikkarbeidet i barne- og ungdomssammenheng i Den norske kirke har store ringvirkninger. Utover de kunstneriske dimensjonene har arbeidet både stor miljøskapende betydning og betydning som arena for engasjerende læring av kristen tro og praksis. Kirkekor, band, barne- og ungdomskor m.m. bidrar videre til å berike sang- og musikklivet i gudstjenestene. Dessuten åpner de kirkene for andre ungdommer, foreldre, familie og andre som gjerne følger med.

De siste tiårene har man tatt mer hensyn til at menighetene rommer folk med ulik musikksmak, akkurat som samfunnet ellers, og det er gjort mer arbeid for å komme ungdom i møte. Salmeheftet *Salmer 1997* gjenspeiler denne tendensen, likeså *Ung Messe* fra 1997. *Ung Messe* er en samling med liturgisk musikk der målet er å nå ungdom, ikke bare med et mer ungdommelig kjent tonespråk, men gjennom en aktivisering av den unge menighet. På initiativ fra Ungdommens Kirkemøte arbeides det dessuten med en revisjon av høymesseliturgen og med et nytt tillegg til salmeboken.

Orgelet har en lang tradisjon som kirkens instrument. I Norge kan vi spore orgelhistorien helt tilbake til middelalderen, og på 1700-tallet begynte det å komme en del større instrumenter i hovedkirkene. Fra slutten av 1800-tallet ble pipeorkelet et selvfølgelig kirkeinventar og et nødvendig redskap for kirkemusikerne.

Orgelets preludium er ofte det som hjelper en til å omdefinere seg fra den ytre verdens masende krav, og inn i noe annet og mer innadvendt. Her kan vi beskytte oss mot alt det forvirrende der ute, fullt av impulser i alle retninger. Kirkerommet blir en måte å omslutte seg selv på. Vi innstiller oss på at noe uforklarlig skal åpnes inne i våre egne, indre rom. OWE WIKSTRÖM, svensk prest og professor i religionspsykologi

Etter kirkeloven har kirkelig fellesråd ansvar for kirkens inventar og dermed også for anskaffelse og vedlikehold av orgler. Orglene representerer i seg selv en stor kulturhistorisk verdi, og det klassiske orgelrepertoar inneholder store musikalske skatter. Hvis disse skatter skal føres videre til kommende generasjoner, er det nødvendig både med velfungerende instrumenter og gode utøvere til å fremføre musikken.

Å anskaffe et nytt orgel er et stort økonomisk løft for et fellesråd. Som regel inngår man allianser med kommunen og private for å få det til. Eksterne konsulenter blir brukt for å sikre at valg av fabrikant og instrumentets størrelse blir i samsvar med kirkerommets krav og menighetens muligheter. Sammenlignet med våre naboland er «orgelparken» i Norge generelt av dårligere kvalitet, og mange orgler lider av for dårlig vedlikehold.

Kirken og det allmenne musikklivet. Stortingsmelding 48 (2002–2003) «Kulturpolitikk fram mot 2014» fastslår at den kirkemusikalske virksomheten i norske menigheter utgjør et viktig potensial i norsk kulturliv.

Undersøkelsen «Kyrkan mitt i musiklivet» (2003) viser at Svenska kyrkan er den største kulturinstitusjonen i det svenske samfunnet, og at den står for 30% av konsertvirksomheten i vårt naboland. Samlet sett utgjør musikerinnsatsen i disse konsertene omtrent 300 årsverk, når en ser bort fra kirkemusikernes egen innsats. Det er ikke gjort noen tilsvarende undersøkelse i Norge, og tallene vil nok ikke bli så høye her, men også hos oss er kirken en viktig konsertarrangør som gir levebrød til mange freelancemusikere.

I dagens musikkliv spiller festivaler en viktig rolle. Gjennom sitt programvalg er festivalene med på å stimulere nytenkning og nyskaping. Svært mange bestillingsverk innenfor en stor bredde av sjangere og kunstarter skriver seg fra initiativer som bunner i en festival. Festivalene har blitt en viktig oppdragsgiver for freelancekunstnere, ensembler og norske kunstnere ellers.

De siste årene har det også vokst fram flere spesifikt kirkelige musikkfestivaler med høyt internasjonalt nivå. Slike festivaler finnes blant annet i Kristiansand,

MUSIKK

Trondheim, Oslo, Bergen, Bodø og Kristiansund. Festivalene fungerer inspirerende og rekrutterende for hele kirkemusikklivet, de understreker kirkerommets betydning og særegenhet som kulturarena, og sørger for at sentrale musikkhistoriske verk blir fremført og gjenskapt.

Under en rekke større musikkfestivaler som Kammermusikkfestivalen i Risør, Kongsberg Jazzfestival, Førde Internasjonale Folkemusikkfestival, Telemarkfestivalen i Bø og Jazzfestivalen i Molde blir kirkerommet brukt som arena for konserter og arrangementer. I adventstiden er det spesielt mange konserter i kirkene. Siden sammenhengen musikken blir opplevd i, preger opplevelsen, skapes det her noe unikt og annerledes i møtet mellom rommet og musikken. Kirkerommet er mange steder i landet det lokalet som er best egnet til konserter og andre kulturarrangementer. Slike arrangementer bidrar dessuten til å åpne kirkerommet for større deler av befolkningen.

De store kirkemusikalske verkene (oratorier, messer etc.) fremføres ikke bare i kirkene. Det er blitt stadig mer vanlig at slike verk fremføres av de store musikk institusjonene i konsert- og kulturhus. Det fører til at et bredt publikum får oppleve sentrale kirkemusikalske verk. Samtidige opplever mange menigheter at man ikke lenger har råd til å fremføre de store kirkemusikkverkene av mangel på økonomiske ressurser.

Flere domkirker og enkelte andre miljøer har vokst fram som tyngdepunkter og inspiratorer i det kirkemusikalske landskapet. Slike sentra spiller en viktig rolle for andre kirker og menigheter i regionen såvel som i det lokale, regionale og nasjonale kulturlivet i sin alminnelighet.

Kirken har i de siste årene mange steder i større grad enn tidligere åpnet for musikk med tekster som har et allmennmenneskelig perspektiv, og som ikke i utgangspunktet reflekterer den kristne tro i form av lovsang rettet til Gud eller forkynnelse. Dette skjer året rundt, men aktualiseres oftest tydeligst ved juletid når artister innen sjangere som visesang og pop holder sine store juleturnéer. Dette har vært gjenstand for mye debatt lokalt og i riksdekkende media. Problemstillingen knytter seg gjerne til hvor snevert vi skal definere repertoargrensene i kirkerommet, og det er en utfordring å ha en teologisk tenkning rundt kirkerommet som åpner for stor takhøyde, for at alt sant menneskelig kan utfolde seg i kirken, såfremt helheten tar hensyn til rommets egenart og hensikt.

Åpning for et mangfold av sjangere. Kirkelig kulturverksted og andre aktører gjør et viktig arbeid med å utfordre tradisjonelle forestillinger om hvilken musikk som egner seg i kirken. Virksomhetene aksentuerer sammenhengen mellom den kristne arv og samtidens kulturuttrykk, mellom tradisjon og fornyelse. En kirke i utvikling må lytte til samtidens uttrykk, og forholde seg til at menighetene består av mennesker med ulike musikalske preferanser. Er det musikalske uttrykket for snevert, vil grupper oppleve at de blir holdt på avstand, at deres språk ikke blir brukt. Kirkelig kulturverksted har gjennom 30 år vært en dristig utfordrer både for kirken og samfunnet i skjæringspunktet tro/kunst.

Utfordringer musikk

rekruttering. Den norske kirke har i mange år opplevd en rekrutteringskrise i forhold til kirkemusikerstillingene. Kirkemusikkutdanningen i Kristiansand er blitt nedlagt, og ved flere musikkonservatorier er det et spørsmål hvor lenge studiet kan opprettholdes. Det er behov for flere studenter på utdanningene og flere kvalifiserte søkere til stillingene. De siste tretti årene har det blitt rekruttert organister fra en rekke land, og for tiden arbeider ca. 120 organister med utenlandsk opprinnelse som kirkemusikere i Den norske kirke.

Årsakene til rekrutteringssvikten kan være flere:

1. Unge musikkinteresserte ser ikke på kirken som en spennende arbeidsplass.
2. Tidligere var ofte organisten den eneste med musikkutdanning i et lokalsamfunn, og barn/ungdom som ville lære å spille et instrument, gikk ofte til ham. Kulturskoleutbyggingen de siste tiårene har ført til et vesentlig bredere undervisningstilbud til den som vil beskjeftige seg med musikk. Dessverre er det svært mange kulturskoler som ikke tilbyr orgelundervisning.
3. Det er (ennå) for få 100% kirkemusikerstillinger.
4. Kirkemusikernes lønnsvilkår er dårlige sammenlignet med andre yrker det kan være naturlig å velge å utdanne seg til, for eksempel innenfor skoleverket.
5. Kirken har vært svært lite flink til å legge til rette for faglig utvikling blant kirkemusikere og til å utnytte den ressurs kirkemusikerne representerer. Det finnes svært få avansementsmuligheter for den spesielt dyktige kirkemusi-

MUSIKK

keren, ei heller er det tradisjon for å gi kirkemusikere med særlige faglige kvalifikasjoner, for eksempel i komposisjon, rimelige arbeidsvilkår.

Norges musikkhøgskole har satt i gang et 1-årig studietilbud i kirkemusikk for å være med å snu denne utviklingen. Flere bispedømmer gjennomfører også spesielle rekrutteringsopplegg for å fange opp de helt unge orgelelevne.

Mangelen på kvalifiserte kirkemusikere har resultert i at terskelen for å ansette søkere med svak eller lite relevant kompetanse eller med annen musikkbakgrunn, har blitt lavere. En senking av utdanningskrav og dårligere mulighet til å ta relevant utdanning vil over tid ha en svært negativ virkning på det kirkemusikalske liv i menighetene. Ubesatte stillinger og mangel på kvalifiserte søkere vil også svekke det allmenne musikklivet de mange stedene i landet der kirkemusikeren er en av få profesjonelle musikere.

utnyttelse av kirkemusikerens kompetanse. Det er en særlig utfordring for kirken å bygge opp en høyt kvalifisert stab av kirkemusikere. Utfordringen ligger først og fremst i å utforme stillinger som er attraktive, som det finnes avansementsmuligheter i, og som ivaretar den spesialkompetanse en del kirkemusikere har f. eks. i komposisjon, dirigering og improvisasjon. Det samme gjelder kirkemusikere med særlige pedagogiske evner, som bør kunne bruke noe av sin tid til kursvirksomhet innen sine spesialområder, fra orgelspill til sang og korarbeid. Utfordringen ligger også i å gi kirkemusikerne videreutviklings- og videreutdanningsmuligheter.

kirkemusikk og trosopplæring. Trosopplæring vil i de kommende år være en av kirkens viktigste oppgaver. Det satses store ressurser på dette arbeidet, og satsingen har begynt å få en retning. Kirkemusikken bør spille en viktig rolle i trosopplæringsreformen, og kirkemusikerne bør ha sentrale oppgaver i trosopplæringen. Dersom formidlingsfagene og de pedagogiske elementene i kirkemusikerutdannelsene styrkes, vil dette kunne gjøre kirkemusikerne til enda viktigere bidragsyttere i trosopplæringen.

musikk ved kirkelige handlinger. I undersøkelsen «Folkekirke 2000» ble det spurt om hva som skulle til for at begravelsen skulle bli en verdig markering

KIRKEN OG KUNSTARTENE

av livets slutt. 74,5% svarte «at ikke-religiøse sanger blir sunget hvis det er den avdødes eller de pårørendes ønske».

De siste årene har det vært en økende debatt om hva slags vokal og instrumental musikk som er egnet til bruk i begravelser, vielser og konserter. En stadig mer aktuell problemstilling er hvorvidt musikk ved slike anledninger alltid må fremføres «live». Prest og kantor har tradisjonelt hatt ansvar for å ta avgjørelser om musikk i kirken; presten for tekstene, kantor for musikken. Men man savner positive retningslinjer for hvordan man skal gå fram når grenser må trekkes opp, samtidig som pårørende og artister skal møtes med romslighet og respekt.

orglene. Det er en stor utfordring å sørge for at orglene i landets kirker blir fornyet/vedlikeholdt, både for å sikre orgelmusikkens fremtid som kulturuttrykk, og for å gjøre det mer attraktivt å velge kirkemusikeryrket.

samarbeid. Det er en utfordring å forhindre at de økte bevilgningene og større oppmerksomhet om musikkfestivalene tapper det kontinuerlige kirke-musikkarbeidet for penger og publikum.

De senere årene har store kirkemusikalske verk også blitt fremført av symfoniorkestre i ulike konserthus. Slik blir kirkemusikken presentert for flere mennesker og kan på den måten også åpne kirken for nye besøkende. Samtidig opplever mange menigheter at man ikke lenger har råd til å fremføre de store kirkemusikkverkene av mangel på økonomiske ressurser.

kommersiell bruk av kirkerommet. De store julekonsert-turnéene har skapt debatt rundt spørsmålet om kommersiell bruk av kirkerommet. Utvalget vil hevde at dette først og fremst er en fin mulighet for kirken til å gjøre kirkerommet til en viktig konsertarena, men det aktualiserer et problem: Utleiepri-sene drives enkelte steder så høyt som følge av disse konsertenes kommersielle potensiale, at «vanlige» konsertarrangører, f. eks. lokale kor og korps, ikke har mulighet til å leie kirken til sine arrangementer.

Ordkunst

Har den kristne kyrkja avvist mystikken så ettertrykkeleg, at den har funne seg ein ny tilhaldsstad? Har sekulariseringa skapt sin eigen mystikk, i litteraturen?

JON FOSSE, forfatter

Kristendommen betegnes gjerne som en skriftreligion, og ordet som medium er sentralt for kristendommen. Bibelens fortellinger overleveres både skriftlig og muntlig i ulike kulturer og gjennom skiftende kulturelle epoker. Tiden og stedet preger måten bibelfortellingene blir forstått og gjenfortalt på, samtidig som de selv påvirker kulturkonteksten de lever i. Nyere norsk skjønnlitteratur viser tydelig at kirken ikke har tolkningsmonopol på de bibelske historiene.

Ord er makt, og ord former tradisjoner. Hva slags trosord, språktradisjoner og ordkunst slippes til i kirkerommet?

Bibelspråket. Gjennom oversettelser av Bibelen har kirken gjort en stor innsats for språk og for språkkunst i mange land. Bibelen er innvevd i tankemønstre, forestillinger, språklige og retoriske repertoar og i store deler av den vestlige litterære arven. Bibelspråket har preget skriftspråket og i noen tilfeller skapt et grunnlag for det. Slik er det også i Norge. Selv om vi ved reformasjonen fikk en dansk bibel og ikke en norsk, har bibelspråket vært kirkens fremste bidrag til språkkunsten. Den nynorske Bibelen var med på å skape et grunnlag for nynorsk språkkunst, og de samiske Biblene har hatt en tilsvarende funksjon.

I 2001 startet Det Norske Bibelselskap arbeidet med å revidere oversettelsene av Det gamle og Det nye testamente både på bokmål og nynorsk. Dette prosjektet er interessant av flere grunner. I arbeidet med Det gamle testamente har Bibelselskapet komponert grupper som består av filologer, bibelforskere og

Kan ei kompleks menneskeleg erfaring, for ikkje å snakke om ei religiøs erfaring finne eit forståingsrom innanfor denne språklege minste felles multiplum-tankegangen? Kan vi våge å innbille oss at dei mest omskakande opplevingar og hendingar alltid lar seg uttrykke i eit «klart og enkelt språk»?

Paal Helge Haugen

skjønnlitterære forfattere som arbeider sammen og på like fot med de ulike tekstene. Fremstående forfattere som Jon Fosse, Paal-Helge Haugen, Inger Bråttevit og Inger Elisabeth Hansen skal sikre den språklige kvaliteten til den nye bibeloversettelsen. I arbeidet med Det nye testamente ble disse først koblet inn mot slutten av arbeidet. Bibelselskapet legger med de nye bibelutgavene sterkere vekt på den språklige kvaliteten og de retoriske virkemidlene som brukes på grunnspråkene, til forskjell fra tidligere oversettelser som ofte har fokusert på å lokalisere og oversette det man mente var budskapet i tekstene. Bak disse metodiske valgene ligger ulike syn på hvordan mening oppstår i en tekst. Mening formidles både gjennom *innholdet* i en tekst, og gjennom *hvordan teksten virker og er*. Forskjellen mellom ulike bibeloversettelser kommer bl.a. fram ut fra hvordan de ivaretar og synliggjør denne dobbelheten. ¶ **Salmetekster**. Salmebøkene og andre kristne sangbøker er blant kirkens viktigste fromhetstekster. I essayet om *kirkemusikk* påpekte vi at salmetekstene formidler livserfaringer og troshistorie, og at de dermed bidrar til å tegne kirken i spennet mellom fortid og fremtid. Salmene bidrar til å plassere kirken i historien, og derfor er det viktig at nye generasjoner får anledning til å bli kjent med det rike erfaringsmaterialet salmene som kunstuttrykk representerer. Samtidig gjelder også utfordringer som relevans og gjenkjennelighet både for salmearbeidet og for liturgiarbeidet. En svært viktig oppgave for ordkunstnerne er å lage salmer som tar utgangspunkt i menneskers erfaringer og eksistensielle spørsmål i samtiden. ¶ Det har i de siste tiårene skjedd en betydelig fornyelse når det gjelder salmer. Vi fikk en ny salmebok for kirken i 1985. Vi har fått en rekke nye oversatte og originalskrevne salmer. Et tilleggshefte til Norsk Salmebok ble utgitt i 1997, og Nemnd for gudstjenesteliv skal som en del av sitt oppdrag utarbeide et nytt tillegg til Norsk Salmebok. Norges kristne råd arbeider for tiden med et økumenisk salmeprosjekt som sikter mot at en salme som finnes i ulike salmebøker, skal ha samme melodi og tekst. ¶ **Liturgiske tekster**. Allerede de nytestamentlige skriftene vitner om at fortellinger og handlinger raskt ble fiksert til liturgiske vendinger. Utsagn som «Gjør dette til minne om meg ...» (1KOR II,24) har blitt stående som et imperativ til tradisjons-

bevaring og -utvikling. Det har vokst fram et mangfold av liturgiske tekster fra kirkens tidligste historie fram til i dag. Med ujevne mellomrom har de kirkelige gudstjenestebøker veket plassen for nyere. ¶ For at den kirkelige tradisjonen skal tale sant til mennesker i dag, er det viktig å arbeide kontinuerlig med fornyelse av det liturgiske språket. Det er viktig å skape slitesterke ord og ritualer som bidrar til å tolke menneskers liv i lys av en kristen tro. Mange mennesker føler seg fremmede overfor liturgien og dens tradisjoner. På oppfordring fra Ungdommens kirkemøte 2003 ble det satt i gang en reform av kirkens gudstjenesteliv som skal sluttføres på kirkemøtet i 2009. Reformen tar sikte på økt fleksibilitet, involvering og stedegengjøring av gudstjenestefeiringen. Kirkerådet har oppnevnt Nemnd for gudstjenesteliv som ansvarlige for reformarbeidet, og satt sammen en gruppe språkkunstnere som skal fungere som en referansegruppe

for arbeidet. Foruten høymesseliturgien skal det arbeides med fornyelse av dåps- og nattverdsliturgi, en fornyelse av kirkeårets teksttrekker, og et tillegg til Norsk Salmebok. Arbeidet med ny gravferdsliturgi og vigselsliturgi er nylig avsluttet. Etter etableringen av Samisk kirkeråd har det

blitt laget høymesseliturgi på sør- og nordsamisk. ¶ **Prekenen som offentlig kulturuttrykk**. Reformasjonen gav prekenen en svært sentral plass i gudstjenesteforløpet. I de århundrene som har gått etter reformasjonen, har prekenen endret seg forbløffende lite. Prekenen har ikke godt ord på seg i Norge. I norsk folkemål er preken ofte synonymt med meningsløs tale. Det er sannsynligvis mange grunner til prekenens svake omdømme. Én årsak er at den har representert den kongelige embetsmanns tale, en tale som ble holdt fra en opphøyd plass i kirkerommet. Lenge hadde den en slags monopolstatus som informasjonskanal og ideologiproducent i lokalsamfunnet. Det kan nok også ligge årsaker i at prekeners innhold og form har variert svært i kvalitet. ¶ Det er først i den siste menneskealderen prekenens høye status har blitt grunnleggende problematisert. Presten oppfattes ikke lenger som «maktens» talsperson, og prekenen fungerer ikke lenger som informasjon og nyhetsformidling. De siste tiårene har prekenen gjennomgått en formmessig endring. Den tidligere nesten ensidige vekten på prekenens innhold blir gradvis erstattet av en større bevisst-

I begravelsen skal det kommunisere en KRISTEN livstolkning av en allmenn livserfaring ... Men hva med alle som ikke opplever seg som kristne, som ikke har noe godt forhold til kirken, som ikke er innforstått med språket? Som også begravnes av Den norske kirke ...
Thea Stabell, regissør

KIRKEN OG KUNSTARTENE

het rundt prekenen som håndverk. Viktige stikkord her er en sterkere interesse for fremførelsessituasjonen, prekenens muntlige særtrekk og formidlingsmessige aspekter.

Mye tyder på at fremtidens preken vil være en del av en samtale mellom folk på samme nivå, en samtale om livsviktige ting innenfor rammen av et liturgisk forløp. En slik preken trenger ikke si alt om alt, den trenger ikke tro at alt avhenger av om alle utsagnene er korrekte, den har mindre vekt og kan derfor fly høyere.

Kirke og skjønnlitteratur. Tendenser tyder på at tabuiseringen av religion i norsk litteratur, teater og film er på vei bort. Flere nyere teateroppsetninger har tematisert religiøs tro, nyere filmer har tydelig knyttet an til bibelske fortellinger og motiver, og bokhøsten 2004 presenterte historier om prester, engler, djevler og eksistensielle kriser.

I 1998 skrev forfatteren Karin Moe en artikkel i *Klassekampen* om religionens tilbakekomst i nyere norsk litteratur. Med bakgrunn i flere av de aktuelle skjønnlitterære bøkene som de siste årene tematiserte Gud og religion, hevdet Moe at norsk litteratur opplevde en ny religiøs bølge. De bøkene Moe refererte til, er av vidt ulik sjanger og er skrevet av forfattere med ulik alder og bakgrunn. Noen av forfatterne har skrevet religiøse tekster hele tiden (f.eks. Arnold Eidslott), andre har tematisert Gud i den nyeste delen av forfatterskapet (f.eks. Dag Solstad), og andre har i etterkant av Moes artikkel skrevet bøker uten spor av religiøs tematikk (f.eks. Tore Renberg). Det kan derfor være et spørsmål hvor enhetlig en slik religiøs bølge er.

Eg synst det viktige og spennande ved boka til Renberg er at den kan lesast både som ein tekst som gir ny innsikt om kva det er å vere menneske, og som ein tekst som kastar nytt lys over noko religiøst. Det er fruktbart å vere usikker på kva som er den bokstavelege og kva som er den overførte meininga. Teksten er open for ei religiøs tyding, ikkje først og fremst fordi den gjer bruk av religiøse ord og vendingar, men fordi den forbind slike vendingar til det grunnleggjande spørsmålet om identitet. ROLV NØTVIK JAKOBSEN, prest

Religion er ikke en entydig størrelse, og religiøse og kristne referanser i skjønnlitterære tekster er ikke mindre tvetydige. Er tematiseringen av religion og bruken av religiøse ord et uttrykk for at de religiøse spørsmålene har blitt aktuelle og nærgående igjen? Eller handler det om at religionen sitt språk er blitt så fjernt at man godt kan ta det i bruk uten å bli mistenkt for å være religiøs selv? Kanskje

Tore Renbergs roman *Renselse* fra 1998 er den eneste i forfatterskapet som i noen grad tematiserer religion. Jakob Malde har det ikke godt med seg selv, og han utfører i løpet av romanen ubeskrivelig vonde handlinger. Som han selv oppfatter det, på ordre frå Gud. I slutten på boka blir Jakob tatt imot av en kjærlig Gud. Er det samme Gud som har befalt han å gjøre de vonde handlingene, eller er det en annen, en Gud som likner mer på Jesus? Svaret er ikke entydig.

renselse

Det ubehagelige i skildringen av et levd liv i grenselandet til det religiøse, gjør denne boka til en viktig leseropplevelse, til en tekst som fremstiller en viktig side ved religionen. Skyggesiden, kanskje. Noe mørkt som også er en del av erfaringene med det guddommelige. Jakob, han som så Gud og kjempet med Gud, blir her ikke fremstilt som en søndagsskoleidyll med pastellfarger. Fargene er rene og sterke. I stedet for den religiøse idyllen får vi se litt av smerten ved lengselen som ikke blir oppfylt, av galskapen og av noe mørkt, noe voldelig. Alt dette er en del av religionens skyggeside, en skyggeside som også er med på å konstituere det særprega ved det religiøse i det hele tatt. Dette er en skyggeside som på ulike måter hefter ved alle former for religiøst liv. Det er ikke hele sannheten. Men det er en ubehagelig side av sannheten. Noe mørkt og uforståelig rundt og i Gud. I teologisk tenking er dette en del av problemkretsen med det gåtefulle navnet «den skjulte Gud».

Når solo

Når solo skine gjøno dei farga
glaso i kjørkjo, då blir da
alltid ein sånn fine let.

Eg lika så godt å sitja i den leten.

For eg tenkje på da so står øve
kordøro. Der står da: Soli Deo
Gloria. Og da e noke med da.

Gamlekløkkaren

Gamlekløkkaren, han sa da, han.
Han sa at viss han hadde vore
smed, om me visste ka han då
ville ha gjort.

Jo, han sku teke adle ordo,
dreist te dei med sleggjo så
gneistane fauk.

Og så sku han ha smidd eit
språk av solskin.

OSKAR STEIN BJØRLYKKE
frå samlinga *Hans Kluge*, 1974

ORDKUNST

kan begge deler være tilfelle samtidig? Positive ytringer om kristen tro i en fler-religiøs sammenheng kan kanskje tolkes som et positivt resultat av avskaffelsen av et langvarig religiøst monopol.

Skjønnlitteratur har de siste tiårene fått mer oppmerksomhet blant teologer. Det har blitt vanlig å bruke litteraturvitenskaplige metoder i bibeltolkning og -forskning, og det har blitt forsket på Bibelen som på annen litteratur fra de samme historiske periodene. Litteraturvitere har på den andre siden interessert seg for hvordan moderne forfattere bruker Bibelen. Forholdet mellom skjønnlitteratur og teologi undersøkes med teologiske, litterære og historiske spørsmålsstillinger. Det er en arena for spennende tverrfaglige samtaler. *Forum for litteratur og religion* er en norsk avlegger av den internasjonale forskningen på dette emnet. *Norske kirkeakademier* (NKA) har i flere tiår tatt initiativ til arrangementer der litteratur presenteres og forfattere inviteres til samtaler. I 1993 sto NKA bak en landskonferanse i Kristiansand med temaet *Ord i arv og eie – bokenes boki bokens år*.

I kjølvannet av Moes artikkel om den nye religiøse bølgen, prøvde Rolv Nøtvik Jakobsen å finne ut mer om hvordan Jesus ble brukt i ny norsk skjønnlitteratur. Utgangspunktet var ulike påvisinger av at Gud for mange har fått tydelige trekk av Jesus, som kjærlig, omsorgsfull osv. Spørsmålet var hva som skjedde med Jesus når Gud bare er god. Nøtvik Jakobsens konklusjon var overraskende: «Etter å ha lese mange bøker i ei tid der Gud har blitt proklamert som det store temaet for litteraturen, fann eg lite om Jesus. Om grunnen til det er at Jesus er pinleg nærverande eller heilt fråverande i den norske røyndommen, veit eg

LOVER OG REGLER «Kirken kan ta all kunst og alle kunstformer i bruk for gudstjenesterommet og det liturgiske inventar, så sant kunstverket tjener det kristne budskap og lar liturgiens egne intensjoner komme til utfoldelse.» (Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr i *Gudstjenestebok for Den norske kirke. Del II Kirkelige handlinger*.)

FAKTA I undersøkelsen *Folkekirke 2000* svarte henholdsvis 41,3% og 26,5% av de spurte at det de satte mest pris på ved gudstjenesten, var salmesangen og prekenen. Til sammenlikning fikk høytiden 48,4%, stillheten 37,9%, bønnene 10,8% nattverden 9,3% og liturgien 7,6%. 15,2% oppgav at de likte lite eller ingenting ved gudstjenesten.

Det er ca. 2900 bibelgrupper, samtalegrupper o.l. i norske menigheter med ca. 21300 deltakere (pr. 1998).

Det blir holdt ca. 70000 prekener hvert år i gudstjenestene Den norske kirke.

KIRKEN OG KUNSTARTENE

ikkje. Litt av begge delar, kanskje. Det eg fann, handla i stor grad om Jesus som den einsame, forlatne, lidande og hjelpelause. Eg trur det er heilt i tråd med mykje av den framstillinga nyare teologi gir av Jesus, som sårbar og medlidande. Jesus som eit teikn på fellesskap fann eg lite av. Skildring av menneskelege fellesskap som trur på Jesus, finn ein nesten berre i kriminalromanane og i Ellings skumle erfaringar frå vekkingsmøte. Elles er trua ... ein einsam ting.»

Utfordringer ordkunst

bibelspråket. Gamle bibeloversettelser har stor interesse som kultur- og språkhistoriske dokumenter. De ulike bibeloversettelsene peker sammen mot større rikdommer enn det som kommer fram i den enkelte oversettelsen alene. Dette åpner for dypere forståelse av de ulike fortellingene, og understreker enhver oversettelses karakter av å være en tolkning. Kirken har derfor en utfordring i forhold til å gjøre gamle bibelversjoner lettere tilgjengelig og bedre kjent.

Kirken bør satse mer på kvalitet i forhold til barn og unge. Bibelselskapets prisbelønte tegneserieevangelium *Menneskesønnen* er slik en viktig utgivelse. Det er en utfordring å åpne Bibelen for barn på en måte som ikke blir harmoniserende og moraliserende.

salmene. Samtidens salmediktere har kommet med vesentlige bidrag til kirkens sang- og musikkliv. Det er viktig at disse tekstene og melodiene blir gjort mer tilgjengelige enn i dag, også utenfor gudstjenestlig bruk. Kirken har likevel store utfordringer i forhold til å engasjere langt flere forfattere og komponister til å lage nye salmer. Det vil særlig være verdifullt om flere av de beste lyrikerne og skjønnlitterære forfatterne bidro med salmetekster. Dersom dette skal lykkes, er det helt nødvendig med en understrekning av at salmer ikke trenger å skrives ut fra en innholdsmessig smal formel.

De siste tiårene har en del salmetekster blitt modernisert. Språkkunstnere har ved flere anledninger påpekt det problematiske ved slike revideringer. Det er en grense for hva som kan tåles av uforståelige ord i en brukssalme. Men dersom man forflater det kunstneriske uttrykket i en salme, tar man også bort noe av dens verdi.

liturgien. Liturgiske tekster må både være slitesterke og i stand til å bære felles menneskelige erfaringer. Det er viktig å fremheve at liturgiske tekster er en egen litterær sjanger. Skal sjangeren fungere i vår tid, krever det samarbeid mellom grupper av erfarne liturger, gudstjenestedeltakere og ordkunstnere. Det er viktig at de nye liturgiene får et inkluderende og erfaringsnært språk som kommuniserer med mennesker i dag. ¶ Revisjonen av tekstrekkene som leses i gudstjenesten, reiser viktige spørsmål. Hva slags trosord er det vi slipper til i liturgien? Det ligger allerede en tolkning i hvilke tekster som skal leses sammen. Og hva slags tekster får speile hverandre i den liturgiske konteksten? Bør det åpnes for at andre typer tekster enn Bibelen også kan leses fordi de gir et godt og aktuelt uttrykk for det bibelske anliggende?

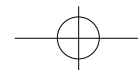
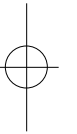
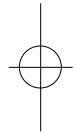
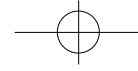
Jeg vet med en teaterforestilling at innen de første fem minuttene må jeg ha etablert kontrakten med publikum. Hvordan kan denne kunnskapen overføres til kirkens folk, som alle regner med at de som kommer, kommer til noe som «bare er sann»?

THEA STABELL, regissør

prekenen. Prekenhåndverket vil kunne bli tilført verdifulle impulser gjennom økt dialog og samarbeid med andre fagområder som driver tolkende virksomhet.

kirken og skjønnlitteraturen. Det er viktig at de pågående tverrfaglige samtaler om religion og litteratur videreføres og fordypes. Samtidig vil det være interessant om perspektivet i samtaler kan utvides til å gjelde film, teater og andre kunstneriske uttrykk.

Det er etablert en rekke arenaer for presentasjon av litteratur. På skoler, bibliotek og kaféer og i en rekke organisasjoner arrangeres opplesninger, samtaler og møter mellom forfattere og publikum. Norsk Forfattersentrum er en viktig formidler av forfatterbesøk i slike sammenhenger. Kirken er i liten grad en arena for slik presentasjon av skjønnlitteratur.

Drama

Det er svært mye ugjørt og utforsket innen området kirke og teater. Dette er paradoksalt, for europeisk teater har røtter i gresk drama og middelalderens liturgiske dramaer. Angsten for det sterke, sanselige uttrykk har i lange perioder vært sterk i kirken. Teatrets orientering mot konflikter og scenisk utleving av menneskets nattsider har virket skremmende på miljøer som har vært opptatt av å forfekte et fromhetsideal preget av puritanisme og pietisme. Slik har avstanden mellom kirke og teater økt i tiden etter middelalderen og fram mot vår egen tid.

I kirken formidles «The greatest story ever told», men ofte med svak dramaturgisk bevissthet. Dette skjer til tross for at det er allmenn enighet om at liturgi er en form for drama. Innen kirken og teaterverdenen er man opptatt av mange av de samme problemstillingene, men likevel er det bare sporadisk faglig kontakt mellom kirkens og teatrets aktører. Det er store muligheter for interessante tverrfaglige samtaler i grenselandet mellom kirke og teater.

Kirkerommet som spillested, teatret som kirke. Kirken har i årene etter siste verdenskrig langsomt begynt å våkne til bevissthet om at det ligger et potensial i å arbeide med drama. Samtidig har både frie teatergrupper og etablerte kulturinstitusjoner de siste årene vist en større interesse for alternative spillesteder. Mange kirkerom har kvaliteter som kan gjøre dem til interessante steder for fremføring av dramatiske verk. I tillegg har mange teaterinstitusjoner

96·97

satt opp stykker på sine egne scener med innhold som har en den bibelske tradisjon som resonansrom. Her er noen eksempler:

Riksteatret har turnert med flere forestillinger som har vært spesielt laget for kirkerommet. *7 ord for oss på jorden* (laget av Noralv Teigen) og *Lat riket ditt koma* (basert på novelle av Tolstoj) ble fremført i en rekke kirker. Riksteatret samarbeidet med lokale kor på de ulike fremførelsesstedene. Teaterforestillingen *Kvinnen ved brønnen* med Inger Lise Rypdal (manus/regi: Thea Stabell) ble fremført i mange kirker, også denne i samarbeid med lokale kor. Forestillingen var bygd på tekstene om kvinners møte med Jesus, og hadde musikk av Bjørn Eidsvåg og Geir Holmsen. Samarbeidet mellom Bergen domkirke menighet og den frie teatergruppen Dukkenikkerne har resultert i en rekke forestillinger i Barnas katedral (Nykirken) i Bergen. Et eksempel på en egen sjanger som i mange varianter blir et møtested mellom kirke, den kristne arv og teatret, er de mange julespillene, enten disse finner sted i kirker (som *Det skjedde i de dager*) eller på teatret (som *Reisen til Julestjernen*). Edvard Hoem har skrevet en rekke dramatiske stykker med bibelsk eller kirkehistorisk innhold. Flere av disse har vært fremført i kirkerom: *Herr Petter* hadde musikk av Sigvald Tveit og ble fremført i Bodø domkirke. Andreas Utne laget musikk til *Hyrdehistorier* som ble fremført i Kulturkirken Jakob. Flere av Hoems stykker har blitt fremført på teaterscener. *Jesu siste dager* på Teatret vårt i Molde med musikk av Henning Sommerro er et eksempel på dette. Svein Tindberg har i samarbeid med regissøren Kjetil Bang Hansen gjort to store produksjoner på basis av Bibeltekster, *Markusevangeliet* og *Apostlenes Gjeminger*. Disse ble fremført på etablerte teaterscener og har vakt internasjonal oppsikt. *Ordet* av Kai Munk som ble satt opp på Det Norske Teatret, er et eksempel på et stykke med tydelig bibelsk utgangspunkt, mens en rekke andre stykker som *Festen* (Nationalteatret) og *Forbrytelse og Straff* (Torshovteatret), eller for den saks skyld *Peer Gynt* i utallige varianter er eksempler på et betydelig antall stykker hvor et bibelsk grunnlag eller en kristologisk metaforikk er viktige impulser for å forstå stykkene.

Drama i kirkerommet. På 1950-tallet ble det en sterk interesse for kirkespill i flere europeiske land. Kirkespillbevegelsene i England og miljøene rundt Sigtunastiftelsen og Lund domkirke i Sverige har betydd mye for utviklingen på feltet i Norge. Kirkespillbevegelsene tok opp igjen tradisjoner som hadde vært

DRAMA

uprøvd i mange hundre år. Kirkespill var et drama med utette vegger til den liturgiske handlingen. Var dette gudstjenester med teaterpreg, eller teater med gudstjenestepreg? Grensene var uklare, og nettopp denne uvissheten opplevde man i kirkespillbevegelsen som særlig stimulerende og utfordrende.

I teatermiljøene ville man på denne tiden bort fra den passive tittingen på scenen og markere hvordan både scene og sal var inndradd i samme handling. I kirken skjedde det en tilsvarende fornyelse. Man ville bort fra den passive betraktningen og betone hvordan liturgien inviterer til at alle deltar. Det var viktig å vise hvordan *hele* kirkerommet er en liturgisk arena, ikke bare koret oppe ved

Drivkraften i alt detta spelande var att «förkunna evangelium», som för att vara evangelium alltid måste vara «dagens evangelium», inte en död kopia av gårsdagens evangelium... Det praktiska var lätt att ordna. När man spelade, gick man in i kyrkan som den stod där. Ingenting behövde byggas om, inga kulisser behövde användas, inga teatrala effekter, spelarna spelade i sina liturgiska plagg... Det liturgiska spelet samspelade med det liturgiska rummet. INGEMAR THORIN, prest

alteret. Kirkespillbevegelsen var en del av en liturgisk fornyelse. Det ble stadig betont at en kristen gudstjeneste ikke først og fremst er å sitte stille og tenke på Gud, men å møte Gud der han kommer oss i møte. Gud har et ærend til oss, og han gestalter nåden ikke i religiøse ideer, men i en menneskeskjebne.

Både spillestilen og innholdet endret seg etter som årene gikk. I Lund Stifts kyrkospel ble f.eks. de første årenes bibelsk pregede spill fulgt av tekster som var mer åpne i emnevalg. De kunne være kirkekritiske, sosialt engasjerte og politisk aktuelle, eller knyttet til sagn og fortellinger. Det avgjørende var ikke hvor mange bibel-

ord som ble sitert, men om teksten hadde noe vesentlig å si. Lund Stifts kyrkospel har tradisjoner tilbake til 1960. Hvert år blir det satt opp nye kirkespill som blir fremført i Lund domkirke i Sverige. Oppsetningene har alltid vært basert på samarbeid mellom profesjonelle krefter og amatører. Stykkene utforsker relasjonene mellom teater og kirke, mellom kunst, liturgi, kirkerom og gudstjenesteutvikling. Det er ofte seminarer knyttet til fremførelsene. Høsten 2004 var det Jon Fosses novelle *Sov du vesle barnet mitt* som var utgangspunkt for kirkespillet.

På 1960–70 tallet hadde *Institutt for kristen dramatikk* (IKD) et koordineringsansvar for kirkespillvirksomheten i Norge. IKD vokste ut av Norske Kirkeakademiers kontaktråd og var en del av Forum Eksperimentale, forløperen til Kirkelig kulturverksted. IKD gav ut tidsskriftet *Kristent dramas* som bl.a. inneholdt artikler om allmenne teater- eller operastykker med kristen karakter, artikler om dramatisk virksomhet i kristen forkynnelse og pedagogikk, og glimt fra arbeidet til

kirkespillgrupper i landet. Oslo kirkespillgruppe og kirkespillgruppen i Trondheim utforsket liturgien og kirkerommet med sine oppsetninger.

Det har blitt laget en del kirkespill og kirkeoperaer i Norge de siste tiårene i forbindelse med festivaler, jubileer og annet. Mange menigheter har også en aktiv rolle i forbindelse med lokale historiske spill flere steder i landet. *Pasjon 2004* var for eksempel et stort middelalderprosjekt i Stavanger med bl.a. gjøglerparade, ridderturning og flere fremføringer av mysteriespillet *En fortelling om Jesus* i domkirken. *Pasjon 2004* var resultatet av et bredt samarbeid mellom kirke, skole, kulturliv og kommunale/fylkeskommunale myndigheter.

I Barnas katedral er det i forbindelse med trosopplæringsreformen og skolekirke-samarbeidet igangsatt en rekke prosjekter med drama som viktigste ingrediens. En skuespiller er ansatt for å drive teaterskole for barn. Barna får opplæring i å lese tekster, og skal utvikle en forestilling som vil bli fremført i Barnas katedral. Forestillingen *Hørkel Pørkel* er et annet eksempel. Den ble til i et samarbeid mellom organisten Amund Dahlen og Vestlandske teatersenter. Forestillingen hvor utforskningen av orglet som instrument spilte en hovedrolle, hadde en profesjonell skuespiller som forteller og en skoleklasse som skuespillere.

Liturgien som drama. Kirkens dramatiske tradisjon i middelalderen oppstod under påskefeiringen. I forbindelse med bibellesningene i klostrene sang man dialogen mellom englene og kvinnene ved Jesu grav, «Quem quaeritis?» – Hvem søker dere? I samme øyeblikk som denne dialogen ble delt på to grupper av bedende og syngende munk, forlot dialogen bundetheten ved å være en skriftlig tekst og ble en fremsunget dialog. To grupper talte til hverandre. Og der en dialog finnes, finnes kimen til dramaet.

Forskjellen på kirke og teater ligger i at man i teatret har en helt annen profesjonell tenkning rundt hvordan denne tilmalte tid skal fylles med ulike former for kraft og spenning. Alterboken er egentlig et dramatisk manuskript, den er et regidokument som prest og organist sammen utfyller og setter opp faktisk hver gang det holdes en gudstjeneste eller messe. EYVIND SKEIE, prest og forfatter

LOVER «Kirken kan ta all kunst og alle kunstformer i bruk for gudstjenesterommet og det liturgiske inventar, så sant kunstverket tjener det kristne budskap og lar liturgiens egne intensjoner komme til utfoldelse.» (Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr i *Gudstjenestebok for Den norske kirke. Del II Kirkelige handlinger.*)

Både i kirken og teatret skal det samme tekstlige utgangspunktet levedegjøres gang etter gang. På samme måte som et teater er dårlig og intetsigende hvis det ikke utfordrer de medvirkende og tvinger dem til å være helt tilstede i tekst, følelse og handlinger hver kveld, blir kirkens ritualer aktuelle og mer eksistensielt utfordrende dersom de fylles med innhold og nærvær hver gang. Det har blitt holdt noen kurs de siste årene hvor teaterfolk har undervist prester og teologistudenter i å gestalte en handling og fremføre tekster. Men det er lite tradisjon for å få profesjonell hjelp til kommunikasjon og regi ved gudstjenester og kirkelige handlinger.

DRAMA I GUDSTJENESTEN. Man kaller det liturgisk drama når drama som uttrykksform blir brukt som en integrert del i gudstjenesten, og formuttrykket er skapt for å synliggjøre eller forsterke deler av gudstjenestens innhold. Dramaet tjener da, på lik linje med liturgisk musikk og dans, til å berike og oppfylle liturgiens formål. I det liturgiske dramaet søker man å ivareta kirkeårets tema, den enkelte søndags særpreg og tekster. Det er gjerne et nært samspill med ulike kunstneriske uttrykksformer som musikk og poesi. Orglet kan for eksempel bli brukt for å skape en lydkulisse under dramaet.

Ett levande liturgiskt liv är öppet för insikten att den heliga tron är något sammansatt, som växlar mellan glädje och sorg, tro och tvivel, frågor och svar, uppgivenhet och lovsång. Det är viktigt att detta blir i liturgin aktualiserat, så att de som är i kyrkan uppfattar att kyrkan, liturgin, bönen och evangeliet angår dem ... All konst är mångtydig. Tar vi in den mångtydiga konsten i liturgin, kan vi få hjälp att se hur hela livet är mångtydigt, utan att vi för sakens skull blir bragta ur fattningen. Och vi kan också få hjälp att uppfatta liturgins egen mångtydighet, mysteriet. Guds storhet och outgrundliga barmhärtighet. INGEMAR THORIN, prest

I hovedsak er arbeidet med drama i ulike typer gudstjenester knyttet til en eller annen form for barne- og ungdomsarbeid. Stadig flere unge som har drama fra videregående skole o.l., bruker dette i kristent barne- og ungdomsarbeid. Organisasjoner som Ung Kirkesang har i en årrekke holdt kurs i liturgisk drama på ulike steder i landet. Ten Sing bruker mye drama i sitt arbeid, men uten at de setter merkelappen *liturgisk* på det.

I Hundvåg menighet i Stavanger har de mange års erfaring med liturgisk drama for ulike målgrupper og i alle typer gudstjenester. En dramapedagog har på prosjektbasis arbeidet tett med prestene, kirkemusikeren og frivillige i menigheten. I en treårsperiode hadde Hundvåg menighet drama i 1–2 gudstjenester

KIRKEN OG KUNSTARTENE

hver måned. Prekenen var hovedstedet for dramaene, men også prosesjonene og salmene var naturlige steder. Det var hovedsakelig fire ulike dramaformer som ble brukt;

- Dramatiske spill
- Bruk av teaterdukker (figurteater på barnehagegudstjeneste o.a.)
- Salmedramatisering (minner om liturgisk dans)
- Møte med rollefigurer (presten har dialog med oppdiktede rollefigurer under prekenen).

to store teatermenn snakker om teater – kunne det også være om kirken?

Eugenio Barba (Instruktør og grunnlegger av Odinteatret i Holstebro): «Det teater sier med ord, er i virkeligheten ikke særlig viktig. Det som teller, er å avsløre forbindelsene, samtidig vise handlingens utvendige overflate i arbeid, de motstillede kreftene, den måten handlingens deler er bundet sammen innbyrdes, den måten handlingen blir utført på og den måten den blir tålt. [...] Det vil si: frembringe synet av det som gjemmer seg under huden.»

Peter Brook: «I don't think theater has anything to do with the cliché communication. I prefer to think of a change of perception.»

Utfordringer drama

åpne kirkerommet som spillested. Utvalgets undersøkelser viser at flere teateraktører ville sett på kirkerommene som interessante spillearenaer hvis menighetene hadde fungert bedre som arrangører. Utfordringene ligger på to plan. For det første må kirken både sentralt og lokalt invitere teatermiljøet til å spille i kirker. For det andre må kirkene både praktisk og organisatorisk legges til rette for slik virksomhet.

turnering av forestillinger. Som på dans- og musikkfeltet er det en utfordring også på dramafeltet at det blir lagt bedre til rette for turnéer til norske menigheter. I den sammenheng er det viktig å se nærmere på hvordan eksisterende nettverk og turnéorganisasjoner kan utnyttes. Norsk scene-

kunstbruk er en nasjonal formidlingsordning for fri, profesjonell scenekunst i regi av Danse- og teatersentrum. Gjennom Scenekunstbruket formidles kvalitetssikret scenekunst til et bredt publikum, med særlig vekt på barn og unge. Scenekunstbruket har bidratt til at den frie scenekunsten har fått et landsdekkende nedslagsfelt, og de er den nasjonale aktøren for formidling av scenekunst i Den kulturelle skolesekken.

kompetanseheving og dialog. Flere steder er det gjort viktige erfaringer i arbeidet med kirke og drama, men det finnes ikke noen felles arena for erfaringsflyt og informasjonsutveksling. Dette gjør en systematisk og målrettet satsing på området vanskeligere. Institutt for kristen dramatik ivaretok en slik funksjon for noen av områdene beskrevet i dette essayet.

Kirkeakademibevegelsen har vært en pådriver for å skape møteplasser mellom kirke og teater. I 1998 inviterte Norske Kirkeakademier til en konferanse om kirke og teater i samarbeid med Det Norske Teatret. Innen kirken og teaterverdenen er man opptatt av mange av de samme faglige og eksistensielle problemstillingene, og begge steder jobber man profesjonelt med utnyttelsen av rom. Likevel er det bare sporadisk faglig kontakt mellom kirkens og teatrets aktører. Det er store muligheter for interessante tverrfaglige samtaler i grenselandet mellom kirke og drama. Slike dialoger er viktige for å utforske de eksistensielle utfordringene mange teaterstykker kan by på, og for å utvikle kirkerommet som spillested.

På det liturgiske området er det også behov for kompetanseheving, ikke minst gjennom dialog og samarbeid mellom kirken og scenekunstens profesjoner. Hvordan kan man skape liturgiske former og forløp som ivaretar dramatikken, mystikken og det uforklarlige på en best mulig måte? Hvordan kan kirken bedre ta i bruk rom og rekvisitter, musikk, ord og andre kunstneriske uttryksmåter som treffer mennesker og kommuniserer livstolkninger av allmenne livserfaringer som fødsel, liv og død?

JPJ · JH · ST · OBJ

Intervjuer med skuespillere

JPJ Jonatan Philip Johansen. 22 år. *Jonatan er fra Skien, går i 2. klasse på Statens Teaterhøgskole, KHIO.*

Du vokste opp i et kristent miljø?

Foreldrene mine var metodister, men meldte seg inn i Statskirken fordi vi bor rett ved siden av en kirke. Mamma er aktiv i kirken, med barnekor og søndagsskole. Jeg har sunget i kor fra jeg var fire til jeg ble atten.

Hvordan var det å komme på Teaterskolen?

Som forventet. Religion rakkes ned på, det er «roten til alt som er gærnt», alt som er kjedelig og som ikke er kult. Er det kanskje fordi det er én type folk som søker teaterskolen, at det er den vanlige holdningen her? Jeg vet ikke. Joda, de tuller med meg, men det er lett å ha sjølironi på det. Men jeg synes det er trist at folk ser på kristendom som noe som er så useriøst, at det ikke aksepteres i det moderne Norge.

Hvem er din Gud?

Man har en egen kommunikasjon, gjennom bønn, ikke gjennom skrift. Jeg tror på en kraft, ikke en bok.

Hvilket forhold har det kristne miljø du kjenner til kunst?

Kirken trekker inn kunst, sånn som popmusikk for eksempel. Men det er en kunst som er ufarlig. Det tar for seg det alle er enig om. Det er ikke lett å være kontroversiell innenfor kirken. Kirken vil ikke ha kontroverser.

Mitt ønske med kunst som teatermenneske og kristen, er ikke å formidle Bibelen, men å fortelle om medmenneskelighet og om levesett som kristne har. Det kristne levesett er fellesmenneskelig, godt. Men det er et problem at så fort man nevner at man er kristen, blir man satt i bås; da er man ikke noen å høre på. Men hvis du forteller om dine tanker og ideer om det menneskelige før du snakker om din kristendom, da er det lettere å bli hørt. Det er grunnen til at så mange faller fra. Det er ikke bra å bli satt i bås med de ekstreme – og det er det som skjer. Da er det bedre å være «ingen», da er du ikke i bås med noen.

For mange er kirke og kristendom det samme som påbud og avkall. Og seremoniene er kjedelige. De handler ikke om din kontakt. De forteller ingenting, de blir for generelle.

Du spilte nettopp Macbeth her på skolen.

Hvordan forenet den rollen seg med livssynet ditt?

Macbeth forteller en masse om etikk som kristendommen bunner i. *Macbeth* er så lett påvirkelig, det er så lite som skal til før han velger den gale vei. Jeg kan forsvare ham, for det kan ikke *Macbeth* klandres for.

Han har ikke forutsetning for å gjøre noe annet enn det han gjør i den situasjonen han er oppe i.

For meg personlig var det interessant å kjenne på valgene til Macbeth og tenke på « Når ville Jonatan ha valgt anderledes fordi han er kristen? » Alle bør kjenne på dette: problemene, valgene, det indre liv. Ikke minst de kristne, men ikke *mest* de kristne heller...

Hvordan kan kirken oppsøke kunsten?

Det er den enkelte som bør gå ut som kristen, ikke som kirke. Skrive bøker, lage filmer og sanger uten å si på forhånd at « hvis du ikke er kristen, så er ikke det noe for deg! » Det er mye som skjer innenfor kirken for kristne, jada – men når det ut?

JH Jorun Hermansen. 36 år

Si litt om din profesjonelle bakgrunn.

Sanger med utøvende hovedfag fra Musikkhøgskolen med musikkformidling som fordypningsemne. Jeg er født i Drammen. Foreldrene mine er ikke kristne, men jeg begynte i seks-års klubb i den Frie Evangeliske Forsamling. Og jeg har hatt troen min siden da, siden jeg var seks. Jeg vet ikke helt hvorfor, det bare er slik. Det er godt å vite at troen er min, den er ikke der fordi jeg vokste opp med den i familien. Jeg ble konfirmert i Den norske kirke. Der finner jeg hvile i liturgien.

Du har erfaring fra teaterscenen og fra konsertpodiet.

Kan du si litt om hva du bringer med deg når du opptrer i kirker?

Sammen med Elisabeth Matheson har jeg laget og deltatt i to forestillinger. Den første var *Haugtussa*. Den lagde vi ikke først og fremst for å spille i kirker, men vi oppdaget veldig fort at den har en tematikk som det er relevant å spille nettopp der. Den handler jo om kjærligheten mellom Veslemøy og Jon, om kampen mellom det gode og det onde. Er ikke nettopp de temaene aktuelle i kirken? Derfor var det litt sjokkerende da vi fikk svar fra en kirke på Vestlandet at de ikke ville ha forestillingen, selv om de faktisk hadde penger til det. Elisabeth ringte og spurte hvorfor. « Me har jo hørt at det skal vere med no tussar og troll, og det kan me ikkje ha, det kan ikkje menighetsrådet godta. » Da svarte Elisabeth: « Jo, men du vet tusser og troll finns ikke, men de symboliserer det onde, og vi forteller om den kampen. » « Jasså? Symbolsk, seier du? Da får me ta ei ny runde på det. » Men det ble ikke noe av det der.

Dere spilte i teater og kulturhus også.

Endret forestillingen seg når dere var i kirken?

Nei. Den viktigste forskjellen for meg er om det er lyst eller mørkt i rommet, det vil si om vi kan se publikum eller ikke. I kirken er det nesten alltid lys. Men når publikum er i mørke, blir det en annen slags konsentrasjon om stoffet og om følelsene og situasjonene. Det gir fordypning.

Men det er rart å oppleve hvor forskjellig vi ble tatt imot fra sted til sted. Vi møtte mye sure kirketjenere som ikke hadde fått beskjed. De var tatt på sengen og skjønte ikke at vi for eksempel hadde behov for å prøve i rommet. De syntes nok at vi var mest til bryderi. Mange av kulturkontorene er lite flinke til å avertere, og da kommer det lite folk, selvfølgelig. Det er ikke slik overalt, vi har møtt noen dyktige ildsjeler. I Tønsberg er det en kapellan med ansvar for kultur og musikk og særlig for scene, og han gjør et utrolig arbeid. Han skaffer til og med sponsorer!

Det dere har gjort nå sist var en versjon av *Kristin Lavransdatter*?

Elisabeth og jeg ville gjøre noe nytt etter *Haugtussa*. Elisabeth følte at det var gått nok tid etter filmen, og at hun fremdeles hadde mye ugjort i forhold til Kristin. Vi ville lage en forestilling som skulle gå på Kristins forhold til Gud. Hun skrev, og jeg satt som « djevelens advokat » og strøk. Målet var at folk måtte kunne få noe ut av forestillingen uten å vite hva en pilgrim er og uten å ha lest boka. Vi trakk fram situasjonene hvor hun kjemper med Vårherre og med seg selv. Da vi hadde spilt tre ganger, skjønte vi at dette virkelig hørte hjemme i kirker; det handler om det dypeste dype, om tro og tvil, skyld og soning. Det ble mye mer kristent enn vi var klar over underveis. Og det har tatt helt av.

Vi ville lage en hvilestein på veien, det er ofte når man hviler seg at man får nye perspektiv. Men underveis er det for eksempel en fødsel av et barn avlet i synd. Det er en hvilestein, ja – men gjennom kjøttkverna. Vi har med bryllupsnatten og erotikken. Vi har med hennes død, dødens øyeblikk hvor hun forstår at hun tross alt har vært en Guds tjenestekone hele livet. Gud hadde holdt sin hånd over henne, selv om hun var en vrang og vanskelig terne. Det er den uforskyldte nåde.

Jeg tror at den største vanskelighet for mennesker idag er den samme som hennes: å kunne ta imot den uforskyldte nåde. Den norske kirke klarer ikke å markedsføre dette, og det lider kirken av. Det kan godt være at det prekes om dette hver søndag rundt forbi, men det kommer ikke ut.

Det er felt i tilværelsen som er mangelvare i kirkerommet. Men man kan fremstille alt mulig der. Bryllupsnatten til Kristin og Erlend, for eksempel. Jeg var i utgangspunktet litt engstelig for at det ville bli for direkte. Vi

strøk teksten ned, men det er ingen tvil om hva som skjer. Jeg valgte å syngte en ordløs sang skrevet av Iver Kleive; den ligger i et veldig dypt leie. Jeg synger den med lukkede øyne. Det blir alltid helt stille. Den ordløse sangen gir rom for at folk kan tenke selv, de lager sine egne bilder.

Blir dere oppfattet som provoserende?

Det tror jeg ikke. Og jeg er veldig usikker på det der med å provosere i kirken. Jeg er opptatt av at folk skal føle noe og at de skal få tenkt nye tanker. Det siste er kanskje på grunn av min erfaring med Frikirken hvor det ofte sies at man ikke skal tenke så mye. Jeg er opptatt av å spille på lag med rommet og den settingen jeg er i, i den forstand at folk skal kunne åpne seg. Folk må kunne ta noe inn – gjør de det hvis kunstneren står der og banner og skriker? Jeg vil hjelpe folk til å tørre å åpne opp. For meg er målestokken på kvalitet at mennesker blir grepet, at de går fra å være tilhørere til å bli medlevende. Som profesjonell er det jobben min, for amatører skjer det mer tilfeldig. Og jeg tenker ofte på noe jeg hørte da jeg holdt på med fordypningsoppgaven min. Det var en voksen mann fra Oslo Kristne Senter som fortalte fra sin ungdom i Østfold: «I min ungdom sa man at gitaren helst skulle være litt ustemt, for da var du ikke ute etter din egen ære...» Det er håndverket som er forutsetningen på det nivået jeg arbeider nå. Men nå er jeg ikke lenger redd for å syngte en stygg tone innimellom, slik jeg og miljøet rundt meg var veldig opptatt av som student ved Musikkhøgskolen.

Er det noen konflikt mellom din kunstneriske dimensjon og din religiøse dimensjon?

Nei, i og med at jeg synger og musikk er en naturlig del av kirken. Nei, det er heller konflikter mellom min religiøse dimensjon og meg som menneske. Jeg synes det er rart at jeg tror, og jeg synes det er rart at noen ikke tror. Jeg ser ikke poenget med troen, men jeg ser at det gir mening uten at jeg vet helt hva det vil si. Jeg får aldri troskriser, men jeg får ofte kriser i forhold til de menneskene som forvalter Gud.

Jeg mener og tror at kunsten bør være en spydspiss som tar livets mangfold inn i kirken.

ST

Svein Tindberg, 51 år.

Hvor lenge har du vært i teatret?

Jeg har vært skuespiller i snart tredve år, men jeg har levd tett opp til teatret hele mitt liv. Min far var scenograf på Det Norske Teatret.

Har du med deg en religiøs nysgjerrighet hjemmefra?

Ikke egentlig. Jeg er nok en av de 82% som er medlem av statskirken uten å gå i kirken og som allikevel har en følelse av tilhørighet. Hjemme var det litt aftenbønn, vi var i kirken til jul og sønn, ikke noe mer enn det. Men jeg opplever at vi forholdt oss til kirken gjennom tradisjonen. Foreldrene mine er nordfra, besteforeldrene gikk i kirken. Det har bare vært sønn. Jeg vokste opp uten spørsmål om Gud finns, men uten noe særlig interesse for det.

Du spilte Markusevangeliet i flere år, deretter Apostlenes gjerninger.

Har det avfødt noen tanker om kunsten og religion?

Det er teatret som brakte meg til å lese Bibelen i det hele tatt. Jeg skulle spille Johannes i Kjetil Bang Hansens oppsetning av *Ordet* av Kaj Munk. Da var det like naturlig å lese Bibelen som det hadde vært å lese Grimberg hvis jeg skulle spille Kristian II. Jeg leste Johannes evangeliet og opplevde teksten som utrolig vakker. Den tok tak i noe bakenfor mitt intellekt og min intelligens. Den tok tak i drømmene og lengslene. Det er dette som er møtetpunktet mellom kunst og religion for meg.

Bibelen belønner aldri min intelligens, selve toppunktet er barnets naivitet. Lenger kan man ikke nå. Det er for meg essensen av tro og essensen av kunst.

Kierkegaard snakker om «trosspranget» – det er en bevegelse, å gi seg ut i noe ukjent. Jeg tror på noe som ikke kan bevises – og deri ligger mitt syn på religion, men like meget mitt syn på kunst og på mennesker og vennskap og kjærlighet.

Og denne motsetningen står faktisk på første side i Boka. Der beskrives den fantastiske Edens hage, men midt inni den står kunnskapens tre – og der er konflikten. Den konflikten kjenner jeg hver eneste dag, konflikten mellom min naivitet og mitt behov for bevis. Og det er den konflikten som kirken må tørre å leve i. Det nye testamente er fire forskjellige tolkninger av den samme historien! Hvorfor skal kirken være så bastant og full av påbud, når Boka sier at du skal tolke?

Var det slike tanker som førte dere inn i Markusevangeliet?

Nei, først var det Claudels *Bodskap til Maria* om tro og mirakelet, igjen sammen med Kjetil. Da hadde vi lyst til å arbeide mer sammen og valgte Markus. Ikke av religiøse grunner, men av teatergrunner. Vi ville forske i hvor langt det var mulig å gå uten å gjøre noen ting og uten en masse scenografi og musikk og sånn.

Vitsen med to teaterfolk var at vi kunne møte teksten som to barn. Derfor leste jeg bare bøker om hva man dyrket i Jeriko og hva slags fisk de tok i Genesaretsjøen. Jeg turte ikke lese teologi fordi jeg var livredd for at en eller annen intelligent, avdød tysker skulle påvirke meg for mye.

Hva skjer med Markusevangeliet når det blir teater?

For meg personlig? Markusevangeliet skiller seg fra 1001 natt eller Odysseen fordi forfatteren påstår at boka er sann og at helten er sønnen til Gud. Jeg jobba i ett og et halvt år med å forberede meg, og hele tiden banket Markus på og sa «Men du! Dette er *sant*», og på et eller annet tidspunkt valgte jeg å tro på det. Det var en ganske svær utvikling for meg.

Kunstnerisk? Vi brukte 1 1/2 år på å lete etter *form*. «Ja, ja, jeg ser at du er bra, men du står i veien for teksten,» sa Kjetil utallige ganger. Og det er klart, det er lett å bli flink og bruke faget sitt: kjøre opp tempo, sjarmere, øke volum når du merker at du mister folk i salen. Men det gikk bare ikke. Og det er som med alt godt teater – det er det umulige sannhetskravet, hver gang. Forutsetningen for den sannheten er selvfølgelig teknikk og teaterkunnskap.

Etter å ha spilt i to uker, kom Kjetil og så på og var rasende: «Nå spiller du ikke Markusevangeliet, du spiller en suksess.» Jeg måtte jobbe med det der hele veien.

Hvordan jobbet dere, konkret?

Vi lette og lette. Begynte forfra og leste. Den første personen du møter, er Johannes Døperen. «Johannes gikk kledd i klær av kamelhår og hadde lærbelte om livet, og maten hans var gresshopper og vill honning.» Vi holdt på en uke med å snakke om den setningen. «Kamelhår? Hvorfor det? Er det ikke varmt i ørkenen? Jo, men det er visst kaldt om natta. Hvor lenge har han vært i en ørken? Tre måneder? Da må de klærne ha klødd noe innimari.» Så da la vi inn en liten kløing. Gjør det Johannes mer hellig eller mindre hellig at han klør seg? Er han mindre den gjenfødte Elias fordi om det er humor ved skikkelsen?

Ble noen støtt av noe i forestillingen?

Tjo, jeg fikk et langt, nydelig håndskrevet brev med masse ros, som sluttet: «Men Jesus lo ikke.» Men det var en sjeldenhet. Mest kom det bæreposer med brev fra folk som takket for å få høre teksten som ny.

II O

Hvorfor ville du ikke spille den i kirken?

Den første hovedgrunnen var at da ville det bare være for menighetene og ingen andre. På teatret fikk vi både teaterpublikumet og menighetene. Teatret ble et møtested mellom de to grupperingene, og det synes jeg var helt fantastisk.

Den andre hovedgrunnen var at du sitter så mye bedre i teatret. Du ser bedre, det er mørkt, forestillingen kan lyssettes. Du orker ikke sitte på de kirkebenkene i to og en halv time! Og hva er kirkerommet? Det er liten likhet mellom Trefoldighetskirken og Mortensrud. Jeg syns det er farlig å snakke generelt om kirkerommet fordi de er alle så forskjellige.

Da vi begynte å reise med forestillingen, måtte jeg bryne meg veldig på mine forutinntatte meninger om hva kristenmiljøet er. Jeg trodde at det var mye mer konserverende enn det jeg opplevde at det var.

Si mer.

Folk tok imot meg med stor glede fordi jeg kom fra en annen verden og snakket et annet språk. Det er som om de ønsket å få seg et spark i rompa. Fordi jeg ikke kom som lekpredikant eller teolog eller biskopens sønn, men fra teatret – fra «syndens pøl» – så fikk jeg en libero-posisjon i miljøet. Når jeg viser respekt og folk blir trygge, får jeg lov til å utfordre med ting som andre ikke får. Det ligger et stort latent behov rundt omkring i landet. Jeg spilte to forestillinger med smekfulle hus på Rogaland teater, for Indremisjonen. Jeg har sjelden opplevd så mye latter og så mye nærvær.

Hva er det behovet?

Hvis du er troende, er tekstene det helligste av det hellige for deg – men de blir en vane. De ruller og går: «Guds enbårne sønn, evig liv, stå opp fra de døde» osv osv. Man trenger hjelp til å finne veien tilbake inn i teksten.

Hvordan skal alt dette kunne bindes sammen, tror du?

Kirken er redd for å miste sin posisjon som bærer av evige verdier. De er bærere av evige verdier, men velger så ofte å fokusere på feil evige verdier. Boka gir tydelig beskjed om at barnets naivitet er det høyeste vi kan nå, og at tolkning er lov. Det står lange historier der om *lange* krangler med Gud. Forleggeren strøk dem aldri. Med andre ord, kirken må ikke frykte konfliktene.

Hva har det med kunsten å gjøre?

Jeg tror at Gud er stor nok til å tåle mer enn kirken tror.

III

OBJ

Ola B. Johannessen, 65 år

Var kirken en naturlig del av din barndom?

Nei, absolutt ikke. Som barn var det naturlig å be aftenbønn, men familien min var ikke en del av et kirkegjengermiljø. Jeg ble døpt, mor trodde nok på Gud. Men hun døde da jeg var elleve. I tenårene dro jeg med meg far og stemoren min i kirken ved høytider. Hun syntes det var hyggelig, og far ble lojalt med, men hadde ofte ironiske bemerkninger å komme med etterpå. Om gudstjenesten, om presten. Det var først i voksen alder jeg ble «kirkelig».

Hva kom det av?

Det var teatret som var min inngang til kristendommen og til det metafysiske. Det skjedde da jeg spilte Johannes i *Ordet* av Kaj Munk i 1973. Det var en av åpningsforestillingerne til Teatret Vårt i Molde som jeg var med å starte året før.

Det var det kunstneriske innlevingsarbeidet mitt som gjorde at jeg kom i kontakt med – med noe som snakket til meg, som kalte på meg. Det «noe» lå langt, langt ute. Det var en kombinasjon av skuespillerteknikken og teksten og de pustevøvelsene jeg gjorde før hver forestilling, som fikk noe til å utvide seg langsomt inne i meg. Hver kveld skal jeg som skuespiller tømme meg for alt og la noe annet kommet til, og det var nettopp faget mitt som åpnet meg for noe helt uventet.

Som Johannes hadde jeg hver kveld ansvaret for at det skulle skje et under. Inger ligger der og er død. «Hvis dere bare trodde, ville vi kunne få henne til å leve igjen.» Men ingen tror det er mulig. Bortsett fra et lite barn som sier til slutt: «Jamen jeg tror, onkel.» Og da ber Johannes. Helt enkelt. Og så våkner hun...

Forbindelsen mellom teater og religion er så tett! Begge forutsetter hengivelse og overgivelse for at noe skal komme utenfra og endre deg. Derfor har jeg også sånn respekt for skuespilleyrket: det er ikke bare triks og juks, det er noe annet. Skuespillerens etikk og moral er å vite at du er stedfortreder for rollen, for forfatteren og også for menneskene i salen. Du påtar deg ansvar for lidelse, for menneskene som skal lide mindre og forstå mer. Da må du tømme deg for uvesentligheter og sette deg i beredskap slik at skaperkraften kan ta bolig i deg. «The readiness is all.» Og da kan de oppstå, de magiske øyeblikkene når publikum og aktør har en kontakt, og hvor noe «tredje» oppstår, noe religiøst, noe som er teatret.

II2

Hender det at disse tankene dine stiller seg i veien for deg som kunstner?

Det kan jeg ikke svare helt på. Jeg har selvfølgelig hatt noen store frustrasjoner. Og jeg har måttet ta jobber «på grunn av banken», som jeg sier. Jeg har på en måte to skuffer i meg. Men i enhver produksjon må det finnes et «alter», et sted hvor det er en åpning ut til den metafysiske dimensjon. Jeg må alltid bringe dette med meg, selv om regien eller de andre skuespillerne ikke vet eller ikke er interessert i å vite.

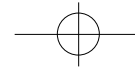
Får du næring til dette i kirkerommet?

Ja. Av og til. Gjennom salmesang, musikken. Hellige øyeblikk. De er nærmest når presten har sagt «I stillhet vil vi nå legge fram det hver og en av oss har på hjertet». Den kollektive stillheten som oppstår da, den nærer meg. Når hver enkelt prøver å være personlig stille.

Men drama er jo konflikt, det er der møtepunktet er i teatret. Jeg savner å møte noe som er medrivende, noe som vekker våre medskapende evne. Jeg var i Domkirken i Oslo en gang, utenfor der er det mange nar-komane som holder til. Det var en kveldsgudstjeneste, og plutselig kommer en mann gående på lange, stive ben opp midtgangen til alteret. Han skjelver av dop og av aggresjon og stirrer først lenge på alteret og deretter opp i taket. Det vekket selvfølgelig en uro i rommet. Men jeg tenkte at der var det et engasjement og en kraft, en lidenskap som vi savner fordi kjerka er så redd for den. Kjerka er så redd dævelen. Teatret er ikke redd den motkraften, det er i teatret at den blir gjort synlig. Da kan vi ta fatt på den, forholde oss til den, holde den i sjakk. Det gode og det onde er jo nødvendige motpoler. Det oppleves sjelden i gudstjenesten. For mange er kirken selvfølgelig et nødvendig trøstens sted, og det må man respektere. Derfor er dette vanskelig, veldig vanskelig og veldig viktig – særlig fordi kirken må klare å forholde seg konkret til sin samtid.

I Frogner menighet har vi vår Bibelmaraton på lørdager. Vi leser oss gjennom hele Bibelen. Det har pågått i to år, og vi skal holde på til 2007. Når jeg av og til innleder der, sier jeg at for noen er denne bok Guds Ord, for andre er den en bok skrevet av mennesker inspirert av Gud, og for atter andre er den fylt av de største fortellingene fra vår kulturs åndsliv. Alle er velkomne til å høre på lesningen fra hvert sitt utgangspunkt. Den form for åpenhet er viktig for kirken. Kommunikasjon er at noen snakker og noen lytter. Det var slik vi ble kjent med disse fortellingene, vår kunnskap kom opprinnelig fra munn til øre. I denne Bibelmaratonen leser både proffer og amatører – og noen ganger er det riktig ille. Men alle «synger med sitt nebb», slik bør det være. Vi skal strekke oss, både de som leser og de som lytter.

II3

Dans

*Hvordan kan kirkens budskap være overbevisende når kroppene våre . . .
nettopp i kirkerommet – utstråler så mye bundethet, så lite glede og frihet?*

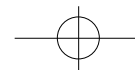
EMMA ELZE BONGERZ, kantor og danser

Man har lenge ansett at dansen har sin grunn i menneskets lengsel etter å utforske og uttrykke livets mening gjennom kroppen. Profesjonelle dansekunstneres erfaringer med utforskning av rom og bevegelser gjør dem til viktige samtalepartnere for liturger og andre som jobber med utnyttelsen av rom. Men kirken har lenge hatt et problematisk forhold til dans og derfor også til dansekunsten. Dette har sammenheng med ulike forhold. I den hellenistiske og dualistiske arven som har påvirket kirken gjennom mesteparten av dens historie, ligger det en oppfatning av kroppen som mindre verd enn sjelen. Integrering av kropp og sjel, seksualitet og spiritualitet har vært et problem. Siden dans er et kroppens språk, har mange fram til midten av 1900-tallet ansett at den slett ikke hørte hjemme i kirkens rom. Dette har ført til at dansekunst er det kunstområdet hvor kirken har engasjert seg minst, og ofte har inntatt en direkte negativ og avvisende holdning.

Bevegelsens kunst. Dans har mange aspekter. I noen sammenhenger er denne uttrykksformen uløselig knyttet til utøvelsen av rytmisk musikk, slik tilfellet er i mange afrikanske kulturer. Dans kan også ha rituelle funksjoner, slik det forekom i førkristen tid her i vårt eget land, og slik vi finner det i mange sjamanistiske retninger. Dans er et livsbejaende uttrykk for livskraft, den benyttes mye i kommersiell underholdningskultur, og dans kan også ha med samværsformer å gjøre.

II4' II5

ferdinando scianna
milano 1967

Dansekunsten er forankret i bevegelsen og det ordløses nærvær. Dansen kroppsliggjør livserfaringer. Dette fokuset åpner for en opplevelse som møter mennesker på et umiddelbart plan. På sitt mest sublimt ligger det forut for det artikulerede ordet i vår erkjennelse. Dansen legger til en dimensjon som ordet, arkitekturen, musikken og billedkunsten ikke kan uttrykke. Den trigger vår sans for bevegelsens estetikk, og kan utfordre vår hverdagsblindhet for livets mangfoldige sammensatthet.

Kroppens bevegelseslogikk har i flere generasjoner vært et underutviklet kunnskapsområde i dagens samfunn. Det sterke fokuset på utseende og ytre idealer gjør at mange har vansker med å finne fram til en god kroppsfølelse. Dansekunsten kan synliggjøre dette spennet. Danserens kropp kan vise mennesket i all sitt velde, men også dets iboende skjørhet; både som utøver og menneske. Dansekunstnere har en egen kompetanse på motoriske ferdigheter som de har ervervet gjennom sin daglige dansepraksis. På grunn av denne kan de blant annet treffe retningsvalg i rommet. Slike erfaringer gjør at mange dansere har en godt utviklet sensitivitet for hva møtet med det konkrete rommet innebærer, en forståelse av rommet og dets potensial med hensyn til retninger osv. I dette ligger et nært slektskap med liturgisk praksis der rommet og anvendelsen av det spiller en viktig rolle. Til forskjell fra teatret er dansekunsten mer fokusert på fordypelse i tilstander og delt nærvær enn kommunikasjon av et ytre drama. Denne kompetansen er i liten grad kjent og trukket veksler på utenfor dansekunstens sammenhenger, men det er en kunnskap som ligger tett opp til det som skjer i religiøse rommet.

I løpet av de siste tiårene har dans fått godt fotfeste i Norge. Antallet utdanningssteder og dansekunstnere i Norge har økt radikalt. Norsk samtidsdans er i ferd med å bli en eksportvare, og det finnes en rekke dansekunstnere som jobber innenfor et stort mangfold av typer uttrykk og sjangere. Dans er i dag et svært viktig språk, og dette gjelder særlig for ungdommer.

Dans i kirkelige sammenhenger – et tilbakeblikk. Som en av de eldste og mest universelle kunstformene var dansen en selvsagt del av de fleste gamle ritualene og festene. I antikken var det en tett forbindelse mellom dans, musikk, teater og religion. I mange kulturer skiller man ikke mellom dans og musikk språklig fordi de alltid opptrer sammen.

DANS

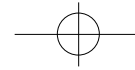
I Norge finner vi profesjonell dansekunst i kirkelige sammenhenger først midt på 1960-tallet. Ragni Kolle var en pioner i norsk sammenheng. Hun brakte den moderne dansen og dens tidstypiske trikotkledde kropp inn i norske kirkerom. Egil Hovlands *Missa Vigellate* var et prosjekt fra pionertiden som både vakte sterk begeistring og skarpe reaksjoner. Kirkespillene fra denne tiden nærmet seg ofte dansen som uttrykk. Dansekunstnerne har imidlertid ofte møtt stor motstand i kirkelige sammenhenger, og helt fram til begynnelsen av 1990-tallet var dansen nesten fraværende i kirkelige sammenhenger. På samme tid fikk også den samtidige dansekunsten for alvor et gjennombrudd i Norge, først og fremst rundt frigruppene i Oslo-området og Carte Blanche i Bergen.

Det er foreløpig få menigheter som har sett potensialet i å engasjere profesjonelle dansere i sin virksomhet. Det mest vanlige i kirken er å engasjere dansekunstnere i forbindelse med ekstraordinære begivenheter, jubileer, festivaler eller andre spesielle anledninger for å lage mer spektakulære markeringer.

Ulike former for dans i kirken. Siden 1966 har blitt laget flere *profesjonelle danseforestillinger* for norske kirker. Mange av disse forestillingene er spesialskrevet for kirkelig fremføring, og danserne bruker gjerne hele kirkerommet og dets symboler i sitt uttrykk. Vi vil nevne noen eksempler på slike forestillinger som har funnet sted i eller i tilknytning til kirkerommet etter 1990.

Martin Luthers himmelferd ble fremført i domkirkene i Stavanger og Oslo. Lise Eger hadde koreografien, og musikken var ved Nils Henrik Asheim. Per Roar Thorsnes hadde koreografien på *Salomos Høysang* som ble fremført i Trefoldighetskirken i Oslo med musikk av Knut Nystedt. Tone Gellein koreograferte *Misa flamenca*, en flamenco-forestilling bygd opp etter den katolske messens struktur. Tone Gellein stod for koreografi og regi i *Rift* som ble fremført i Oslo domkirke under Oslo Internasjonale Kirkemusikkfestival. Musikken var ved Nils Henrik Asheim. Sidsel Pape var koreografen på *Dorkas Dans* som ble fremført på kirkebaken foran alle domkirkene i Norge og flere andre kirker. *Kroppens Dokument* ble fremført i Kirkelandet Kirke i Kristiansund i forbindelse med Kristiansund Kirke Kunst Kulturfestival. Koreografien var ved Dans Design (Anne Grete Eriksen og Leif Hernes). Margrete Kvalbein har koreografien på *Sakrament og sandpapir* som har blitt fremført i Vestre Aker kirke og flere andre steder.

Det er imidlertid vanligere at dansen foregår i en gudstjenestlig sammen-

DANS

heng. Dansen bidrar da til å fange opp og fordype stemninger i messeledd, eller den inviterer folk til å ta mer aktivt del i gudstjenesten med sin egen kropp. Gudstjenestlig dans utføres både av både profesjonelle dansere og amatører. Profesjonelle dansere har bidratt til utformingen av et titalls alternative gudstjenesteformer som Rocka Messe og Messe i dansens form.

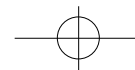
I Døves Menighet i Oslo blir det holdt 15–20 gudstjenester med dans hvert år. Bruken av dans har utviklet seg gradvis fra enkeltstående engasjementer i forbindelse med særskilte gudstjenester til å bli en integrert del av alle kirkelige sammenhenger. I dag er dansen blitt en selvsagt del av gudstjenestelivet i menigheten, og danserne lønnes som kantorer i andre menigheter. Dansen finner normalt sted ved inngang, som tekstmeditasjon før preken og ved utgang. Ved større høytider vil det være to dansere involvert. Danseren er ansvarlig for idé, dans og koreografi. Denne utarbeides etter dialog med liturgen med hensyn til gudstjenestens fokus eller tema. Dansen kan bygges rundt eventuelle aktuelle tegn i tegnspråket, kirkeårets merkedager og/eller ta utgangspunkt i kirkelige handlinger som dåp, konfirmasjon, vielser og nattverd.

Hellig dans har fått mer utbredelse de siste årene. Det er en sakral, meditativ form for dans som bygger på gamle folkedanser bl.a. fra Hellas og Balkanlandene. Dansen foregår oftest i kirkerommet, og egner seg best for små grupper. I den hellige dansen bruker man gamle symboler både i skrittmønster og bevegelser. Livserfaringer og søkingen mot Gud gis fortattede symbolske uttrykk i dansen.

Det har blitt holdt flere hundre gudstjenester med *liturgisk dans* som et sentralt element. Liturgisk dans kan både utføres av profesjonelle kirkedansere og av amatører. Den liturgiske dansen har sitt utgangspunkt i liturgien og kirkeårets begivenheter. Dansen har til hensikt å utdype eller kommentere de litur-

Dansekunstneren Per Roar Thorsnes fremhever at Koreografer dras lett inn i prosesser med møter om konsept- og idéutvikling uten at dette blir ansett som en vesentlig del av det arbeidet en skapende kunstner faktisk lever av: nemlig det å komme opp med ideer og utkast for å lage sceniske løsninger. Et annet fenomen er den manglende forståelsen for tiden det tar å lage og innstudere koreografi. Den koreografiske tommelfingerregelen om én danseprøve á 2,5 time per ett minutt koreografi er nyttig for å anskueliggjøre tidsbruken for ikke-dansere. I tillegg kommer nødvendigheten av forberedelsestid for koreografen til å utvikle et konsept og frem-skaffe dansere – med mindre det er snakk om en solo som koreografen danser selv. Den store andelen av soloarbeid reflekterer i stor grad også den økonomiske siden av danseprosjektene i kirkelige sammenhenger.

118 · 119

KIRKEN OG KUNSTARTENE

giske leddene, og den følges gjerne av musikk. Alle liturgiske ledd kan danses eller gis en kroppslig form: prosesjoner, bønner, salmer, tekster, forkynnelse, velsignelsen. Særlig i forbindelse med prosesjoner er liturgisk dans mye brukt. Dansen kan ha ulike elementer i seg; det kan være bønn, klage, lovprisning, takk, tilbedelse, glede, sorg, ekstase, hengivenhet osv. Liturgisk dans kan inngå som et element i en gudstjeneste eller være gudstjenestens viktigste tråd i egne danse-gudstjenester.

Den liturgiske dansen har fått en oppblomstring i Norge de siste årene, og særlig innenfor barne- og ungdomsarbeid har dansen fått en stor betydning. Flere aktører tilbyr kurs og seminarer på temaet. Ung Kirkesang har f.eks. arrangert kurs i liturgisk dans i en årrekke. Ten Sing og andre kormiljøer bruker dans og drama som viktige deler av sine uttrykksmåter. I noen menigheter er det etablert dansegrupper som deltar i gudstjenesten med ulike mellomrom. Dans inngår også flere steder i konfirmantarbeid, bl.a. i forbindelse med konfirmant-musikaler. IMI-kirken i Stavanger har ansatt en scenograf som kreativ leder i menigheten. Hun har bl.a. ansvar for å gi opplæring til danse- og kunstgruppene i menigheten. Sammen med pastor og lovsangsleder deltar hun i gudstjenesteplanleggingen med et hovedansvar for å gi gudstjenesten et helhetlig estetisk uttrykk. Dans, film og andre kunstneriske uttrykk brukes som virkemidler for å understreke gudstjenestens tema og for å kommunisere med de ulike målgruppene i menigheten.

LOVER «Kirken kan ta all kunst og alle kunstformer i bruk for gudstjenesterommet og det liturgiske inventar, så sant kunstverket tjener det kristne budskap og lar liturgi-ens egne intensjoner komme til utfoldelse.» (Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr i *Gudstjenestebok for Den norske kirke. Del II Kirkelige handlinger*)

Utfordringer^{dans}

dialog mellom profesjonene. Både innen kirken og danse miljøene jobber man med bevegelse som uttrykk og utnyttelsen av rom. Likevel har det vært svært lite faglig kontakt mellom disse miljøene. Det er store muligheter for interessante tverrfaglige samtaler i grenselandet mellom kirke og dans.

I20 - I21

Det er svært positivt at en profesjonell danser er involvert i arbeidet med liturgiske reformer. Det ligger en utfordring i å involvere dansere i kirkens liturgiske arbeid også på lokalt plan.

forståelsen for profesjonell dans. Det er liten forståelse for dansekunst og bevegelse som kunstnerisk uttrykk i norske menigheter, og få menigheter som har sett potensialet i å integrere dans i sin virksomhet. Det de fleste har sett av dans i kirken, er som regel gjort av tenåringer og på frivillig basis. Dette arbeidet er i seg selv svært viktig og burde få bedre betingelser i norske menigheter. Det er verdifullt at mange får delta i kunstnerisk skapende prosesser og slik utvikle sitt uttrykksregister. Kjennskap til kunst på et amatørnivå vil ofte gjøre at man kan verdsette profesjonell kunst høyere. Men dette erstatter ikke den profesjonelle danse kunsten. Profesjonelle dansere har utforsket dansens kunstneriske uttrykksmåter. Den innsikt og erfaring dette gir, må verdsettes og utnyttes i kirkelig virksomhet.

Profesjonelle kunstnere er avhengige av tilfredsstillende arbeidsbetingelser. Uryddige kontraktforhold, dugnadspregete lønninger og manglende forståelse for tiden det tar å skape danseforestillinger, gjør at mange danse kunstnere vegrer seg for engasjementer i kirkelige sammenhenger. Samtidig representerer kirkerommene spennende utfordringer for kunstnere, og byr på sammenhenger der publikum forventer å bli berørt av det de ser og hører.

åpne kirkerommet som spillested. Kirkerommene kan være viktige ressurser som øvingslokaler og visningssteder for danse kunstnere. Kirken lokalt og sentralt har utfordringer i forhold til å tilrettelegge kirkerommene bedre for slik bruk.

kompetanseheving og nettverk. Kirken har tilsvarende utfordringer her som for drama, se side 95.

Det er viktig at kirken har prester og andre ansatte som har kunnskap om bevegelse som kunstnerisk uttrykk. Her ligger det en stor utfordring for utdanningsinstitusjonene.

Film

Det er et stadig større tilbud av film på kino. Bare i Oslo har over 140 filmer kinopremiere hvert år. I tillegg til dette har det vokst fram nye filmfestivaler med et bredt tilbud av film som vanligvis ikke kommer i ordinær kinodistribusjon, filmer som sjelden vises på TV eller slippes på video. Samtidig som det vises

Jeg tar i bruk et apparat ... som jeg kan skaffe meg herredømme over mitt publikum med, et høyst emosjonelt herredømme – få dem til å le, skrike av fryd, smile, tro på eventyrfortellinger, bli indignert, føle seg sjokkert, sjarmert og dypt beveget av, eller kanskje til å gjespe av kjedsomhet. Således er jeg enten en bedrager, eller, når publikum er villig til å la seg rive med: en tryllekunstner. INGMAR BERGMAN

flere kvalitetsfilmer på kino og i norske filmklubber, øker presset fra de mest kommersielle filmene. De bredest lanserte filmene har premiere på opptil 70–80 steder i landet samtidig, gjerne fulgt av en massiv omtale i media.

Filmskapere har helt fra begynnelsen av filmhistorien brukt Bibelen som en av sine fremste inspirasjonskilder. Det har blitt laget over 1000 filmer som enten forteller eller bygger på Jesushistorien. Et stort antall nyere norske og internasjonale filmer viser en sterk interesse for eksistensielle spørsmål, etiske problemer og kristne tradisjoner. *Alt om Egil*, *Hawaii Oslo*, *Matrix*-trilogien, *Bringing out the dead*, *Breaking the waves*, *Offeret* og *Touch* er noen eksempler. Til tross for dette har svært mye av kirkens filmengasjement hatt et sensurerende fortegn. Det er sterke tradisjoner for å kommentere filmer man mener er skadelige, mens alle andre filmer har gjerne fått mindre kirkelig oppmerksomhet.

Hva slags stemme har kirken i møte med samtidens filmer? Hvordan kan kirken bidra til å løfte fram viktige filmer?

I22 · I23

eve arnold
roma, 1965

Kirkelig arbeid med film – et tilbakeblikk. De første kinofilmene ble vist i Frankrike i 1895, og allerede i 1897 ble det laget film av Jesusfortellingen for første gang. Til tross for at de bibelske fortellingene helt fra begynnelsen av filmhistorien har vært blant de viktigste inspirasjonskildene til filmskapere, var kirkens arbeid med film av en svært sporadisk karakter fram til etter andre verdenskrig. I 1952 ble Kristent Filmråd etablert. Det fikk tilslutning fra de fleste lutherske organisasjoner og institusjoner i Norge. Oslos daværende biskop mente at kirken burde uttale seg om filmer som ble vist offentlig, og gi synspunkter på filmene ut fra et kristent perspektiv. Bladet *Kirke og film* ble derfor etablert i 1957. Anmeldelsene ble organisert ved at ca. 30 kvinner og menn uten vederlag anmeldte nesten alle filmer som fikk premiere i Norge. Kirke og film ble tatt godt i mot, men ble lagt ned av økonomiske årsaker etter 2½ år. En henstilling fra det frivillige kirkemøtet i 1965 om å få Kirke og film i gang igjen, førte ikke til noe.

Det Norske Bibelselskap overtok i 1962 administrasjonen av Kristent Filmråd, og virksomheten fikk navnet Kristen Filmtjeneste. Kristen Filmtjeneste arbeidet for å øke bevisstheten om film i kirkelige sammenhenger. De drev utleie av filmer til bruk i menigheter, lagde bøker/veiledninger om kristent filmarbeid og var blant arrangørene bak konferanser om kirke og film tidlig på 80-tallet. Bibelselskapet står fortsatt bak denne virksomheten, men driften er nå begrenset til salg av noen få titler med bibelske filmer.

Kirken i andre land – særlig den katolske – har lange tradisjoner på å kommentere film. *Cinema Paradiso* er i den sammenheng et sjarmerende filmeksempel på den lokale paterens sensur av kyssing på film! Ved de fleste store festivaler, bl.a. Berlin, Cannes og Venezia, finnes det økumeniske juryer som deler ut egne priser som får stor oppmerksomhet i mediene.

Aktuelt kirkelig arbeid med film. De siste årene har det blitt større kirkelig interesse for film. Internasjonalt har dette vist seg i stadig flere bøker med teologiske filmanalyser. Her i landet har det blitt flere kirkelige aktører som tar initiativ til filmvisninger. Både i Haugesund, Trondheim og Oslo har kirkerom vært visningssted for film. Bygdekinoen har portabelt utstyr, og har stått for det tekniske ved disse fremvisningene. Alterfilmen i Kulturkirken Jakob er et slikt initiativ. Alterfilmene er filmer som belyser eksistensielle spørsmål, filmer som treffer hjertet og utfordrer tanken. I konseptet ligger en påstand om at det gjør

FILM

noe med opplevelsen av en film når den vises i et kirkerom, fulgt av en samtale som kan utvide forståelsen. Idéen bak alterfilmen er en antagelse om at mange av tidens beste prekener holdes i kinosalen. Filmen har for mange mennesker overtatt kirkens rolle som livstolker.

Norske kirkeakademier arrangerte i samarbeid med Svenska kyrkans kulturråd, Kirkens Bymisjon og den internasjonale kirkeakademibevegelsen et kulturprogram under *Konferansen av Europeiske Kirker* i Trondheim sommeren 2003. Filmserien «Reflections on reconciliation in film» bestod av spillefilmer, dokumentarfilmer og et kortfilmprogram. Det ble holdt 11 filmvisninger i Vår Frues kirke, og filmene kommenterte viktige temaer som ble belyst på det internasjonale kirkemøtet.

Menigheter har enkelte steder et samarbeid med den lokale kinoen. Strand kino i Rogaland har ved flere anledninger invitert menigheter og frikirker spesielt til arrangementer, bl.a. i forbindelse med en serie filmer som har vunnet Andreas-prisen. Temaet for prisvinneren *Sønnens rom* var sorgarbeid, og det ble belyst i en samtale etter filmen. Filmene ble anbefalt i menighetsbladet, fra prekestol og kunngjøringsplass.

Mesteparten av kirkens arbeid med film finner sted i forbindelse med ulike former for barne- og ungdomsarbeid. Konfirmantundervisningen er en viktig arena for filmarbeidet. Prosjektorer og annet teknisk utstyr har blitt så rimelig at stadig flere menigheter anskaffer seg dette. Dermed blir det mulig å tilby gode filmopplevelser som en del av en undervisnings-sammenheng. Statens skolefilmvalg har vært en viktig ressurs i filmarbeidet for barn og unge. De har støttet utgivelsen av læremidler i film- og mediekunnskap og utarbeidet filmstudieark til et vidt spekter av filmer. Institutt for Kristen Oppseding (IKO) har nylig gitt ut en lederperm til konfirmantboka Kort & Godt, en håndbok med forslag til hvordan film kan bli en del av konfirmantundervisningen.

Syv menigheter på Gjøvik har igangsatt et trosopp-læringsprosjekt hvor film og multimediemetodikk er sentrale elementer. Menighetene vil bl.a. lage film i dokumentarstil om dåpen til nybakte foreldre, utvikle DVD-er om innholdet i jule- og pinsehøytiden og lage film fra konfirmantleiren. DVD-ene vil være en viktig del av menighete-

Noe av det fascinerende ved filmen er den «stedfortredende effekten» den har. Film kan ta opp problemer som angår den unge sterkt, men som hun slipper å utlevere seg personlig om. I stedet kan hun kommentere og diskutere den personen i filmen som er opptatt av de samme spørsmål som hun selv; en egen -skap ved film som også kan benyttes mye bl.a. i konfirmantundervisningen.

GUDMUND HUMMELVOLL
film- og medievider

KIRKEN OG KUNSTARTENE

nes kontakt med hjemmene. Det vil bli satset på kursing av ansatte og frivillige i praktisk bruk av tekniske hjelpemidler.

I Sverige arrangeres *Existensiell filmfestival* hvert år. Festivalen samler bl.a. teologer, forfattere, filmregissører, religionssosiologer, religions-, litteratur-, film- og medievitere til et bredt program av panelsamtaler og filmvisinger. Tanken bak *Existensiell filmfestival* er å ta film og filmisk gestaltning på alvor i en diskusjon om vurderinger og livssyn, holdninger og politikk. Arrangørene vil gi plass for en dialog der det følelsesmessig sterke mediet film kobles med refleksjon og analyse.

Utfordringer ^{film}

kunnskap Filmmidiet er en av kunstartene det er minst kompetanse på i kirken. Det er et stort misforhold mellom den betydning film har i samfunnet, spesielt i unges menneskers liv, og den kirkelige interessen for kunstarten.

Filmarbeidet i kirkelige sammenhenger er ofte sporadisk og preget av lite kontinuitet. Noen menigheter og kirkelige miljøer har kommet et stykke i dette arbeidet, men mange opplever at det er vanskelig både å orientere seg i filmtilbudet og praktisk legge til rette for filmkvelder og -undervisning.

Filmene som har vunnet Andreas-prisen, utgjør en svært viktig ressurs for kirkelig filmarbeid. Prisen er forholdsvis lite kjent i kirkelige sammenhenger, og det er gjort lite for å tilrettelegge filmene for bruk i menighetene.

Forskningen rundt teologi og film fikk et internasjonalt gjennombrudd på slutten av nittitallet. Det er i liten grad høstet frukter av dette i Norge. De siste årene har noen norske teologer begynt å skrive faglig om film, men likevel har det blitt undervist svært lite om film på de teologiske lærestedene. Det viktig at kirken får nye prester og ansatte som har god kunnskap om film og filmspråk, og er i stand til å samtale med unge om aktuelle filmer.

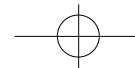
LOVER «Kirken kan ta all kunst og alle kunstformer i bruk for gudstjenesterommet og det liturgiske inventar, så sant kunstverket tjener det kristne budskap og lar liturgiens egne intensjoner komme til utfoldelse.» (Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr i *Gudstjenestebok for Den norske kirke. Del II Kirkelige handlinger*)

126 · 127

Breaking the waves (von Trier: 1996) har blitt omtalt som det fortregtes tilbakekomst til nordisk film. Lars von Triers oppsiktsvekkende film var den første av en rekke nyere filmer som direkte eller indirekte refererer til bibelske fortellinger, og med tyngde behandler religiøse motiver.

Filmens handling utspiller seg i et lite bygdesamfunn et sted på den skotske kysten. Bess gifter seg med oljearbeideren Jan. Når mannen blir livstruende skadet i en ulykke, ber hun for mannens liv. Bess blir overbevist om at Gud vil la mannen leve dersom hun kan bevise at hun elsker Jan. Jan ber Bess om forskjellige tjenester som kan holde oppe lysten hans til å leve. For Bess innebærer dette en spiral med stadig mer destruktive og nedverdiggende handlinger. Bess dør mens hun gjennomfører et siste, desperat forsøk på å redde mannens liv. Hun lykkes, og Jan blir på mirakuløst vis i stand til å gå.

Breaking the waves er en sjelden sterk historie om sykdom, tro, og kjærlighet. Men de mange referansene til Bibelens fortellinger gjør at filmen også kan tolkes som en skarp religiøs kommentar. Bess opplever en gudsforlatthet som gir ekko til «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?». Bess blir forkastet, hånet og steinet på en måte som minner om prosessen mot Jesus. Bess ofrer sitt liv for at mannen skal få leve. Himmelske klokker ringer for Bess i sluttscenen, og antyder hennes himmelfart og at Gud verdsatte hennes offer. Oppstandelsen blir symbolisert ved at mannen overlever. De mange dialogene mellom Bess og Gud i filmen gir assosiasjoner til fortellingen om Abraham som blir bedt om å ofre sin sønn Isak. I *Breaking the waves* blir Bess satt på prøve av Gud og bedt om å ofre seg selv. Von Triers film utfordrer til tenkning rundt bl.a. tro, gudsbilder og offertankens betydning i kristendommen.

ANDREAS-PRISEN

I 1985 ble den økumeniske filmprisen Andreas-prisen opprettet ved et samarbeid mellom avisen Vårt Land, Kristen Filmtjeneste og en rekke kristne organisasjoner. Formålet med Andreas-prisen var todelt:

Prisen skulle være en påskjønnelse til den gode film som styrket et kristent menneskesyn, og var ment å være en stimulans til seriøst arbeid med kvalitetsfilm. Videre ønsket man å motivere kristne til engasjement for den gode film.

Kriteriene for tildeling av prisen var følgende:

1. Filmen skal avspeile og formidle en etisk grunnholdning i tråd med kristne verdier.
2. Filmen skal engasjere og stimulere til kommentarer, refleksjoner og ettertanke.
3. Filmen skal teknisk og kunstnerisk ha høy kvalitet.

Det var ikke bare filmer som gjenspeilte et kristent grunnsyn som var mulige prisvinnere, men også filmer som tok opp aktuelle (etiske) problemer uten å være spesifikt kristne i sin natur. Siden 1995 har Andreas-prisen blitt delt ut under avslutningen av Den norske filmfestivalen i Haugesund. Vårt Land står sammen med Film & Kino og Den norske filmfestivalen som utdelere av prisen. Prisvinnere de siste årene har vært Troløs (Liv Ullmann), Sønnens rom (Nanni Moretti), Vektløs (Sigve Endresen), Pianisten (Roman Polanski) og Hawaii, Oslo (Erik Poppe).

FILM

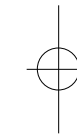
filmkritikk og kommentarer. Avisene Vårt Land og Dagen, nettstedet Damaris og det katolske tidsskriftet St. Olav skriver om filmfeltet ut fra kristne perspektiver, men de dekker bare en begrenset del av filmutvalget. Dersom kirken skal komme sterkere på banen i forhold til film, er det viktig med et bredt engasjement og en tydeligere kirkelig stemme på feltet. Tidsskriftet Kirke og Film var et initiativ som ivaretok viktige sider ved kirkens filmarbeid. I dag mangler Kirken stemme i forhold til mange av de viktigste og vanskeligste filmene. Det er behov for flere skribenter som anmelder filmer med blikk for etiske, eksistensielle og religiøse problemstillinger.

seminarer og samarbeid. I Norge er det mange år mellom hver gang religion/kirke og film blir gjenstand for seminarer. Konferansen «Kirke og film i dialog» som ble arrangert i et samarbeid mellom Det pavelige råd for kultur, Oslo domkirke, Den katolske kirke i Norge og Norsk filminstitutt, var et viktig initiativ på et område hvor det er for lite tradisjon i Norge for dialog.

I en rekke sammenhenger vil det være naturlig for menighetene å inngå nærmere samarbeid med den lokale kinoen eller filmklubben om forskjellige arrangementer. Mange steder er det dessuten mulig å leie kinosalen for en rimelig penge og sette opp filmer etter eget ønske. Bygdekinoen har utstyret som skal til for å arrangere filmvisninger også i kirkerommet.

film som liturgisk ledd. Bortsett fra i karismatiske og frikirkelige sammenhenger er det reflektert lite over hvordan film kan integreres i gudstjenester og andre kirkelige handlinger. Kan film integreres slik at gudstjenestens kommunikasjon styrkes og fordypes? Kan kortfilmer og egnede filmklipp fungere meningsfylt som bønn eller visuell meditasjon, som kyrie- eller gloria-ledd?

videoinstallasjon som utsmykning. I essayet om visuell kunst vises det til Södersjukhuset i Stockholm hvor en ca. 10 minutter lang videoinstallasjon av Eva Koch blir brukt som altertavle. Det er gjort svært lite tenkning i Norge på hvordan kortfilmer, videoinstallasjoner o.l. kan brukes i utsmykning av kirker og kapeller.

Visuell kunst

Kirken i Norge forvalter en tusen år lang og ubrutt kulturtradisjon. Å ta ansvar for at kunstuttrykk fra hele denne kultur-, kirke- og troshistorien blir bevart på en forsvarlig måte er en viktig oppgave for å sette vår tids tro inn i en historisk sammenheng.

Kirken har tradisjonelt vært en viktig oppdragsgiver for kunstnere. Men i dag har kirken store utfordringer dersom den skal fremstå som en aktiv og inspirerende deltaker på kunstfeltet.

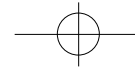
Kunsten i kirkene. Riksantikvaren fremhever at de norske kirkene samlet er Norges største kunstgalleri, der ulike kunstarter er representert i tidsspenn på tusen år. Her finnes vegg-, tak- og glassmalerier, skulpturer, tekstilkunst, treskjæringer, metallarbeider og alterutstyr. Mange store kunstnere gjennom tidene er representert i disse kirkerommene; fra de anonyme middelaldermalerne til Emanuel Vigeland, Eilif Petersen og Henrik Sørensen, og våre dagers

Bilder utgör rum för teologiska upptäckter. Trots att moderna bildkonstnärer under hela 1900-talet intensivt har kämpat med andlighetens problem har de etablerade kyrkorna knappast förmått acceptera konstbildens förmåga att synliggöra Gud.
SIGURD BERGMANN, teolog

Håkon Bleken, Gunnar Torvund og Else Marie Jakobsen. Kirkekunsten innebærer at kunst av høy kvalitet finnes lokalt de fleste steder i landet. ¶ Kirkerommet og kirkekunsten er en viktig ressurs bl.a. for arbeidet med den kulturelle skolesekken. Flere steder blir det arrangert omvisninger og foredrag for skoleklasser, kunstgrupper og andre interesserte. Ut over dette har museene kirkesamlinger som bredt og perspektivrikt fremstiller kristen tro gjennom århundrene. Større museer

130 · 131

borgny svalastog
jakobsstigen

ivaretar forsknings-, formidlings- og bevaringsoppgaver som lokalsamfunnene ikke har mulighet til, og museene sørger for at norsk kirke- og kulturhistorie gjøres tilgjengelig for et bredt nasjonalt og internasjonalt publikum.

Liturgiske tekstiler og drakter. Gjennom farger og symboler forteller kirketekstilene om tider i kirkeåret, om handlinger i gudstjenesten og om tilhørighet til stedets kultur og historie. Kirketekstilkunsten har en egenverdi, og tekstilene må kunne fungere selvstendig som kunst. Samtidig har de kirkelige tekstilene en bestemt funksjon og kan bare forstås i sammenheng med kirkerommet og gudstjenesten. Utstillinger de siste årene av Borgny Svalastogs tekstiler viser at man i større grad anerkjenner kirketekstilene som interessante kunstverk.

Kirkerådet har ansatt en konsulent for kirketekstiler og draktsaker. Arbeidet omfatter bl.a. rådgivning, saksbehandling, informasjon og deltakelse på seminarer om kirketekstiler.

For å styrke saksområdet har flere bispedømmer opprettet fagråd for kirkekunst og tekstiler. Disse fungerer som rådgivende organ for biskopen, og kan dessuten gi menighetene veiledning tidlig i prosessen med nyanskaffelser. I fagrådets vurdering sees prosjektene både i lys av det enkelte kirkeroms særegenhet, estetikk og kulturhistoriske verdi, og i forhold til menighetens økonomi og ressursituasjon.

Arena for visning av kunst. Krypten under domkirken i Oslo, Hamar- dommen og mange andre kirker har de siste årene vært arenaer for visning av kunst. Menigheter har arrangert kunstutstillinger av ulikt slag, i selve kirkerommet, i våpenhuset, menighetssaler eller lignende. Det er ofte lokale kunstnere som slippes til, eller kunstnere som arbeider med kristne motiver.

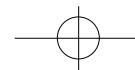
Nye utsmykninger. Det er særlig to instanser i det kirkelige landskapet som har bygget opp kompetanse innen kirkeutsmykning og inventar. Kirkelig Kulturverksted har gjennom mange år arbeidet med kirketekstiler. De har både utarbeidet standardmodeller og bestilt unike kunsthåndverksarbeider. Videre har Kirkelig Kulturverksted ledet flere større kirkebygg- og utsmykningsprosjekter, og opparbeidet seg prosjektlederkompetanse i forhold til å tenke arki-

VISUELL KUNST

tektur, utsmykning og inventar i sammenheng helt fra starten av i planleggingen og oppføringen av nye kirkebygg. Også andre aktører har de siste årene begynt å bygge kirker etter denne modellen. Søm kirke i Kristiansand er et nyere eksempel på dette der arkitektene Arne Åmland og Arild Lauvland vant arkitektkonkurransen i samarbeid med billedkunstneren Kjell Nupen. Den kunstneriske utsmykningen var en integrert del av konkurransegrunnlaget. ¶ **Liturgisk senter** i Trondheim er en viktig instans som fremmer tenkning omkring og utforskning av alle elementene i kirken som berører liturgi i vid forstand. Kirketekstil er et av senterets satsningsområder. De siste årene har det arrangert flere seminarer og utstillinger om temaet. ¶ De siste 10–20 årene har det blitt flere nye figurative arbeider i norske kirker. Mange av dem setter sammen gjenkjennelige bilder med kristne motiv på en fornyet måte, noe som åpner for en fleksibel bruk og fortolkning som knytter an til kirkeårets ulike tekster. Man har også i stadig sterkere grad blitt opptatt av at utsmykningskunsten skal forholde seg til det liturgiske. Kunstnere som for eksempel Håkon Gullvåg har laget utsmykningsarbeider som gir fornyet mening og fokus til de kirkelige handlinger og liturgiens kjerne, og som lar liturgens og menighetens bevegelse i rommet bli meningsdannende i samspill med kunstverkene.

Utskiftbare utsmykninger. En kirkelig utsmykning må kunne fungere over lang tid, for ulike mennesker og i mange forskjellige sammenhenger. Samtidskunstens til dels svært korte varighet kan tale for at man i større grad burde utforske bruk av kunst i kirkerommet som er mer fleksibel og utskiftbar. Kunst som endres med kirkeåret, har lange tradisjoner i kirken: alterskap som kan lukkes og åpnes, tekstiler, kleder og tepper som skiftes og fremmer kirkeårets farger og stemninger i rommet, er kjente konvensjoner. Man kan tenke seg utsmykninger som projiseres i kirkerommet for en begrenset periode. Dette minsker kravene til kunstverket om både uttrykksmessig og materiell varighet. Man kan utforske nye medier som er av mer flyktig eller ubestendig karakter, for eksem-

Kirkeutsmykninger har ulike fokus og tyngdepunkter, og mangfoldet i uttrykk er en rikdom for kirken. I Fyllingsdalen kirke er det en sterk estetisk sammenheng mellom rom og utsmykning. Sammen danner de et uttrykk der materialer, form, abstrakte elementer og forskyvninger gir kirkens funksjon og sentrale budskap en fornyet oppmerksomhet. I andre kirker har kunsten andre uttrykk og funksjoner. I Kirkelandet kirke i Kristiansund finner vi et helt abstrakt uttrykk, der lys, glass og enkle fargeflater kan gis kristne betydninger, men samtidig unndrar seg entydige tolkninger. Utsmykningen er uoversettbar, nærmest som musikk.

KIRKEN OG KUNSTARTENE

Olsvik kirke i Bergen har invitert unge, kjente grafittkunstnere til å tolke bibelske fortellinger på en av kirkens kjellervegger. Slike utstillinger og prosjekter gir mulighet til å kaste lys over kristne billedkonvensjoner, til å skape bevissthet omkring hva man ser og leser i bilder og former, til å gi nye utfordringer til kunstnere.

pel fotografi, video, installasjoner etc. Etter en stund kan kunstverket fjernes eller flyttes til andre deler av kirken, mens et nytt verk får plass som hovedutsmykning. Eller man kan tenke seg større romprogrammer, der kunstverkene, kanskje laget av ulike kunstnere, skiftes i tråd med kirkeåret. På Södersjukhuset i Stockholm blir en ca. ti minutters videoinstallasjon av Eva Koch brukt som altertavle.

Kristne tradisjoner på den allmenne kunstscenen. Etter en periode der forholdet mellom kunstscenen og kirken har vært preget av nokså stor gjensidig skepsis, der institusjonene har lukket seg om sin egenart av å være en henholdsvis «verdslig» og «religiøs» arena, har det de siste 10–20 årene oppstått stadig større utveksling mellom de to. I moderne tid er den kristne billedarven ikke lenger bundet utelukkende til dogmatisk og intern bruk innenfor kirkens kontekst. I spekteret av kunst på det man kan kalle den verdslige kunstscene, kan man i dag finne mange tilknytningspunkter til kristendom og religiøs tradisjon. Kristen tematikk blir videreført, fornyet, og konfrontert med en moderne tilværelse og i et moderne formspråk. Kristne billedkonvensjoner blir underliggjort ved at de settes i fremmede omgivelser og nye kontekster – for å kommentere billedtradisjonen som konvensjon, for å kommentere kristendommen som religion eller fenomen, eller for å si noe om noe helt annet. Det finnes også kunst som trer inn i emner og roller som kirken før har forvaltet og fremmet – lidelse og skyld-tematikk, stillhet, meditasjon og fordypning, moralske mellommenneskelige spørsmål, ritualer og fellesskap.

Flere kunstinstitusjoner har de siste årene bidratt til utforskning av hva som er kristendom og religion. I forbindelse med tusenårsskiftet ble det initiert ulike prosjekter som på en eller annen måte hadde tilknytning til den kristne tradisjon. Flere av disse utstillingene (feks. *Kristus 2000* på Galleri F15, *Arv* i Christiansands kunstforening og *Inderlighetens spill* i Lillehammer kunstforening) var omfattende prosjekter der kuratorer inviterte en rekke til dels svært ulike kunstnere inn i galleri-rommet for å reflektere kunstnerisk omkring et felles tema.

Den seneste utstillingen av slik karakter ble kalt *Min Gud, min Gud...* og vist i Kulturkirken Jakob i Oslo. Utstillingen fikk en ekstra dimensjon ettersom

Kristne tradisjoner på den allmenne kunstscenen

Kunstnerisk fordypning i kristen billedtradisjon. Selv om de direkte kristne temaene ikke har vært særlig dominerende i norsk kunst, finnes det enkeltkunstnere med et sterkt personlig engasjement, kunstnere som over tid har fordypet seg i og fornyet den kristne billedtematikk, og som har utforsket det å være menneske i lys av en kristen verdensforståelse. Spørsmålet etter Gud i en verden av undertrykkelse og lidelse ble kraftig stilt av Håkon Bleken i *Nedtakelse II* fra 1976, der han oppå en collage av avisutklipp med fotografier av vold og krig malte et tradisjonelt kors der lendeledet henger igjen som et tegn på at Jesus er stått opp fra de døde. Bildet gjør det ondes problem uunngåelig og aktuelt, og gir betrakteren anledning til refleksjon og overveielse omkring dype og kompliserte spørsmål. Victor Sparre og Else Marie Jacobsen har også gjennom lang tids kunstnerisk arbeid og i et moderne figurativt formspråk arbeidet mye med bibelske og kristne motiver. I likhet med Bleken har de ofte satt det kristne i sammenheng med spørsmål omkring samfunnsморal, sosiale emner og politikk.

Underliggjøring av den kristne billedtradisjon og nye uttrykksformer.

Den kristne billedtradisjonen har utviklet og endret seg gjennom to tusen år, og omfatter et stort reservoar av symboler og billedkonvensjoner som kommuniserer mer eller mindre bestemt betydning. Noen billedtegn har gått ut av bruk, og vil ikke lenger kunne gi mening til dagens betrakter, mens andre er gjentatt så mange ganger gjennom hele historien at billedtegnet har mistet sin meningskraft og synes tomt. Ut fra en bevissthet omkring billedformlenes utsatthet for slitasje, at tegnene er konvensjoner man er blitt enige om, og ikke noe naturlig eller gudegitt, og den post-moderne friheten til å sitere og låne fra alt som har vært skapt tidligere, har samtidens kunstnere stor mulighet til å leke, stille spørsmål, stille på hodet, flytte til nye sammenhenger, skape nye lag av betydning.

Ved å løsrive enkelte kjente bildelementer og flytte dem til nye steder eller kombinere dem med uventede ting kan både en opprinne-

lig mening restitueres, og nye betydningslag oppstå. Gunnar Torvund er en kunstner som har anvendt, brutt med og lekt med kristne symboler og billedkonvensjoner. Utkast til et krusifiks, som finnes i Stenersensamlingen i Bergen, er en treskulptur der Kristus-figuren i stedet for ansikt har fått en klase med store naglelignende gjenstander. Figuren henger ikke som på et tradisjonelt kors, den er festet på en plate, og har ingen armer. På denne måten endrer Torvund det kjente billedskjemaet, og får fram nedverdigheten, opphengtheten, overgivelsen på en annen måte, som gjør at vi kan erfare det egentlige og sterke innholdet av korsfestelsesbildet på nytt. Samtidig stiller kunstneren spørsmål. Betrakteren må selv tolke alle naglene som skjuler Jesu ansikt, som på den ene side vitner om ekstrem grusomhet og vold, men på den annen side også kan ligne en vakkert utsprunget blomst. Verket gir ingen fasitsvar, men ved å spille på endring og forflytning av noe kjent skapes et verk med mange og til dels motsetningsfylte betydninger.

Kritiske spørsmål. Friheten til å løsrive, benytte og spille på kjente religiøse konvensjoner åpner naturligvis også for å stille kritiske spørsmål til religion, kirken som institusjon eller samfunnet generelt.

I utstillingen ... *for han vet ikke hva han gjør* på Vigelandsmuseet i Oslo rettet Kjersti Wexelsen Goksøyr nettopp et slikt utfordrende og kritisk blikk, først og fremst mot kristendommen, men også mot de andre store verdensreligionene. Der kom man først inn i et stille og meditativt rom med stiliserte og allmenne uttrykk i stein kalt *Kilde, Tilgivelse, Møte*. Neste rom står i sterk kontrast; tre store sorte trekors er reist på gulvet, og er fylt med aktuelle fotografier av vold, nasjonalisme, krig og overgrep – handlinger som utføres under dekke av å være gude-ønsket kamp eller forsvar av noe hellig. Kontrasten mellom det religion kunne være: en mulighet til å søke dybdene i tilværelsen, et imperativ til godhet og omsorg for medmenneskene, en kilde til styrke og fred – og det religion i stor grad utnyttes til eller forårsaker av lidelse, hjernevasking, maktutøvelse, ansvarsfraskrivelse og splittelse, gjøres eksplisitt i utstillingen som helhet.

VISUELL KUNST

kunstverkene ble vist i et rom som på den ene siden fortsatt er et vigslet (og tradisjonelt utformet) kirkerom, men som også fungerer som en åpen og fleksibel kulturarena. Nettopp fordi det ikke kreves av dette kirkerommet at det skal være rede til å ta imot alle de regulære og daglige kirkelige aktiviteter, var det mulig å innlemme og fritt plassere kunstverk av store formater og med både lys og lyd som viktige bestanddeler (vinduene kunne blendes etc.). Samtidig er rommet fortsatt bærer av et omfattende meningsunivers som kunstverkene ble konfrontert med, noe man ikke oppnår i galleriets nøytrale omgivelser.

Disse institusjonsstyrte utstillingsprosjektene har vært med å bidra til at kunstnere som allerede arbeidet i et religiøst temafelt ble synliggjort, til å utfordre nye kunstnere til å utforske tematikk de ikke tidligere hadde nærmet seg, og til å fremheve noen sider eller fortolkningsmuligheter i kunstverk som i utgangspunktet har en åpen karakter. Prosjektene er med på å reise spørsmål om hvem Kristus er i dag, hvordan man kan forholde seg til den kristne kultur- og billedarv, og på hvilken måte noe religiøst kan komme billedlig til uttrykk på en autentisk måte i vår tid.

Utfordringer visuell kunst

kirken og samt idig kunst. Det er viktig at kirkerommet ikke fremstår bare som et utstillingslokale for kunst. Som kultrom kreves det at kirkerommets elementer bidrar til å levendegjøre og iscenesette et religiøst møte for mennesket i dag. Likevel er det svært få kirkerom som reflekterer samtidens kunstneriske uttrykksformer. Kirken har store utfordringer i forhold til å ta initiativ til flere og dristigere kunstprosjekter.

Kirken som institusjon skiller seg på mange måter fra de omgivelser og forutsetninger kunst ofte skapes for og under i dagens samfunn. Når en ny kirkeutsmykning skal lages, bør utsmykningen både forholde seg til kirkens tradisjon og være et aktuelt og autentisk uttrykk for samtiden. Kunsten bør kunne være aktuell gjennom gudstjenestens liturgi, kirkeåret og alle typer kirkelige handlinger, og stå i et bevisst forhold til arkitekturen. Det er videre en utfordring at kunsten skal kommunisere med brukere som har svært varierende kunstkompetanse

fleksible utsmykninger og gjennomtenkte prosjekter. Det er svært viktig å sikre kunstnerisk kvalitet og en bevisst kirkelig tankegang i slike sammenhenger, ellers kan kirken komme til å signalisere at den bare følger moteretninger, tyr til kortvarige og lettvinde løsninger, og dermed formidler at verken kunsten eller det kristne budskapet har noen bestandighet. Men genuint gjennomtenkte prosjekter av denne typen burde det være rom for i kirkelandskapet. De vil gi anledning til at kunsten på en særegen måte kan være en dynamisk og viktig del av formidlingen mellom Gud og menneske og feiringen av et rituell fellesskap.

kompetanse. I dagens regelverk er det ingen krav om at bispedømmene benytter kunstfaglig kompetanse til behandlingen av alle sakene på feltet. Dette til tross for at det i mange tilfeller er betydelige økonomiske summer som skal

LOVER OG REGLER FOR UTSMYKKING AV KIRKEROM «Anskaffelse og avhending av kirkens inventar og utstyr skal godkjennes av biskopen.» Kirkeloven §18

Innunder inventar regnes også kunst. Gaver til menighetene må godkjennes før de kan tas i bruk i menighetene. Ved tekstil- og utsmykningsoppdrag skal menighetene sende søknad med detaljert beskrivelse av før det inngås kontrakt med kunstner. Søknaden sendes via fellesråd, kirkeverge, og disse instansene kan kommentere saken underveis. Biskopen har avgjørende myndighet.

«Biskopene bemyndiges til å godkjenne stoff og utførelse av alba, og stoff, farge og symboler for stola ...» (Lovsamling for Den norske kirke; 8.2). Kirkerådet har utarbeidet en veiledningsbrosjyre på feltet.

FAKTA Bispedømmene mottar 300–500 saker som gjelder kirkebygg, inventar og kunst hvert år til behandling. Biskopene kan søke faglig råd hos bispedømmets fagråd for kirkekunst (der det finnes), kirkerådets fagkonsulent for kirketekstiler og draktsaker, kirkekonsulenten i Kultur- og kirke departementet (mest byggesaker), og Riksantikvaren (fredede og listeførte kirker).

Menigheten må selv finansiere utsmykningene og inventaret.

Riksantikvaren har beregnet at istandsetting av dårlige bevarte kunstgjenstander og kulturminner i kirkene vil koste ca. 250 millioner kroner.

Når det bygges nye statlige bygg, skal en viss prosentandel av byggesummen gå til utsmykning. For kulturbygg er satsen 1%. Et mindretall av fylkeskommunene og kommune har tilsvarende retningslinjer, og prosentsatsene disse forplikter seg på varierer veldig.

VISUELL KUNST

investeres. Saksbehandlingen og i hvilken grad man innhenter ekstern faglig kompetanse varierer fra sted til sted og sak til sak. Til tross for statskirkeordningen har man i Norge tenkt annerledes om kirkebyggene enn om statlige og andre offentlige bygg, der både finansiering, kunstnerisk kvalitetssikring, nasjonale kunstpolitiske dimensjoner og kompetanse knyttet til kunstnerisk utsmykning har vært ivaretatt av Utsmykningsfondet for offentlige bygg.

Fagrådene for kirkekunst erfarer at mange endringer blir gjort i kirkerommene uten at søknad er sendt biskopen.

Riksantikvarens vedtak kan i stor grad få følger for den lokale menigheten og fellesrådet, både når det gjelder gudstjenesteliv og økonomiske prioriteringer. Kirken, både gjennom fellesråd/menigheter og sentrale organer, og Riksantikvaren trenger å stå i en dialog om balansepunktet mellom bevaring og bruk av kirkene. På kirkelig hold mangler i dag den nødvendige kompetansen til å gå inn i en slik dialog.

informasjon. Kirken har store utfordringer i forhold til formidling av kirkekunstens verdier, liturgiske funksjon og fortolkningsmuligheter. Bedre kjennskap til billedtradisjoner og symboler, kirkerommet, liturgi og samtidens kunstneriske uttrykksformer, gir et mangfold av muligheter til meningsrikdom.

NIKUS bokserie *Norges kirker* er en utgivelse som samler og systematiserer kunnskap om kirkebygg og kirkekunst. Målsetningen med bokverket er å samle tilgjengelig informasjon om alle landets kirker. Utvalget vil understreke verdien av at denne typen informasjon om kirkebygg og -kunst blir samlet og gjort tilgjengelig.

liturgiske tekstiler og drakter. Det er behov for å gjøre kirketekstilenes betydning og funksjon bedre kjent innenfor kirken. Manglende tekstilfaglig kompetanse og lite kjennskap til kirketekstilenes egenart og funksjon i gudstjenesten kan gjøre det vanskelig å vurdere kunstneriske og håndverksmessige kvaliteter.

bevaring av kirkekunst. Det er viktig for bevaringen av kirkenes kulturskatter at Riksantikvaren får tilstrekkelige bevilgninger til å opprettholde sin aktivitet og kompetanse i forhold til kirkebyggene og kirkekunsten. Det er til-

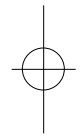
KIRKEN OG KUNSTARTENE

synelatende liten lokal interesse for konservering og restaurering av kirkekunsten. Dette kan skyldes manglende kompetanse og utilstrekkelige økonomiske ressurser. Det er positivt at Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon gjennom Kirketjenerskolen løfter den lokale kompetansen på dette området.

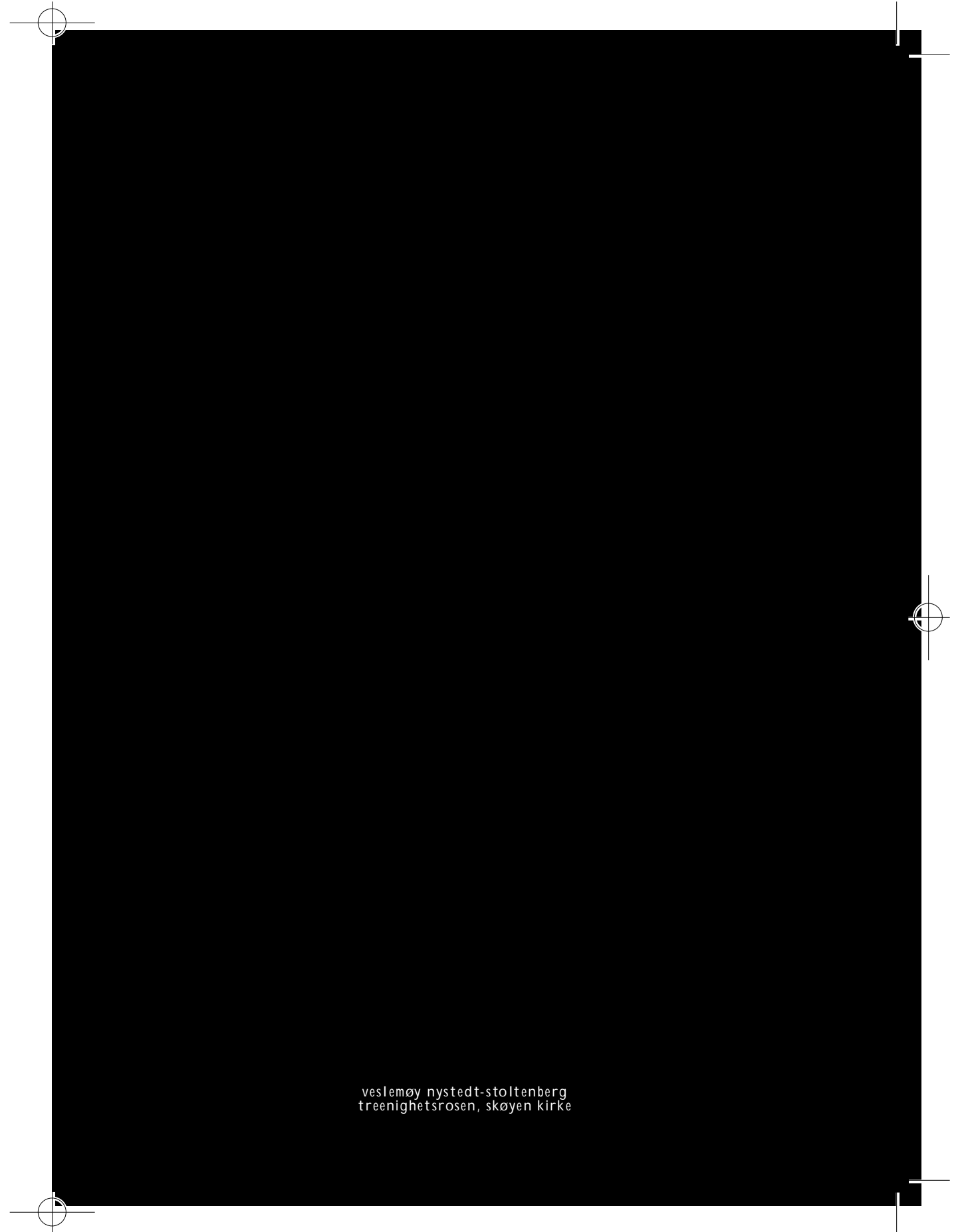
Det har vært mange motebølger i kirken. På slutten av 1800-tallet ble mange kirkerom og altertavler malt over med ensfarget gråhvitt. På 1920-tallet tok man av fargene igjen, og flere av de fineste kunstkattene i Norge ble «avslørt». Flere steder i landet pågår det diskusjoner omkring kirkekunst fra andre perioder. Det er omstridt hvorvidt kunst som tydelig har rot i en annen virkelighetsforståelse enn dagens, kan kommunisere meningsfylt i kirken i dag. Kirken er en unik institusjon som i vårt land forvalter en tusen år lang og ubrutt kulturtradisjon. Å ta ansvar for at kunstuttrykk fra hele denne kultur-, kirke- og troshistorien blir bevart på en forsvarlig måte, er en viktig oppgave for å sette vår tids tro inn i en historisk sammenheng.

borgny svalastog
dovre

gunnar torvund
nordkappkapellet

else marie jakobsen
detalj av altertavle i olsvik kirke

veslemøy nystedt-stoltenberg
treenighetsrosen, skøyen kirke

Arkitektur

Kirkebygget har en sterk stilling i det norske samfunnet. Svært mange mennesker har en følelsesmessig tilknytning til bygget fordi de hatt viktige opplevelser der i forbindelse med kirkelige handlinger og andre arrangementer. Fordi det ofte er oppført på en sentral plass og er atskilt fra det hverdagslige, symboliserer kirkebygget for mange hellighetens nærvær.

Mange hevder at de siste tiårene har gitt oss nye kirker med et svakt arkitektonisk uttrykk. I vår egen tid opplever vi diskusjoner om vedlikehold av gamle kirker, om riving av kirker og om mangel på kirker. Hvordan skal vi ta vare på de kirkene vi har? Hva slags kirker bør man bygge for fremtiden for at ikke folks forhold til kirkebygget skal bli svekket?

Bygging av nye kirker

Kirkerommets primære funksjon er å romme gudstjenesten og andre kirkelige ritualer. Kirken benyttes videre som arena for mange ulike kulturtilbud. Rommet er i seg selv et kunstnerisk uttrykk, og det bærer en rekke andre kunstuttrykk. Samtidig kommuniserer både rommet og de kunstuttrykk det bærer, nettopp med det som til enhver tid foregår i kirkerommet.

Tendenser i etterkrigstidens kirkebygg. Siden 1960-tallet har det blitt bygd ca. 260 kirker i Norge. Gjenreisningsårene etter 2. verdenskrig var preget av en sterk debatt om hva kirken skulle være. Bak de ulike synspunktene lå for-

I44' I45

skjeller i syn på bl.a. kirkerommets funksjon og hellighet. Skulle man lage et nøytralt rom siden det var handlingene som var hellige og ikke de fysiske rammene i kirkerommet? Eller skulle man heller lage kirkebygg med et sterkt symbolspråk, kirkerom som tydelig uttrykte et teologisk innhold?

Nyere studier om kirkearkitektur i Norge har påpekt at moderne kirker arkitektonisk er like uensartede som tidens øvrige byggeri. Men noen tendenser er tydelige. Siden 1980 har det blitt bygget svært få langkirker i Norge. Vifteformede og rektangulære kirker har overtatt for den smale og klassiske kirkeformen. Praktiske hensyn bestemmer gjerne en kirkes beliggenhet fremfor at kirkene gis en fremtredende og symbolsk plassering i landskapsbildet. Det er få eksempler på arkitektur som tydelig uttrykker et teologisk innhold, og debatten rundt kirkebyggingen har vært fraværende helt opp til de siste årene. Til tross for at et stort antall kirker er bygd de siste femti årene, blir bare et fåtall av disse kirkene vurdert som arkitektonisk interessante. Kirkens rolle som praktbygg er tonet ned til fordel for kirkerommet som et praktisk bruksrom.

De fleste kirkene som har blitt reist i etterkrigstiden, er såkalte *arbeidskirker* med skyvedører og fleksible kirkerom. Arbeidskirkene er tilpasset menigheter med mange ulike aktiviteter og behov, oftest kan vegger flyttes og stoler vendes for å utnytte bygninger og økonomiske midler maksimalt. Flerbruksrommet ble til som en understrekning av kirkens politiske og sosiale oppgaver. Kirken skulle være i verden og en del av verden. Budskapet skulle nå langt ut, og flerbruksrommet skulle romme ulike typer kulturelt og sosialt arbeid.

Arbeidskirkene fremstår som serviceinstitusjoner på linje med andre offentlige tjenestetilbud. Funksjonalitet, tilgjengelighet og alminnelighet er kjennetegn. Det multifunksjonelle kirkebygget er et også synlig uttrykk for at frivillig aktivitet har fått en verdi på linje med det som skjer i regi av kirkens ansatte. Menighetshuset har blitt organisk del av kirken.

Noen nyere eksempler viser derimot at det skjer en kursendring innen kirkebygging nå. Jensen & Skodvin arkitektkontor har fått internasjonal berømmelse for sitt arbeid med Mortensrud kirke i Oslo. Arkitektene knyttet an til arven fra de gotiske katedralene, og søkte å rendyrke de sakrale sidene ved kirkerommet. Kirkerommet ble utformet som en reaksjon mot mer trivelige og hverdagslige kirkerom, og mot den rådende tanken om aktiv liturgisk deltakelse. Menigheten ønsket en «bakerste benk» – en anledning til å være anonymt

ARKITEKTUR

tilstede, uten å «kunne kodene». Kirkelig kulturverksted koordinerte planarbeidet rundt Mortensrud kirke. Sentralt i arbeidet var at kunstnere, arkitekt og byggekomité arbeidet sammen fra begynnelsen, og at arbeidet var forankret i tydelige visjoner fra menighetens side: menigheten ville ha en kirke som så ut som en kirke; en kirke der man kunne døpe sine barn, gifte seg og begrave sine døde.

Et annet eksempel er den nye kirken på Bøler i Oslo. Arkitektkonkurransen i forbindelse med denne kirken viste at interessen for å bygge kirker er stor. Det kom inn 140 forslag fra store deler av verden, og i norsk sammenheng kan et slikt tall bare måle seg med operabygget i Bjørvika. En årsak til konkurransens popularitet var i følge juryens leder at det var lagt noen føringer på hvordan man skulle oppleve det sakrale kirkerommet.

Den svenske kulturanalysen *Rör inte vår kyrka* påpeker at det i motsetning til andre bygningstyper er sterke subjektive elementer i vurderingen av hva som er et «skikkelig» kirkerom. Et idrettsanlegg, et postkontor eller et kjøpesenter blir definert ut fra sin funksjon og sine tjenester. Et «skikkelig» kirkerom, derimot, defineres i langt sterkere grad av andre egenskaper enn den primære funksjonen å være et gudstjenestelokale. Med sin storslåtthet og høytid formår kirkerommet i seg selv å formidle et budskap, uavhengig av hva som forkynnes der gjennom ord og andre uttrykk. De kirkene som blir opplevd som skikkelige kirker, kjennetegnes i følge undersøkelsen bl.a. av at de er

- plasser som er atskilt fra hverdagen og innbyr til en oppførsel av verdighet og respekt
- rom hvor vi også kan vende oss fra hverdagen og få perspektiv på den.

Eksisterende kirkebygg

Kirkerommet og arkitektoniske impulser. Arkitektoniske strømninger har fått stor betydning for hvordan kirker har blitt bygd i Norge i forskjellige epoker. De ulike stilartene har både vært uttrykk for skiftende skjønnhetsidealer og for andre verdier og innsikt. I romersk arkitektur signaliserte tårnet i bymuren både beskyttelse og overgangen til et annet område. Tårnet ble et viktig bygningselement i romansk stil, og når tårnene ble et fremtredende element

ARKITEKTUR

på kirkebygget, ble det signalisert at det både var en himmelborg og en port til himmelen. I de gotiske katedralene var veggene ikke lenger festningstykke, men tynne skall av stein og glass. Nye byggeteknikker åpnet muligheten for store glassmalerier som gjorde et underfullt lys til en viktig del av kirkerommets uttrykk. På liknende måter har arkitektoniske impulser gjennom kirkebyggenes historie ført til forskjellige endringer i kirkerommene. Kapitlet om kirkerommets teologi tidligere i boken utvider disse perspektivene.

Teologiske impulser og endringer i synet på gudstjenestens vesen har også påvirket kirkebyggenes utforming. Reformasjonens understrekning av det allmenne prestedømme førte til en idealkirke der forskjellene mellom kirkeskipet og koret ble tonet ned. I luthersk sammenheng fikk prekenen større vekt i gudstjenesten, og prekestolen ble en særlig viktig inventardel i kirkene. Prekestolen var ofte høyt oppe på veggen. Menighetene skulle høre og se presten godt. Plasseringen var dessuten et uttrykk for at presten var Guds talerør, inspirert av Den Hellige Ånd. Siden man her i landet ikke hadde ressurser nok til å bygge nye kirker i tråd med reformasjonens idealer, ble de gamle byggene i stedet tilpasset den nye lære. Det gikk hardt ut over helgenbilder og interiør.

Utover 1800-tallet dominerte historismen som arkitekturens formingsideal der man hentet inspirasjon fra tidligere stilarter. Nygotikken ble ofte foretrukket for kirkebygg og ble da den dominerende kirketyper i vårt land. De nygotiske kirkene har blitt stående som selve tegnet på det sakrale bygget. Koret skulle være opphøyet, dels for å markere en viss forskjell fra skipet, dels for at folk skulle kunne se og følge med.

Kirken er ikke bare et gudshus for de frommeste av oss, men den er også et hellig sted for hele lokalsamfunnet ... Kirkebygget gir rammene om den enkeltes liv, samtidig som også individet settes inn i en større sammenheng i tid og rom. Tidsaksen knytter oss til historien, men romdimensjonen peker utover det jordiske. KNUT AUKRUST, kulturhistoriker

Kirkebygget som stedsmarkør. I 1992–1995 brant 42 kirker, kapeller og bedehus. Sosiologen Olav Aagedal viser til at i unntakssituasjoner som kirkebranner viser det brede folkelige engasjementet for kirkebyggene seg sterkt. Ofte står folk som ellers engasjerer seg lite i menigheten da fram med sterke meninger om kirkestedet og kirkehuset. Brannene utløser en stor lokal giverglede, og det oppstår gjerne et «folkekrav» om at kirken skal gjenreises på nøyaktig det samme stedet og så lik den nedbrente kirken som mulig.

I48 · I49

KIRKEN OG KUNSTARTENE

Kirkebygningen kan ofte sees på som en konkretisering av et sted og en kultur knyttet til stedet. Det er ofte kirkens plassering i landskapsrommet eller bymiljøet som markerer stedet eller bydelen. Bevisst og god arkitektur gir steds-karakter og understreker den menneskelige tilstedeværelse. Det samme gjelder kirkegårdene rundt kirkene som også representerer estetiske og kulturhistoriske verdier. Kirkestedet er et av de mest markerte visuelle kulturuttrykk i Norge.

Kirkene som kulturminner. I Norge er kirkene som kulturminner kanskje enda viktigere enn i land vi ofte sammenlikner oss med. Fra reformasjonen fram til slutten av 1700-tallet var nemlig kirken som institusjon nesten enerådende som bestiller av større bygge-, dekorasjons- og utsmykningsoppgaver i Norge. Vi hadde i motsetning til Danmark og Sverige ikke noe eget kongehus og heller ikke noe vel utviklet adelskap som sto for dette. Viktige deler av den materielle kunst- og kulturhistorien har derfor sitt opphav i oppdrag gitt av kirken. De norske middelalderkirkene i stav og stein er sammen med noen få andre bygg de eldste offentlige bygg vi har.

Utover 1800-tallet vokste den nye norske stat frem. På midten av århundret startet den mest ekspansive kirkebyggeperiode siden middelalderen. Kirken ble den bygningstypen som kanskje sterkere enn andre markerte den nye tid og som samlet landet. Kirkebyggene synliggjør vesentlige sider ved norsk historie og samfunnsliv gjennom mange hundre år. De dokumenterer våre forestillinger og ritualer, og vesentlige sider ved vår kulturhistorie, stilhistorie, materialbruk og håndverkstradisjoner fra middelalderen og fram til i dag.

Kirkebygningene bærer altså viktige historiske spor som kulturminne. Men like viktig er det at kirkebyggene bærer spor av kirkens egen historie og virkelighetsoppfatninger. For trosuniverset blir visualisert i kirkebyggenes arkitektoniske språk, i byggets formspråk og kunstens symboler. For kirken er det viktig at de bygningsmessige sporene av trosforståelser blir bevart; som visittkort fra fortiden og til berikelse av våre trosforestillinger i dag.

Kirken som oppdragsgiver. Den etterspørselen etter håndverksmessig kompetanse som vedlikehold og restaurering av kirkebyggene krever, er viktig for videreføring og gjenreisning av tradisjonsrike håndverksfag. Kirkebyggdatabasen til Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon skal gi en samlet oversikt over kir-

FAKTA Totalt er det ca.1620 soknekirker og kapeller i Norge, foruten ca.325 bygninger vigslet til kirkelig bruk og ca.200 andre kirker, sjømannskirker, gravkapell eller andaktsrom. Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon har beregnet forsikringsverdien på kirkene til 43 milliarder kroner.

Alle kirker bygget før 1650 er automatisk fredet ifølge kulturminneloven. Kirker fra perioden 1650–1850 og utvalgte kirker bygget etter 1850 er listeførte, og de er dermed i likhet med de eldste kirkene underlagt spesielle vernebetingelser. Riksantikvaren har det statlige ansvaret for forvaltningen av verneverdige kirkebygg.

220 kirker i Norge er fredet. 760 kirker er erklært verneverdige.

Kommunene bevilger midler til kirkelig fellesråd som har ansvaret for vedlikehold og drift av kirkene. Kirkelig fellesråd fordeler de kommunale tilskuddene på de ulike driftsområdene som ligger under dets ansvarsområde.

Det har blitt bygd 48 kirker og 70 kapeller og andre bygninger vigslet til kirkelig bruk i Norge siden 1992. Siden 1960 er det bygd 260 kirker.

Kvadratmeterprisen på et kirkebygg er 1,8–2,5 ganger så høy som på en enebolig. Dette har med store takhøyder og dyre konstruksjoner å gjøre. Kunst, orgel og inventar er ikke med i sammenlikningen.

Det finnes ca.50 veikirker i Norge og i tillegg ca.200 sommeråpne kirker. Besøket i disse kirkene er mellom 100 og 5000 per sesong.

I medlemsundersøkelsen *Folkekirke 2000* forteller 62,1% av de spurte at det er viktig eller meget viktig at Den norske kirke bruker av sine begrensede ressurser til å holde kirkene åpne utenom gudstjenestene for stillhet, bønn og lystenning.

I løpet av de neste ti årene skal de 28 stavkirkene i landet opprustes for ca.100 mill. kroner.

Sverige er det ca.3700 kirker. Alle kirker som er bygd før 1945, er automatisk fredet. Det samme gjelder flere hundre bygget etter 1945. Svenska kyrkan mottar en årlig «kyrkohistorisk ersättning» som skal dekke merkostnadene ved at kirken selv skal ivareta kirkebyggene som kulturarv etter løsrivelsen fra staten. Beløpet skal trappes opp fram til 2009, og det vil da utgjøre 460 millioner svenske kroner (ca.50 kr. per svenske). I Sverige er det ansatt Stiftsantikvarer på de fleste bispedømmekontorene med ansvar for rådgivning osv. i forbindelse med ivaretagelse av kirkebyggene. **Danmark** er den kirkelige økonomien langt sterkere lokalt forankret. Danskene betaler kirkeskatt som skal dekke bl.a. bevaring og vedlikehold av kirker og kirkegårder. Beløpet varierer bl.a. etter hvor mange middelalderkirker kommunene har ansvar for. Kirkeskatten er fra 0,42–1,5% på landsbasis, og utgjør totalt ca.5 milliarder kroner årlig. Danmark har ca.2200 kirker hvorav ca.1600 er fra før reformasjonen. Alle kirker som er mer enn hundre år gamle, står under Nationalmuseets tilsyn.

kens eiendommer. Denne oversikten vil være viktig for kirken både på nasjonalt og lokalt nivå. Kirkebygdatabasen kan hjelpe fellesråd til å dokumentere omfang og kostnader, og til å legge fremdriftsplaner for vedlikehold og vern av kirke og annen kirkelig eiendom.

Utfordringer arkitektur

Bygging av nye kirker

behov for nye kirker. De siste årene har det vært mye oppmerksomhet knyttet til overtallige kirker. Langt mindre oppmerksomhet har det vært om behovet for nye kirker. Endrede bosetningsmønster har ført til at mange lokalsamfunn må ta i bruk gymnastikksaler og skoler som gudstjenesterom. Det er i dag mer enn 40 menigheter som venter på å få bygd ny kirke.

LOVER OG REGLER FOR BYGGING OG REHABILITERING AV KIRKEBYGG

Ifølge Kirkeloven (av 7. juni 1996) har kirkelig fellesråd ansvar for bygging, drift og vedlikehold av kirker (jf. §14). I en byggesak har kirkelig fellesråd en byggherres plikter og ansvar. Det er fellesrådet som utnevner en plankomité når en kirke skal utvides. Fellesrådet følger opp planleggingsarbeidet, oppnevner en byggekommité og skriver kontrakt med entreprenører. Fellesrådet kan overføre byggherreansvaret til kommunen (§15). Tomten skal godkjennes av Kultur- og kirke departementet (§21). Når en ny kirke oppføres, skal kirkebyggplanene godkjennes av Kultur- og kirke departementet. Kirkekonsulenten er departementets rådgiver i kirkebyggsaker. Han fungerer også som rådgiver for biskopene. Fellesrådet som byggherre sender saken kirkelig tjenestevei via prost og biskop (jf. §21). Det er kommunens ansvar å bevilge midler til bygging av kirke i henhold til de kravene som blir stilt i kirkeloven. I tillegg kan fellesrådet ha egne midler.

Ombygging og utvidelse av kirker krever vedtak av biskopen etter kirkeloven. Kultur- og kirke departementet er klageinstans. For kirkebygg som er fredet, fatter antikvarisk myndighet vedtak etter kulturminneloven. Ombygging og utvidelse av fredede kirker krever vedtak både etter kirkeloven og kulturminneloven. Kirker fra perioden 1650–1850, og et antall nyere kirker, er listeførte. Ombygging og utvidelse av disse krever vedtak etter kirkeloven, etter rådgivning fra antikvariske myndigheter.

I Gudstjenestebok for Den norske kirke, del II Kirkelige handlinger står det om liturgisk inventar og utstyr: «Kirkerommet skal i første rekke fremme den liturgiske handling og forståelse hos dem som deltar i gudstjenesten.»

ARKITEKTUR

kirkerommenes kvalitet. Vi har ovenfor pekt på det vi mener er svakheter når det gjelder kirkebyggingen i etterkrigstiden. Det er mange årsaker til at det er bygget få kirker med høy arkitektonisk verdi: for trange økonomiske rammer, manglende faglig dyktighet, for svakt byggherreledd, for tydelig eller utydelig budskap til arkitekten.

De mange såkalte arbeidskirkene utfordrer til ny debatt om kirkesyn og kirkebygging, om sammenhengen mellom hva kirkebygget dypest sett er, hvem det er til for, og hvordan det bør se ut. Det er kjent at arbeidskirkene støter fra seg mange av dem som tar kirken i bruk i forbindelse med de store overgangsritualene. Spørsmål kan stilles ved om arbeidskirkenes fokus på arrangementer og aktiviteter utilsiktet virker fremmedgjørende på dem som ikke er sterkt engasjert i alle aktivitetene. Er arbeidskirkekonseptet hensiktsmessig for en soknekirke, en kirke som per definisjon ønsker å favne alle døpte i et bestemt geografisk område? Kirkerommet er et viktig rom for langt flere enn dem som besøker kirken hyppig til gudstjenester. Hvordan kan man best mulig ivareta behovene for hellighet, høytid og annerledeshet samtidig som man imøtekommer behovet for fleksible rom? Må de samme krav til funksjonalitet gjelde alle kirkebygg? Hvilke gruppers behov blir best ivaretatt når nye byggeprosesser blir satt i gang?

Eksisterende kirker

etterslep på vedlikehold. Det er et stort sprik mellom kirkebyggenes betydning i lokalsamfunnene – som kulturminner og som steder for tilbedelse – og de politiske bevilgningene. Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon har dokumentert et etterslep i vedlikeholdet av kirkebyggene på ca. 4 milliarder kroner. Etterslepet tilsvarer 66 års vedlikeholdsbudsjett på dagens nivå. Vedlikehold blir ofte ikke satt i gang før synlige skader er oppstått, og kirkelig fellesråd har ofte ikke den nødvendige kompetanse til å utrede og iverksette de beste bevaringstiltak. Både i Sverige og Danmark er vedlikeholdssituasjonen helt annen, og et etterslep i milliardklassen omtales som utenkelig.

kompetanse. Bispedømmekontorene mottar årlig 300–500 saker som dreier seg om kirkebygg, -kunst og -inventar (Kirkelovens §18 og 21). Totalt dreier disse sakene seg om betydelige summer. Etter dagens godkjenningssordning er det

KIRKEN OG KUNSTARTENE

ikke krav om at kunstfaglig kompetanse er involvert i behandlingen av søknader fra menighetene. Det er opp til den enkelte biskop hvordan han/hun behandler søknadene. Dette er etter utvalgets mening ikke tilfredsstillende. I Sverige er det f.eks. ansatt Stiftsantikvarer på de fleste bispedømmekontorene med ansvar for rådgivning osv. i forbindelse med ivaretagelse av kirkebyggene. Stavanger bispedømme er det eneste i Norge som har ansatt en kirkebyggerkonsulent i 50 % stilling.

tiltak som gjør kirkebyggene mer kjent. Det er viktig at lokalmiljøet gjøres kjent med sine kirkebygg, plassene rundt kirken, og inventaret og kunsten i sine kirker. Også besøkende vil ofte ønske å vite noe om en kirke de er tilstede i. I en del kirker finnes det brosjyrer og annet informasjonsmaterieell, mens slikt mangler i svært mange kirker. Enkelte prester og kateketer benytter kirkerommet og dets kunst og inventar som referanser i forkynnelse og undervisning. Det vil være mye å vinne på å styrke bevisstheten om hvordan den lokale kirke kan benyttes i pastoralt og pedagogisk arbeid. Den lokale kirken er også en alt for lite utnyttet ressurs i skolens arbeid, f. eks. innenfor rammen av Den kulturelle skolesekken.

tiltak som gjør kirkebyggene mer tilgjengelig. Mange ønsker å oppleve rommenes stillhet til meditasjon og ettertanke, og oppleve kirkerommene og kirkekunsten som estetiske uttrykk. Veikirkeprosjektet i Den norske kirke bidrar til at ca. 250 kirker holdes sommeråpent. Veikirkeprosjektet koordineres i dag av informasjonsavdelingen i Kirkerådet med svært knappe ressurser. Det er en utfordring å legge til rette for at kirkene kan være tilgjengelige for mennesker så mye som mulig.

antikvariske hensyn vs. fleksibilitet. Kirkerommene er lokaler for tilbedelse. Tidens aktivitetstyper stiller andre krav til kirkebyggene i dag enn tidligere. Dermed blir det en utfordring hvordan man kan legge til rette for mer fleksibel bruk av kirkerommet. Et kirkerom bærer ofte spor av en utvikling. Hvilke endringer bør vi tillate i et kirkerom i dag dersom også nåtiden skal kunne sette preg på tidligere tiders kirkerom? Det er viktig at ombygging av kirker og endringer i kirkerommet blir gjort med stor respekt for rommenes stilis-

tiske egenart og med håndverksmessig kvalitet. Kirken har særlig utfordringer i forhold til å forankre endringsforslag tydeligere i teologiske og liturgiske vurderinger. Det har blitt et tettere samarbeid mellom Riksantikvaren og kirkelige organer i slike saker de siste årene, men det er fortsatt behov for å bedre dialogen og øke kontaktpunktene.

Menighetene har utfordringer i forhold til å planlegge kirkelige handlinger og andre arrangementer på en slik måte at man bedre utnytter det aktuelle kirkerommets og interiørets sterke sider.

«museum» og menighetskirke. I gamle kirker oppstår ikke sjelden konflikt mellom den virksomhet som skjer i kirken som menighetskirke og aktiv kulturarena, og den «museumsvirksomhet» som naturlig følger av at kirken er et gammelt og interessant bygg. Utvalget har sett på denne problemstillingen ved å gjøre en case-studie av virksomheten i Nidaros domkirke.

tiloversblevne kirker. I den siste tids offentlige debatt om kirkebygg, vedlikehold og kirkelig/kommunal økonomi har tiloversblevne kirker vært et tema. Noen fellesråd har svært mange kirker per innbygger/medlem. Lav anvendelsesgrad, endrede bosetningsmønster og anstrengt økonomi kan føre til at det blir stilt spørsmål om enkelte kirkebygg er overtallige. I Norge har det blitt forsket svært lite på kirkebyggets betydning for folks tro, identitet og tilhørighet. En svensk undersøkelse vedrørende «overtallige kirker» hadde som hovedresultat at et klart flertall av den svenske befolkningen ikke kunne tenke seg nedleggelse av kirker. Svenskene hadde derfor «ingen oppfattning om vad man skall göra med en övertalig kyrkobyggnad eftersom de inte anser att den finns». Det er svært viktig at debatten om kirker som synes å være overtallige, blir nyansert, og at beslutninger tas på grunnlag av en grundig gjennomgang av alle aspekter ved et kirkebyggs rolle, funksjon og betydning. Alternativ bruk av kirker i forhold til behov i kulturlivet i vid forstand, må trekkes inn i slike vurderinger. Utvalget vil fremheve at det finnes gode eksempler i Norge på at alternativ bruk av kirker har vært positivt, f.eks. Kulturkirken Jakob i Oslo, Ruinkirken på Sola, Valestrand kulturkyrkje, Nykirken (Barnas katedral) i Bergen.

svensk undersøkelse om kirkebygget: I den svenske undersøkelsen *Kyrkobyggnaden och det offentliga rummet. En undersökning av kyrkobyggnadens roll i det svenska samhället* (1995) blir overtallighetstematikken undersøkt i seks fellesråd der problemet kunne tenkes å være aktuelt pga. mange kirkebygg. Basis for undersøkelsen var et representativt utvalg av drøyt 3000 medlemmer i Svenska kyrkan.

- Kirkebygget har en veldig sterk stilling i menneskers bevissthet, en stilling som overskrider det religiøse engasjementets styrke.
- Det er tydelig at mange vurderer kirkebygget høyt av personlige, kulturelle, lokale og historiske aspekter uten å besøke kirkebygget regelmessig. 74 % oppgir at det er viktig å ha et kirkebygg på stedet de bor. Bare 10 % synes det er uviktig.
- 80 % oppgir å at de føler en tilhørighet til kirkebygget. Det er flere som oppgir at de føler en tilhørighet til kirkebygget enn til sin lokale menighet.
- 59 % oppgir at de besøker kirken minst en gang per år (gudstjenester og andre besøk)
- Vanlige motiver for kirkebesøk er dåp/vielse/begravelse (88 %), minnes en avdød (55 %), høre på musikk (48 %), for å søke stillhet og ettertanke (45 %), interesse for bygdens historie (44 %), for å delta i gudstjenesten (40 %), for å se på kunst og arkitektur (34 %), for å møte Gud (22 %).
- 70 % mener at et kirkebygg som omgis av en kirkegård, ikke skal kunne legges ned. Bare 20 % kan tenke seg nedleggelse av en slik kirke.
- 55 % mener at en eventuell nedleggelsesbeslutning er så viktig at det bør holdes lokal folkeavstemning. Bare 11 % mener at den svenske kirken på nasjonalt nivå og 18 % at menighetsrådet kan fatte en slik beslutning.
- 49 % er villige til å gjøre en arbeidsinnsats for å hindre at kirken på stedet legges ned.
- 43 % svarer at de er villige til å betale mer for å sikre kirkebyggets overlevelse, de fleste oppgir inntil 500 kr pr. år.
- Dersom særskilte omstendigheter råder – mange kirkebygg ligger tett og besøkes sjelden, det er et etterslep på vedlikehold, kirkebygget forfaller, og det ikke er økonomiske muligheter for renovering av kirkebygget – går ca. 2/3 med på nedlegging.
- Hvis en kirke skulle bli lagt ned, mener 73 % at bygget kan anvendes til andre formål dersom det bygges om.
- Mulige anvendelsesområder for en nedlagt kirke er konsertlokale for klassisk musikk (74 %), den lokale bygdeforeningen (57 %), kunstutstillinger (44 %), ideelle organisasjoner (37 %), ikke-kristne religioner (11 %).
- Bare 7 % mener at en nedlagt kirke skal kunne rives.

Nidaros domkirke som kirke og historisk byggverk

Mange gamle kirker er både kirker og museer. Nidaros domkirke er landets fremste kirke og et av landets mest besøkte museer. De utfordringene man står overfor her, demonstrerer hvor viktig det er at de kirkelige myndigheter og de som står for bygget og den delen av formidlingstjenesten, tar et felles ansvar for at kirkelig og kulturelt arbeid i og omkring kirken støtter opp om hverandre. Det felles ansvaret må omfatte virksomhetsplaner og økonomi.

INNLEDNING. Nidaros domkirke er Norges nasjonalhelligdom og et levende kulturminne. Kirken er kanskje et av de beste eksempler i landet på vern gjennom bruk. Den kirkelige virksomheten i landets viktigste middelalderbygning er omfattende, og det er gjennom denne bruken og et omfattende restaurerings- og formidlingsarbeid Nidaros domkirke blir bevart som et kirkelig praktbygg.

Det er ikke enkelt å forene restaurering med aktiv kirkelig virksomhet. Den kirkelige virksomheten skal videreutvikles mens kirkebygget skal bevares for ettertiden. Det spesielle i Nidaros domkirke er at to uavhengige organer – ett for den kirkelige virksomheten og ett for restaureringen – arbeider på en felles arena. Et slikt samvirke på en felles arena gir store utfordringer og muligheter.

VIRKSOMHETEN. Nidaros domkirke er menighetskirke for to sokn med 8000 innbyggere. Den har dessuten betydning som bykirke for Trondheim by og hovedkirke for Nidaros bispedømme. I det kirkelige arbeidet inngår et stort antall

KIRKEN OG KUNSTARTENE

gudstjenester, musikkandakter og konserter. Det er ansatt en egen pilegrimsprest i Nidaros domkirke. Ansvarlige organer for det kirkelige arbeidet er Nidaros domkirkes menighetsråd og Prestetjenesten ved Nidaros domkirke (NDM).

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR) har ansvar for Nidaros domkirke som kulturminne og kirkelige byggverk. Hovedoppgaver er bevaring av bygningene og formidling av deres historie. Bevilgningene til virksomheten kommer hovedsakelig over statsbudsjettet. Ingen annen kirke i Norge har en tilsvarende organisasjon som sørger for at bygningen blir forsvarlig tatt vare på for fremtiden. NDR fungerer derfor også som en rådgivende organisasjon i forbindelse med bygningsmessige tiltak på andre middelalderkirker.

De to organene har en driftsavtale som regulerer bruk og drift av kirken med samarbeidsrutiner og tilhørende økonomi. I kirkens åpningstid er det normalt gratis å komme inn, men i sommermånedene betaler man for å besøke kirken i åpningstiden til NDRS formidlingstjeneste.

Utfordringer Nidaros domkirke

MENIGHETSLIV VS. ANTIKVARISKE HENSYN. Nidaros domkirkes kirkerom gir unike muligheter for liturgisk og kirkemusikalsk utfoldelse. Rommet er dynamisk og innbyr til bevegelse og bruk av kunstneriske effekter. Det gir ansatte inspirasjon og besøkende store opplevelser. Sikkerhetskrav og museale hensyn utgjør rammen som arrangementer skal foregå innenfor. Dette utgjør til daglig ikke noe problem i forhold til enkeltarrangementer. Spørsmålet om midlertidig plassering av instrumenter, kortribune, flytting av løst inventar osv. finnes det alltid løsninger på. Når det imidlertid gjelder mer permanente tiltak i kirkerommet, oppstår det interessekonflikter mellom den menighetsmessige bruk og antikvariske hensyn. Det gjelder bl.a. tiltak som permanent synliggjør menighetens virksomhet, f.eks. permanent plassering av lysglobe, utstillinger som synliggjør menighetens arbeid, endring av fast inventar i forhold til nye liturgiske utfordringer osv.

Sammenlignet med en del katedraler i utlandet, fremstår Nidaros domkirke i dag som et kirkerom hvor det er få spor av liturgisk fornyelse i kirkeinventar og i kirkerommet. Gir det konservative kirkerommet et signal om hvordan norsk

FAKTA I 2003 ble det avholdt 320 gudstjenester med 70 000 besøkende og 80 konserter med 30 000 besøkende.

Nidaros domkirke som pilegrims-/turistmål hadde 350 000 besøkende i 2003.

Organiserte pilegrimsgrupper er ca. 100 i året og er i økning. Enkeltbesøkende som stiller andre krav enn den vanlige turist, øker også. Det er vanskelig å anslå omfanget av dette. Dersom man bruker de nyåpnede pilegrimsstuene for pilegrimer som indikator, var antallet ca. 500 i 2004.

KIRKEN OG KUNSTARTENE

kulturminnepolitikk generelt virker inn på kirkelig virksomhet i gamle kirker, eller reflekterer det Domkirkens styringsstruktur spesielt?

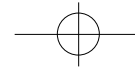
INNGANGSPENGER OG ØKONOMI. Nidaros domkirke er et viktig reisemål for pilegrimer og andre tilreisende som søker til kirken som nasjonalhelligdom. **NDR** er imidlertid pålagt et stort inntektskrav som tas inn i form av inngangspenger i sommermånedene. Dette synliggjør domkirkens dobbelte funksjon som kirke og historisk byggverk. Reglene som er etablert, kan virke forvirrende for besøkende i og med at pilegrimer og andre som søker Nidaros domkirke «for sin sjelefreds skyld», ikke skal betale inngangspenger.

Lokale aktører har de siste årene ment at virksomheten i Nidaros domkirke sprenger de rammer man lokalt kan og bør ta ansvar for, bl.a. fordi en del av virksomheten er av nasjonal karakter og derfor bør finansieres med statlige midler. Staten på sin side har vist til at all virksomhet i domkirken er et lokalt ansvar. Mye tyder på at det ikke er god nok sammenheng mellom Nidaros domkirkes viktige rolle i norsk kultur- og kirkeliv og det finansielle grunnlaget for virksomheten i kirken.

BEDRE SAMHANDLING. Det er en utfordring å gjøre samhandlingen mellom de ulike sidene ved virksomheten i Nidaros domkirke bedre. Samarbeidet med en felles driftsavtale bør videreføres. Videre er det en utfordring å utnytte de positive mulighetene som ligger i virksomhetens mangefasettete profil. Det er positivt at **NDR** bidrar økonomisk til orgelresitasjoner og musikk gudstjenester i Domkirken sin åpningstid. Det er likeledes positivt at **NDM** gjennom sin virksomhet bidrar til å gi bygningen liv gjennom sine gudstjenester og konserter.

NDRS formidlingstjeneste kan likevel gis et sterkere kirkelig fundament, og den kirkelige virksomheten kan bli tydeligere forankret i Domkirken som bygning og kulturminne. **NDR** og **NDM** bør videre sørge for at de som kommer til kirken, ikke må dokumentere sine behov som et grunnlag for hvilken instans de skal henvende seg til.

*Særlige
perspektiver*

Samisk kirke- og kulturliv

Landet
er annleis
der du har budd
vandra
sveitta
froσε

sett sola
dale stige
kverve og komme att
landet er annleis
når du veit
her er
røter
forfedrar

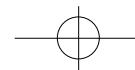
NILS ASLAK VALKEAPÄÄ
Fra diktsamlingen
Solen er min far, 1990

Norge er etablert på territoriet til to folk, samer og nordmenn. Den norske kirke tilhører begge folk. I kirkens strategiplan befestes kirken i dets visjon som en åpen kirke. Kirkens språk, profil og uttrykk må derfor være inkluderende og gjenkjennelig for de som søker kirken og dens budskap. Den norske kirke har et spesielt ansvar for å fremme det samiske folks språk, kulturuttrykk og historie. Oppgaven begrenses ikke bare til å lytte til det samiske folk, men til å fremme folkets tradisjoner og kulturuttrykk som en del av vår felles kulturarv. Historisk har det samiske folk vektlagt fellesskap, fortellertradisjoner og respekt for naturen. Både kirken og enkeltmennesker utfordres i møte med disse tradisjonene.

MØTET MELLOM KRISTENDOM OG DET SAMISKE FOLK. Historisk har møtet mellom kristendommen og det samiske folk gitt ulike konsekvenser. Læstadianismen var i tiden fram til den andre verdenskrig med på å bevare og videreføre samiske kulturuttrykk og identitet. Mange i det nordsamiske området vil hevde at det ikke finnes noen annen samisk kristendomsform enn den læstadianske. I fornorskingsprosessens seier ved kysten overlevde samisk språk, forestillinger og verdier i den læstadianske forsamlingen, og representerte nøkternhet, motstandskraft og respekt for naturen. Det historiske bildet er likevel mer sammensatt. I likhet med erfaringer fra andre urbefolkninger, opplevde samene at det ble en nær kobling mellom kristendommens innføring og en nedvurdering av egen historie og egne kulturuttrykk. Øystein Gjerdrum, Jon Erland Boine, Tore

I62 · I63

trym ivar bergsmo
finnmarksvidda

Johnsen og Line Skum skriver i artikkelen «Evangelium og kultur i lys av det fjerde bud» at ... *kristningen av Norge medførte et formidabelt historiebudd. Samenes totale historiske fortid ble innhyllet i skam over hedensk fortid. Vi merker oss et vesentlig moment i denne sammenheng. Det var ikke bare den gamle religion man vendte seg bort i fra i skam – hele folkets historie gikk med i dragsuget.*

Historien forteller om fornorskingspolitikk og at etnisk bakgrunn for samene opplevdes mindreverdige og vanskelig å forholde seg til. Den norske majoritetsbefolkning hadde både den økonomiske, politiske og kulturelle makten. Når en del av befolkningen hadde opparbeidet seg definisjonsrett, og brukte denne retten til å fremheve majoritetsbefolkningens vilje og kulturuttrykk, gikk det ut over samenes identitet, kulturuttrykk og språk. I Kirkemøtet 1997 bekjente møtet at kirken hadde vært delaktig i denne prosessen.

KULTURUTTRYKK SOM TILHØRIGHET. Samiske folk representerer ikke nødvendigvis én samlet kultur, men en rekke ulike kulturstrømmer. Disse strømmene forenes gjennom det å gjøre forfedrenes språk, liv og tradisjoner til en del av egen bakgrunn og historie. Ved dette knyttes man til et fellesskap av andre med lignende historier. Det å se forfedrenes historier og visdom i et positivt lys vil være med på å gjøre enkeltpersoner og folkegrupper trygge og oppreiste i møte med andre. I møtene anerkjennes gruppen, både av gruppen selv og av andre, som kulturelt egenartet. I denne sammenheng har vektlegging av språk, litteratur og kunst, som uttrykk for etnisk identitet og tilhørighet, vært viktig for ulike urbefolkninger. Kulturuttrykkene blir markører av forskjell og er med på å skape en bevissthet om individers og folkegruppers egenart, bakgrunn og historie, men blir også et uttrykk for nye tolkningsmuligheter og kreativitet basert på denne bakgrunnen. For det samiske folk er det viktig å fortsatt bygge en stolthet og trygghet i forhold til kulturell egenart, ikke minst som en motvekt mot en til dels aggressiv norsk nasjonsbygging i de siste hundreår.

LITURGI, SYMBOLER OG RITER. Symboler og riter kan være mangetydige, men gir likevel retning og mening for de involverte. Deltagelse i riter og bruk av symboler kan gi en opplevelse av tilhørighet. Teologen Jone Salomonsen skriver i boken *Riter*:

SAMISK KIRKE- OG KULTURLIV

Kristendommen er eksklusiv med hensyn til gudstro, men tolerant i forhold til såkalt ytre kult. Den kan ta (og har tatt) opp i seg symbolikk og ritualisert handling fra mange tradisjoner. Det å skape ritualer er i seg selv verken hedensk eller kristent, verken religiøs eller irreligiøs. Det er en måte å fokusere oppmerksomhet på og et kvalitativt hvordan ved selve det å være menneske. Det som eventuelt gjør en ritualisering kristen, er at symbolsk rom og tid refererer til kristne forestillinger, begreper og trosinnhold.

(Salomonsen 1999: 28–29)

Salomonsens presisering er viktig. Det er ikke ritene i seg selv, eller handlingene som utføres, som gjør at ritualiseringen blir kristen, men hva ritene omhandler. Det religiøse liv i Norge har blitt til gjennom påvirkning fra mange hold. Mange riter er påvirket av førkristen forståelse og symbolikk. Gjennom århundrene har dette blitt «kristnet» og gjort til en del av en norsk, kristen forståelse, men i liten grad har det samme skjedd med samiske førkristne riter og symboler. Det finnes elementer av dette i læstadiansk sammenheng, men i Den norske kirke ses lite av samiske kulturuttrykk og symbolikk. I dag foregår det likevel en liturgisk fornyelse med rot i en samisk forståelse. Dette ble tydeliggjort under de samiske kirkedager i Jokkmokk i 2004. I gudstjenestefellesskapet ble ildstedet brukt som et hellig symbol, som gudstjenestens samlende element. Etterkant av nattverd-gudstjenesten ble resten av vinen helt ut på marka, i nærheten av ildstedet. I gammel samisk tenkning ble alltid deler av måltidet tilbakeført til jorda som et tegn på helheten i naturen og i takknemlighet over jordas gaver. Ritualet vektlegger dette aspektet og retter oppmerksomheten mot at i inkarnasjonen ble Kristus en del av den skapte verden. For Gud var jorda verdig å motta Kristi blod og liv. Ritualet skapte bånd bakover til en samisk helhetsforståelse, den sentrale plass som ildstedet og *båassjoe* har i det samiske folks hverdagsliv og trosliv, samt at det medførte en kreativ nytolkning av gudstjenestens ritualer.

Hva medfører en slik redefinering av ritualene? På den ene siden kan ritualet skape gjenkjenning og stolthet over at eget folks riter kan brukes i en hellig, kristen handling. Samiske symboler og praksis får ny betydning ved at de innholdsmessig fylles med et kristent innhold. Ritualet kan også skape refleksjon

og undring over hva som egentlig skjer i gudstjeneste og nattverd, og gi nye innfallspunkter for forståelse. Ritualiseringen skaper en nærhet mellom et folks identitet og ritualets utførelse. På den andre siden kan slike endringer bli møtt med usikkerhet og motstand. For enkelte kan muligens ritualet bli et uttrykk for religionsblanding, men her er det igjen viktig å understreke at det ikke er selve ritualet, men dets innhold som gjør ritualet kristent.

FORTELLINGER SOM RELASJONSBYGGING. I en tid der mange opplever seg rotløse og usikre på egen bakgrunn, kan det være viktig å skape arenaer der møter mellom unge og eldre finner sted. Fortellinger har en stor kraft i å bygge bånd mellom nåtid og fortid, mellom yngre og eldre. Overføring av fortellinger fra generasjon til generasjon skaper tilhørighet og sterke bånd. Muligens er det ikke alltid innholdet i fortellingene som er det viktigste, men opplevelsen av at det blir knyttet bånd til fortiden, til forfedrene og til jorda gjennom overføringen av fortellinger og kunnskap, er vesentlig. I kirkens trosopplæring skal det legges til rette for at alle dømte skal få hjelp til livsmestring og livstolkning. Et folks fortid og historie er vesentlig i denne sammenheng. Dette gjelder alle folk, men urfolk har ikke nødvendigvis den samme mengde skriftlige kilder og gjenstander til hjelp. Mye av folkets kulturelle kapital har blitt overført muntlig og gjennom handlinger fra generasjon til generasjon. I seg selv er dette en viktig del av folkets kulturelle egenart. Når historie, myter og fortellinger blir fortalt i en ramme av relasjon, kan dette være med på å sette individers liv inn i en større sammenheng, og gi en erfaring av tilhørighet. Fortelleren inviterer lytteren til å ta del i innsikt og visdom fra tidligere generasjoner. Denne innsikt kan innbefatte kunnskap om ritualer, syngemåte, adferdsmåte, trosforestillinger, kulturelle koder og normer.

ORDKUNST OG MUSIKK. Ord er makt, og ord former tradisjoner. Hva slags trosord og språktradisjoner slippes til i kirkerommet? Samenes historie viser oss at språk kan være et av de viktigste midlene i undertrykkelsen av en annen kultur. I språk ligger også bekreftelse, respekt og gjenopprettelse. I erkjennelse av uretten som er begått mot det samiske folk, er det spesielt viktig at Den norske kirke tar et ansvar for utviklingen av ordkunsten i en samisk kirkekulturell sammenheng.

SAMISK KIRKE- OG KULTURLIV

Etter etableringen av Samisk kirkeråd har det blitt laget høymesseliturgi på sør- og nordsamisk, og det arbeides videre med andre liturgier. Det har vært drevet et kontinuerlig arbeid med utvikling av salmer på alle tre samiske språk. Samisk kirkeråd arbeider nå med en ny nordsamisk salmebok og et salmehefte på lulesamisk, utgitt gjennom et samarbeid mellom den svenske og norske kirken. De samiske salmebøkene inneholder for det meste salmer som er oversatt fra norsk eller finsk. Det er få salmer som har blitt til i og som speiler en samisk virkelighets- og trosforståelse. Samisk salmesang kan være en viktig bestanddel av gudstjenesten. Det er viktig å fokusere på melodi- og fremførelsesmåte i samisk salmesang, da det er mangelfull kunnskap om dette hos unge samer.

Isørsamiske områder har det vært et mål å innarbeide samiske musikktradisjoner som en integrert del av liturgi og gudstjenestefeiring. Joik uttrykker for mange samisk identitet på en spesielt sterk måte, og mange erfarer at det å bruke samiske musikktradisjoner i gudstjenestefeiringen gir en kobling mellom kulturuttrykk og tro som fremmer tilhørighet. For Den norske kirke som helhet vil det være en berikelse om det særegne ved samisk kristentro kan gis fullverdige musikalske og andre kunstneriske uttrykk.

Gjennom oversettelser av Bibelen har kirken gjort en stor innsats for språket og for språkkunsten i mange ulike land. Bibelen er innvevd i våre tankemønstre, våre forestillinger, vårt språklige og retoriske repertoar og i store deler av den vestlige litterære arven. Bibelspråket har preget skriftspråket og i noen tilfeller skapt et grunnlag for det. Slik også i Norge, selv om vi ved reformasjonen fikk en dansk Bibel og ikke en norsk. Bibelspråket har også i vårt land vært kirkens fremste bidrag til språkkunsten. Den nynorske Bibelen var med på å skape et grunnlag for nynorsk språkkunst, og de samiske Biblene har hatt en tilsvarende funksjon.

Språk er en fundamental del av kirkelivet. I nordsamiske kjerneområder tolkes prekenen som oftest til samisk. Det å forkynne og få høre Guds ord direkte på sitt eget morsmål uten avbrytelser, letter forståelsen av og sammenhengen i det forkynte.

KIRKEBYGG OG VISUELL KUNST. Utforming av kirkebygg og religiøse steder påvirkes ofte av lokale skikker og sedvaner. Fra sted til sted og fra land til land kan det enkeltes steds kulturelle kapital gjenspeiles i utformingen av gudshus og

KIRKEN OG KUNSTARTENE

seremonielle steder. Dette gjenspeiles i valg av materialer, form og uttrykk, kunstnerisk utsmykning og plassering av gjenstander til bruk i religionsutøvelsen. I liten grad har samisk arkitektur, design, kunst og billedkunst vært brukt ved bygging og innredning av kirker. Det samiske folk har et dypt følt behov for samiske symboler, farger og uttrykk i kirkens kunst og tekstiler. Opp gjennom historien har de i stedet opplevd å bli avvist på dette fra kirkens side.

Utfordringer samisk kirke- og kulturliv

KULTURELL SELVBESTEMMELSE. Kirken utfordres på å gi rom for at det samiske folk selv skal få utforme sitt kirke- og kulturliv. Professor Ole Henrik Magga uttalte i et foredrag under Kirkemøtet 1997:

Til tross for de utmerkede tiltak, går det bare en veg med samisk språk og kultur og andre urfolks språk og kultur – tilbake. Hva er så årsaken? En del av forklaringen må være at de krefter som er satt i sving i fornorskingstiden, er så sterke og massive at det ikke nytter med prinsipper og små tiltak. I en verden som er liberalistisk, vinner den sterkeste. Det gjelder også i kampen om kultur.

Magga vektla at retten til selvbestemmelse for urfolk innebærer at alle folk innen sine grenser fritt skal få arbeide for sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling. Kirken utfordres til å ivareta dette perspektivet i kirkens kultursatsing og til å berikes ved å motta impulser fra det samiske folks kulturuttrykk og spiritualitet.

SYMBOLER OG RITER. Kirken utfordres til å finne symboler og riter med bakgrunn i samisk tradisjon. Dette fordrer mer enn å ha prekenes og gudstjenester på samisk. Den norske kirke oppfordres til å arbeide videre med liturgisk fornyelse og symbolikk, med en spesiell vekt på å fremme det samiske folks rituelle og kulturelle særpreg.

Teologen Tore Johnsen vektlegger i artikkelen «Trofasthet i alle mine relasjoner – på søken etter en kristen naturspiritualitet med utgangspunkt i samisk filosofi og det gammeltestamentlige sannhetsbegrep» at en samisk kristen tradisjon kan bidra med symbolspråk og symbolhandlinger for en kristen naturspiritualitet og utfordre teologisk forståelse i hele kirken. Han skriver:

168 · 169

«De folkelige kristne tradisjoner synes nemlig å vise en stor evne til å omfunktjonere og nyskape innenfor de områder av troslivet hvor en opplever at kirken svikter. Oppgaven består derfor ikke i å reversere historien. Vi kan lete i vår egen samtidige kontekst.»

På den ene siden kan ritualet være med å underbygge en trygg samisk identitet. På den andre siden kan denne form for ritualer og forståelse ha mye å tilføre kirken som helhet. Kirken utfordres til å skape ritualer i samspillet mellom gammelt og nytt, det etnisk særpregede og det internasjonale.

MØTEPLASSER. Trosopplæringen i samiske områder bør legge til rette for møteplasser mellom yngre og eldre der overføring av historier og tradisjoner kan finne sted. De unge bør utfordres til å ta inn over seg historiene og gjøre dem til sine, og de eldre bør utfordres til å dele historiene, og se på dem som verdifulle og viktige for de unge. Fortellertradisjonen kan også gi nye innfallsvinkler til formidling av tro og kulturhistorie.

SPRÅK. Det ligger en utfordring for kirken i å gi utviklingsmuligheter for de mindre samiske språkene, lulesamisk og sørsamisk.

KUNST OG ARKITEKTUR. Som for alle folk vil stedegne uttrykk for lokal kultur og historie i utformingen av kirken skape tilhørighet. I denne rikdom av muligheter ligger det en utfordring. Kirken utfordres til å legge til rette for at samiske kunstnere kan uttrykke den kristne tro gjennom samiske kunstuttrykk i kirker der dette er naturlig. Dette gjelder både i arkitektur og i kunstneriske uttrykk. Samisk kirkekunst vil for mange ha stor betydning for identitet og gjenkjennelse. Ved å ta i bruk samiske uttrykk kan kirken berikes med nye symbolunivers og tolkningsmuligheter. Det universelle og lokale i kirkens budskap kan understrekes i møtet mellom det universelle i tradisjonen kombinert med samiske kunstneriske uttrykk.

Barn og kunst i kyrkja

SKAPT TIL Å VERE SKAPANDE. Den kristne trua på at mennesket er skapt i Guds bilete og difor er grunnleggjande skapande i sitt vesen, er eit godt utgangspunkt for ei satsing på kunst og kultur i kyrkjas barne- og ungdomsarbeid. Kyrkja kan og bør vere ein stad der det skapande i mennesket blir framelska og får plass til å utfalde seg.

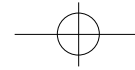
Evna til å forstå kva som ligg i andre sine kunstuttrykk, kan vere avhengig av at me sjølve har sysla med liknande forming. MAGNAR ÅM, komponist

KYRKJA – EI KUNSTSKATTEKISTE. Den norske kyrkja har eit vell av kulturhistoriske og kunstnarlege skattar å ause av i møte med barn. Gjennom heile kyrkjas historie har det vorte arbeidd medvite med kunstuttrykk og symbol som har bore i seg meining, fortolking og undring i møte med det kristne mysteriet. Desse kunst- og kulturhistoriske verdiane kan inspirere stadig nye generasjonar til kreativ verksemd. Samstundes har kyrkja ein lang tradisjon for ein instrumentell bruk av kunst, særleg overfor barn.

BARN OG DET ESTETISKE. Barn treng ikkje kunst fordi dei kjem til å ha bruk for den ein eller annan gong, men fordi dei er heile menneske som har rett til estetiske opplevingar og kunstopplevingar akkurat som vaksne. Kunsten har sin eigenverdi og tener ikkje noko siktemål. Det kunsten gjer, er å heile tida minne oss om at det er andre menneske som ser tingen på ein annan måte. Den minnar

I70' I71

Josef Koudelka
Tsjekkoslovakia, 1968

MONTY PYTHON:

—WE ARE ALL DIFFERENT!

oss om dei andre, den andre. Gjennom opplevinga skal vi oppdage, finne moglegheiter, og gjennom å bli utfordra og brakt i ubalanse skal vi bli aktivisert til refleksjon. Barn er på lag med kunsten. Dei ser, dei opplever og reagerer. Dei har stor evne til å oppleve kunst og gå inn i den metaopplevinga som kunst er.

Vi har kunst for at vi skal se hvor mange forskjellige måter noe kan uttrykkes. Enhver er kunstner, ikke fordi vi er et stort talent, men fordi vi bringer inn i verden noe som bare vi kan. INA BLOM 2001: Joseph Beuys

I barnekulturen er det estetiske vesentleg. Barn har ein estetisk tilgang til livet, og det er estetikkens logikk som er styrande. Barn har ikkje eit forhold til det estetiske. Dei lever i det. Når det er vesentleg at barn får møte estetiske opplevingar, er det fordi dei gjev innsikt i livet og kjensler som pedagogisk utforma opplegg ikkje kan gje. Og kanskje er det ikkje så stor forskjell mellom barn og vaksne når alt kjem til alt: *Børn – som voksne hver på deres måter har blik for og innsigt i, hvornår det sjove, det morsomme, det selvforglemmende, det spennende har mulighet for at åbne sig, ligesom de har innsigt i, hvilke typer av redskaber, der kan fremme udviklingen av den eftertragtede tilstand. Dermed er vi på vej mod en ny måde at gribe og begribe børnekultur på.* BETH JUNCKER, professor

SYNET PÅ BARNET. Barn har lenge blitt sett på som objekt for vaksne si pedagogiske planlegging av prosessar som skal føre dei fram til, når dei sjølve blir vaksne, å kunna bli subjekt for eiga danning. Sidan 1970-talet har det grodd fram eit anna syn på barnekulturen. Det er eit antropologisk inspirert kulturomgrep, der tesen er at barn tilhøyrer ein eigen kultur som er styrt av eigne forståings- og erkjenningsmønstre. Dette er ein kultur dei vaksne må gå i dialog med, ut frå ein grunnleggjande respekt for barnet som heile, skapande, handlande subjekt. Møtet med barnas kultur bør ut frå dette ta form av kulturutveksling – eit møte mellom to ulike kulturar. Dei vaksne må leggje sine målsettingar og fordommar overfor barn til sides og gå inn i ein likeverdig dialog med dei.

Når kunstneren møter barn, er det mellomrommet som skal utforskes. Mellomrommet er «det muliges rom», det er «fantasiens rom», og det er «det mellommenneskelige rom». I dette rommet stiller utøver og opplever likt. Det som oppstår mellom utøver og opplever, oppstår i kunsten. I refleksjon gjennom og over kunstneren. I dette møtet er begge likeverdige. LEIF HERNES, koreograf

DEN KULTURELLE SKOLESEKKEN. Det nasjonale utviklingstiltaket *Den kulturelle skolesekken* (DKS) vart sett i gang våren 2001. Målsetjingane for satsinga er formulert slik:

172

*Ting blir mer brukbare som
av utøveren, men er
JOHN CAGE*

*uttrykk når de ikke er uttrykt
uttrykt av mottakeren.
komponist*

—I'M NOT

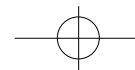
- *Den kulturelle skolesekken* skal medverke til at elevar i grunnskulen får eit profesjonelt kulturtilbod.
 - *Den kulturelle skolesekken* skal leggje til rette for at elevar i grunnskulen skal få tilgang til, gjere seg kjende med og få eit positivt forhold til kunst- og kulturuttrykk av alle slag.
 - *Den kulturelle skolesekken* skal medverke til å utvikle ei heilskapleg innlemming av kunstnarlege og kulturelle uttrykk i realiseringa av skolen sine læringsmål.
- Den kulturelle skolesekken er eit samarbeidstiltak mellom Kultur- og kyrkje-departementet (KKD) og Utdannings- og forskingsdepartementet (UFD). Den kulturelle skolesekken føreset eit nært fagleg samarbeid mellom skole- og kultursektoren, og ei ansvarsdeling mellom tre forvaltingsnivå:
- lokalt i den einskilde kommune
 - regionalt i den einskilde fylkeskommune og Statens utdanningskontor i fylka, og
 - sentralt i dei to departementa (KKD og UFD)

Stortingsmelding nr. 38 (*Den kulturelle skolesekken*) legg vekt på den ressursen kyrkjene representerer og nemner blant anna kyrkjemusikken: «Livet i kyrkjene, musikken, liturgiane og tekstane vil òg vera kjelder til profesjonell formidling av kunst for elevar. I mange kyrkjer er det tilsett kyrkjemusikarar, som kan vere potensielle ressursar i samband med formidling av musikk, og for å stimulere til eigne forsøk som utøvarar.»

Norske kyrkjeakademi har gjennomført eit forprosjekt om kyrkja i *Den kulturelle skolesekken*. Rapporten frå forprosjektet gir eit innblikk i dei moglegheitene som opnar seg for eit samarbeid mellom kyrkje, kunstliv og skole, og den viser til konkrete prosjekt. For meir informasjon: www.kirkeakademiene.no og www.denkulturelleskolesekken.no

TRUSOPPLÆRINGSREFORMA I DEN NORSKE KYRKJA. Trusopplæringsreforma i Den norske kyrkja skal gjennomførast over ti år, i første omgang som eit prosjektorganisert forsøks- og utviklingsarbeid, finansiert over statsbudsjettet. Med dāpsopplæring meiner ein (jfr. NOU 2000:26) undervisning og oppseding som skal hjelpe barn og unge til å tileigne seg den kristne trua, finne plass i kyrkjelyden sitt fellesskap og leve i samsvar med kristen livstolking. Målet er å føre barn og unge inn i den kristne trua og gje dei livshjelp, det vil seie støtte til å

173

tolke og meistre tilværet og sitt eige liv i lys av evangeliet. Ein ønskjer at reforma skal stimulere til bygging av eigen identitet og forståing av eigen kultur og tradisjonar.

I «Innst.S.nr.200 (2002–2003) Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om trosopplæring i en ny tid. Om reform av dåpsopplæringen i Den norske kirke» legg komiteen vekt på kulturarven og dei kunstnarlege uttrykka: «Komiteen viser til at den kristne kulturarv har preget det norske samfunn i tusen år. Denne arven kommer til uttrykk i språk, i litteratur, i musikk og i billedkunst. I hjem og arbeidsliv, i oppbygging og utvikling av våre samsfunnsinstitusjoner er det kristen tro og kristne verdier som har preget vårt folk. Det er Den norske kirke, som folkekirke, som har vært den fremste tradisjonsbærer og formidler av den kristne kulturarv i Norge. Komiteen legger vekt på at Den norske kirke også viderefører, fornyer og konkretiserer denne oppgaven.»

Utfordringar barn og kunst i kyrkja

Kyrkja har i altfor liten grad utnytta det potensialet som ligg i den kristne skapartanken, kunstens moglegheiter og kyrkja sin eigen kulturskatt i samarbeid med barn. Tvert om har barna ofte blitt tilbydd dårleg poesi, slett kunst og lettvinnt musikk når dei har kome til kyrkja. Det er til dømes vanleg å gje barna eit kopiert ark med masseproduserte og ikkje sjeldan dårlege teikningar som dei skal fargelegge (slik at dei har noko å halde på med) når presten preikar. Og i staden for rike bibelforteljingar har mange blitt tilbydd didaktisk litteratur og moralhistorier. Den kløfta som oppsto mellom store delar av kyrkja og andre delar av kulturlivet frå byrjinga av 1900-talet, fekk også konsekvensar for barna (jf. Astri Ramsfjell, «Religiøse didaktiske fortellinger for barn» art.). Kristen barnelitteratur vart skild ut som eit eige felt, forvalta av kristne organisasjonar med relativt konservativ teologi og ein eksplisitt didaktisk intensjon. På den andre sida vart religiøs tematikk langt på veg fortrent frå det som vart sett på som kvalitetslitteratur. Dette var framleis situasjonen då Sonja Hagemann i 1974 avslutta sitt trebinds historieverk om norsk barnelitteratur:

BARN OG KUNST I KYRKJA

Religiøse spørsmål er etter hvert forsvunnet fra barnebøker på litterært nivå. Men vi har fortsatt en rik flora av religiøse barnebøker, gitt ut på spesialforlag på dette området. Når disse bøkene ikke er med i min fremstilling, skyldes det ikke noen avstandstagen fra deres tendens, men at de ikke holder litterære mål som kan sikre dem en plass i litteraturhistorien. Sonja Hagemann 1974: *Barnelitteratur i Norge 1914–1970*. Oslo, Aschehoug, s. 288

Gode produksjonar tilpassa barn som formidlar kyrkjas kunstsattar er det smått med. Og det er kanskje særleg overfor barn at ein instrumentell bruk av kunst har vore den dominerande.

Og i dei tilfella der organistar har satsa på å gje barn ei kvalifisert opplæring i korsong, har dei ikkje alltid fått den naudsynte oppbakkinga frå resten av kyrkjelyden. Endå om barna syng bibelske salmar og songar, øver omgitt av kyrkjekunst og arkitektur som formidlar evangeliet, og deltek på gudstenester gjennom kyrkjeåret, har denne type arbeid i mange samanhengar ikkje blitt rekna som kyrkjas barnarbeid.

Kvalitetssatsing er ei særleg utfordring for kyrkja, der mykje av barne- og ungdomsarbeidet byggjer på frivillig innsats. Det frivillige arbeidet er ein stor ressurs. I ramma av dette arbeidet skjer det mykje bra amatørbasert kunstnarleg verksemd, der barn og unge får prøvd ut dei skapande evnene sine. Samstundes er det grunn til å undersøkje om det er mogleg å i større grad knyte den amatørbaserte verksemda opp til kunstnarleg profesjonalitet. Slik situasjonen er i dag, er det tvilsamt om kyrkja har tilstrekkeleg med tilbod der den kunstnarlege kvaliteten er tilfredstillande. Dermed kan kyrkjas barne- og ungdomsarbeid stå i fare for ikkje berre å bli forkasta av foreldra, men også å bli uinteressant for målgruppa, barna sjølv. Barn og unge i dag har ein estetisk kompetanse mange vaksne ikkje forstår. Gjennom data- og TV-spel har dei skaffa seg stor kunnskap om god og dårleg grafikk. Film og fjernsyn gjev også dramaturgisk kompetanse og god kjennskap til musikk. Mange barn er involvert i kulturskular, i barneteater og andre kulturtilbod, og her lærer dei mykje om kunststartane og kreative prosessar. Foreldre investerer i barna sine ved å gje dei del i tilbod som også gjev kompetanse på kunstfeltet. I møte med denne utviklinga kan ikkje kyrkja stille eine og åleine med amatørtilbod.

Sjølv om det er lagt til rette for at kyrkja kan vere ein del av *Den kulturelle skolesekken*, er det enno langt att før kyrkje, skole og kulturliv er medvitne om den ressursen kyrkjebygget og den kulturen dette bygget rommar, er for skolens

KIRKEN OG KUNSTARTENE

arbeid med kunst og kultur. Det er pr. i dag altfor få produksjonar som tek utgangspunkt i den kulturen som er knytt til kyrkja, og det er behov for nye initiativ på dette området både frå kyrkjeleg, kunstnarleg og pedagogisk hald. Det er enno uklart kva plass kunst og kultur vil ha i kyrkjjas satsing på dåpsopplæring, men det er ei stor utfordring for kyrkja å arbeide medvite både med synet på barnet og synet på kunsten. Det blir ei utfordring for kyrkja å leggje til rette for at barn i alle aldrar får ause av dei kunsts-kattane som kyrkja forvaltar, og sjølve utvikle dei skapande evnene sine.

jean gaumy
rouen, 1971

Kultur og diakoni

Diakonien har en nærhet til menneskenes erfaring som er livsviktig for kirken. Kirkens tjeneste for mennesker i nød handler om å være til stede der menneskene er, og å legge til rette for utvikling av den skaperkraft som finnes i hvert enkelt menneske. Livsmot og livskraft er viktige mål for diakoniens bekreftelse av det skapende menneske.

Når diakonien er opptatt av det hele menneske, er det viktig at den også gir rom for den helbredelse som kunst- og kulturopplevelse kan gi.

Helsefremmende kunst på Rikshospitalet. En evalueringsrapport forteller at et godt fysisk miljø kan være helsefremmende for en pasient, og kunsten kan være et bidrag til pasientens selvhelbredende evner.

Ansatte forteller at de gjerne legger opp til å passere sin favorittkunst i løpet av sine daglige arbeidsrutiner. Flere hevder at møtet med kunsten skaper tilhørighet og stimulerer til undring og utvidelse av arbeidets perspektiv. Pasienter sier kunsten gir en opplevelse av trygghet, trøst og tankeatspredelse.

I rapporten påpekes at spesiell utsmykning kan redusere angst og depresjon, senke blodtrykket, redusere muskelsmerter og gjøre sykehusopphold kortere. Og på Rikshospitalet er utsmykningen spesiell. Kunsten her utgjør Norges største offisielle kunstsamling utenom museene.

Over 70 prosent av brukerne svarer meget bra eller bra på spørsmål knyttet til inntrykk, funksjon og plassering av kunsten på Rikshospitalet, som er det sykehuset i Norge med lavest sykefravær blant de ansatte.
Fra http://www.aftenposten.no/kul_und/article802293.ece?service=print

Kultur er som lufta. Du merker den ikke når du har den, men du merker det for alvor når du holder på å miste den.

OLE HENRIK MAGGA, leder for
FNs forum for urfolksspørsmål

At kultur er som lufta vi puster inn, betyr at den er uunnngåelig og nødvendig, men også usynlig og ofte ureflektert. Som et ledd i en større refleksjon rundt kulturens viktighet og betydning endret Kirkens Bymisjon i Oslo navnet på en av sine avdelinger til «Avdeling aldring og kultur». Kultur er et av satsingsområdene for avdelingen som ønsker å ta i bruk kulturens mulighet til å virke helsefremmende og mobiliserende, til å bryte isolasjon og styrke identitet og samhold. For å kunne formidle kulturopplevelser til alle som benytter avdelingens tiltak, ønsker Kirkens Bymisjon å utdanne og dyktiggjøre ansatte og frivillige til å betrakte seg selv som kulturarbeidere. På denne bakgrunn har de etablert «Kulturarbeiderskolen», et kompetansehevingprogram med tverrfaglig perspektiv. Medarbeiderne blir gitt opplæring i å integrere kulturarbeid med frivillighet og nærmiljøarbeid. Prosjektet har i 2004 blitt videreført og spredt til Bymisjonens virksomhet andre steder i landet.

Da hun fikk sykdommen, gikk hun inn i en fase av tørr sorg. Det var nesten det verste, dette at hun ikke kunne gråte. Den tørrlagte fasen varte helt til hun så Breaking the waves. Endelig fikk hun se en film som var sørgelig nok til å åpne slusene. Det er lettere å bære en smerte som strømmer som friskt blod, enn en smerte som er stivnet hard og kald.
ANNE HOFF, filmkritiker
(fra artikkelen *Tid for Trøst*
i Film & Kino 9-2004)

Internasjonale perspektiv

Den norske kyrkja er global. Ikkje berre fordi ho er tilslutta eit stort internasjonalt nettverk av kyrkjer, men også fordi det globale er innlagt i hennar grunnleggjande identitet. Den lokale kyrkjelyden og dei nasjonale kyrkjene er uttrykk for den eine verdsvide og økumeniske kyrkja. Dei er, teologisk sett, den globale kyrkja. Når kyrkjelyden i Balestrand feirar gudsteneste, så er det den universelle kyrkja som feirar gudsteneste i Balestrand. Dette er ei forståing av kyrkja som blir reflektert i preiker, liturgiar og salmar, men den kjem også til syne i det at arkitektur og kunst gjennom heile kyrkja si historie har henta inspirasjon og latt seg påverke av kulturutvikling og kunsttrender i andre land. Slik er den kulturskatten som kyrkja rommar, ikkje berre ein nasjonal, men i enda større grad ein internasjonal arv. ¶ Samstundes blir denne sida ved kyrkjas vesen tydelegare gjennom den sterkt aukande globaliseringa som pregar samfunnet. Det utviklar seg eit internasjonalt handlingsrom som også kyrkjene går inn i, og den lokale kyrkja blir i stigande grad påverka av globale impulsar. Den økumeniske rørsla har medverka i denne utviklinga, men også den norske misjons- og naudhjelpstradisjonen har lagt grunnen for sterke band

Kulturelle endringar. Det skjer store omveltingar idet vi går frå det analytikarane kallar ein «moderne» kultur, gjennom ein «postmoderne» og til ei relativt ukjend framtid. Mange er stadig meir desillusjonerte i forhold til dei altomfattande svara vitenskapen har levert. Dette har leidd fleire til kunstartane og førestillingane si verd. Revolusjonen i kommunikasjonsteknologien har gjort kunststartane tilgjengelege på ein ny måte. Barrierane mellom «høg» og «låg» kunst krympar i raskt tempo. Folk i alle aldrar har i stadig større grad kunstkompetanse. Særleg

er dei unge påverka av kunsten gjennom eit breitt spekter av impulsar. Kristne responderer på desse endringane. Det er store sjansar for at kunst kjem til å spele ei stadig større rolle i folk si oppdaging av den kristne trua og i korleis dei artikulere ho. Teologi er eit anna ord for denne oppdaginga og artikulasjonen. Det er tru som søker ein djupare visdom. Denne utforskinga står ikkje berre akademikarane for, men alle som søker ei djupare innsikt i den kristne trua. Teologi gjennom kunststartane handlar om å opne opp for at kunststartane kan hjelpe oss til å utføre ein betre teologi. (frå nettsidene til TTA)

INTERNASJONALE PERSPEKTIV

mellom norske kyrkjelydar og kyrkjer i andre land. I dagens globaliserte verd er det internasjonale kyrkjelege nettverket ein stor ressurs, også på kunstfeltet.

Kunstnarar over heile verda tolkar og problematiserer element i den kristne tradisjonen. Nye teologiske tradisjonar i samspel med kunstnarlege uttrykk utfordrar og kritiserer dei rådande kulturane og innarbeidde forståingar av Gud. Stadig fleire salmar og songar frå andre land og kontinent kjem med i Den norske kyrkjas salmebøker og blir brukt aktivt i gudstenester og andre samlingar. Desse fører med seg nye musikalske og teologiske impulsar. Liturgiar frå land som Nicaragua, Brasil og Argentina har påverka ideen om ei kontekstuell gudsteneste, og dei siste åra har songar og liturgiar frå Taizé i Frankrike og Iona i Skottland hatt ein viktig plass, særleg blant dei unge. ¶ Utvalet har ikkje hatt ressursar til å gjere noko grundig undersøking av kunst- og kultursatsinga i andre kyrkjer, men

den informasjon vi har innhenta gjennom kontaktar i det globale nettverket, kan tyde på ei utvikling der kunst og kultur blir sett høgare opp på dagsorden i fleire kyrkjer. Dette skjer blant anna ved at kunst og kultur blir løfta fram som eit særskilt satsingsområde, og det blir utvikla strategiar for korleis dette feltet kan styrkast. ¶ Svenska kyrkan fekk i 1996 oppretta eit eige kulturråd. Svenska kyrkans kulturråd har som oppdrag å arbeide for eit mangfaldig og frimodig kulturliv i Den svenske kyrkja og å fremme dialog kring religion og livssynsspørsmål (*livsfrågor*) i det allmenne kulturlivet. ¶ Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) sette i 1999 i gang ei utgreiing om forholdet mellom protestantisme og kultur, og dette har medført ei rekkje studieprosessar i kyrkjene. ¶ Evangelische Kirche von Westfalen (EKW) i Tyskland ferdigstilte i september 2004 ein rapport med tittelen *Kulturpolitische retningslinjer for EKW* der ein tilrår å styrke kunsten og kulturen sin plass i kyrkja og foreslår ulike strategiske tiltak for å få dette til. ¶ I andre land er det teke initiativ til meir eksperimentelle prosjekt. Centre for Advanced Religious and Theological Studies in the Faculty of Divinity, University of Cambridge har sidan 1997 hatt eit program dei kallar *Theology Through the Arts* (TTA). TTA tar utgangspunkt i spørsmålet: Kva kan kunsten tilføre teologien?

KIRKEN OG KUNSTARTENE

Norsk kyrkje- og kulturliv hentar ikkje berre inspirasjon og utfordringar frå det globale nettverket, men er sjølv internasjonale aktørar, gjennom konsertverksemd, utstillingar, eksport av songar og salmar og andre tradisjonar som er utvikla i Noreg, til dømes Ten Sing.

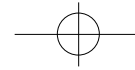
Utfordringar internasjonale perspektiv

Trass i mange positive utvekslings- og samarbeidstiltak på kulturfeltet, er det enno langt igjen før potensialet er utnytta på dette feltet. Kyrkjene burde ha eit unikt utgangspunkt for internasjonal kunst- og kulturutveksling, men mykje tyder på at dette feltet treng oppgradering. I dei internasjonale økumeniske organisasjonane som Den norske kyrkja er tilslutta, er kulturlivet og kunst-artane knapt reflektert på dagsorden, og det er ikkje definert som eit felt slike organ skal arbeide med.

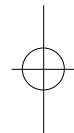
Midt på nedre Manhattan i East Village, New York, ligger en gammel kirke på skrå. Den bryter med det strengt opptrukke rutemønsteret som bestemmer plasseringen av den øvrige bebyggelsen i området. Den har hovedinngangen og fronten av bygget liggende mot hjørnet av 2nd Avenue og 10th Street. Det gjør at den stikker seg ut blant alle de andre bygningene i nærheten. Kirken heter St. Marks-in-the-Bowery. Kirken selv er nærmest kvadratisk og omgitt av en liten kirkegård med gamle gravstener. Inne i kirken finner vi et helt hvitmalt rom med et hesteskoformet galleri rundt et åpent gulvrom. Fondveggen har et podium. Trappetrinn langs hele dets bredde leder opp dit. Podiet er rammet inn av en buehvelving. Utover denne buehvelving har fondveggen ingen utsmykning slik som en kunne forvente, men midt i rommet står det ved gudstjenester et lite bord, eller mobilt alter, med et spinkelt krusifiks på, og rundt i en halvsirkel foran alteret et par rekker med enkle klappstoler. Under galleriene og foran de glassmaleridekkede vinduene er det oppbygde ramper som om vi var i et teater. Av kirkens interiør er det kun motivene i glassmaleriene, krusifikset på alteret kombinert med rommets atmosfære som forteller oss at vi er i en kirke. Ekstriørmessig er det imidlertid liten tvil om hva slags bygning vi kommer til.

Kirken ble bygget på slutten 1700-tallet av nederlandske emigranter. Den ble innviet i 1799 som en episkopal kirke, noe den fortsatt er. Kirken huser i dag fortsatt en aktiv menighet som har sine ukentlige gudstjenester her. Se www.stmarkschurch-in-the-bowery.com. Men i tillegg er St. Marks-kirken også en av de viktigste visningsarenaene for ny samtidsdans i New York. Kirken huser kunstnerstiftelsen The Dancespace Project. Dancespace har vært en del av St. Marks-in-the-Bowery i mer enn 30 år. Selve dansehistorien i kirken går imidlertid lenger tilbake enn det. En av den moderne dansens pionerer, Ruth St. Denis, danset her tidlig på 1920-tallet. Kirken huser i dag i tillegg til Dancespace blant annet The Poetry Project og Ontological-Hysteric Theatre, teateret til den avantgardistiske regissøren Richard Foreman. Teateret har fast base i 2. etasje i kirkesalen som ligger i flukt med kirken på baksiden. Her finner vi også en annen møtesal og diverse kontorer. Kirken utgjør alt i alt et mangefasettert kunst- og kultursenter i East Village.

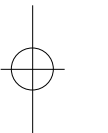
Hver uke vises en ny danseforestilling i kirken, fra onsdag til søndag kveld. St Marks-kirken har utarbeidet et reglement for bruken av rommet, men det mest påfallende ved dette er fraværet av formuleringer som griper inn i de kunstneriske valgene. Det handler kun om brannsikkerhet og byggetekniske begrensninger og lignende forhold. Dansekunstnerne har med andre ord en stående blankofullmakt med hensyn til hva de velger å vise.

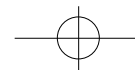
IV

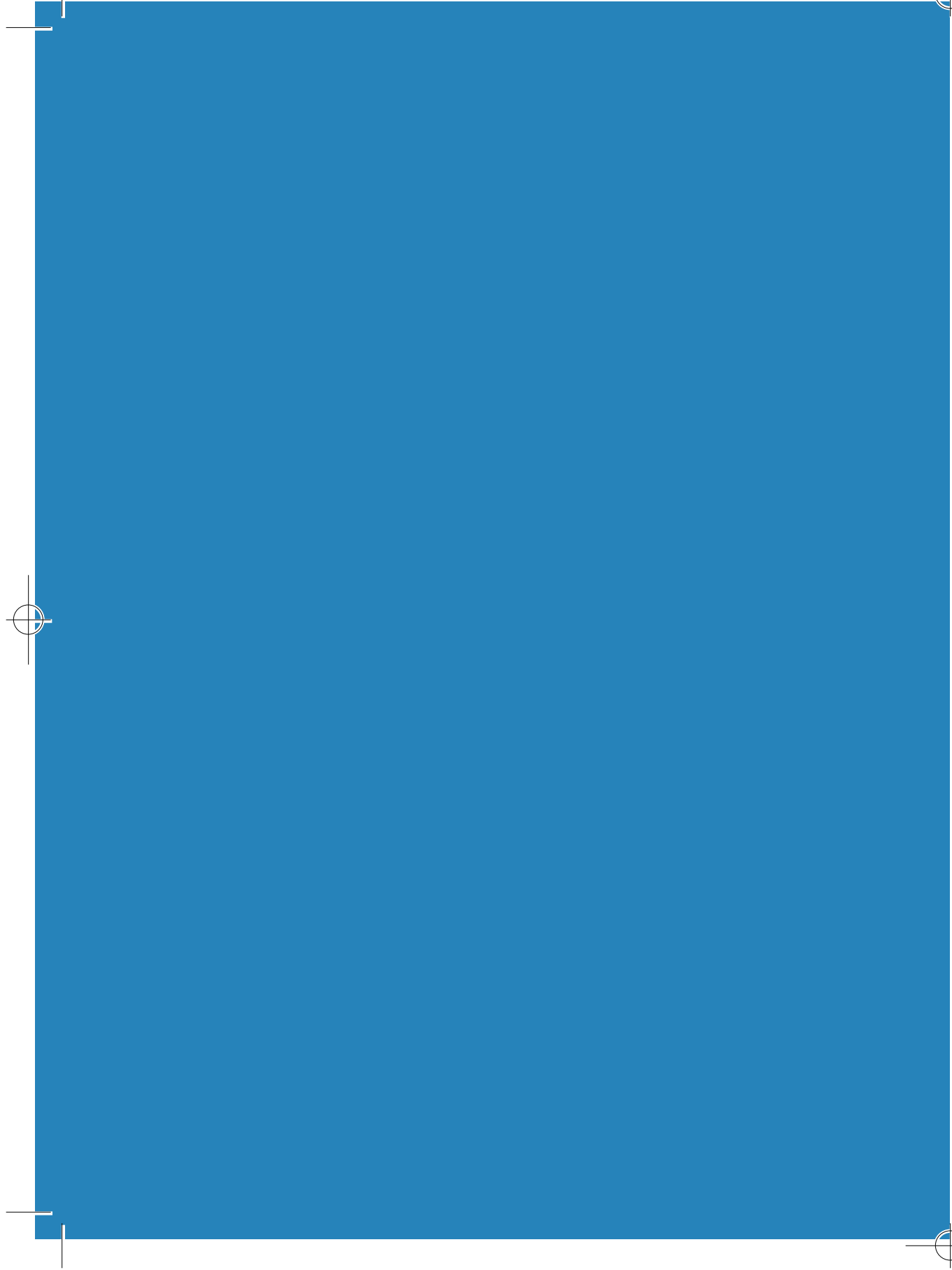

Teologen Sturla Stålsett fortel i ein artikkel i boka *Jesus år 2000 etter Kristus* om ei reise til El Salvador. Han skal besøkje jesuittane sitt universitet. Det er eit universitet der det berre for få år sidan gjekk føre seg ein frykteleg massakre (i 1989). På dette universitetet har dei eit kapell som har namn etter Oscar A. Romero, erkebiskopen som vart myrda i 1980. Han vart skoten framfor alteret idet han løfta opp kalken under nattverden. Han vart avretta fordi han hadde markert seg i kampen for dei fattige. Dette Romero-kapellet er utsmykka på ein spesiell måte. På veggane heng det store kullteikningar. Motiva for teikningane er martyrar. Men det er ikkje dei tradisjonelle martyrane. Det er teikningar av torturofre frå vår eiga samtid. Forvridde menneskekroppar, nakne, maltrakterte, døde. Dødsskvadronene leiva ofra sine verken nåde eller ære. Og Stålsett skriv: «Hvorfor denne grufulle <utsmykningen> av et kapell, kan en besøkende spørre seg. Hvis hun da ikke får øye på at brennmerkene etter sigarettgloene gjenspeiler Kristi naglemerker. Den korsfestedes nærvær i samtidens mange korsfestede.»

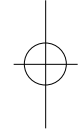

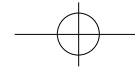
Larry towell
portrett av erkebiskop oscar romero
i et barnehjem i san salvador
1986

WALG
IEI

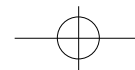
FRA UTFORDRING TIL VISJON OG HANDLING

Visjonen

Fra kirkens og kunstens møtesteder – både de virkelige og de tenkte – klinger utfordringene, klart og tydelig for den som lytter. Til kirken klinger utfordringen om å forholde seg aktivt til alle de spørsmål og svar, alle hviskninger og rop, og all den skjønnhet – og protest – skapende mennesker har lagt inn i kunstverk. Utfordringen om å kommunisere med mennesker på alle de språk mennesket har til disposisjon. Utfordringen om å benytte enhver dør inn til menneskene og til menneskelig erkjennelse og forståelse. Utfordringen om å ha full tillit til det mangfold av evner og muligheter Skaperen har gitt mennesket.

Kartleggingen signaliserer tydelig at kirken må gjøre en rekke bevisste valg for at det mangfold av møteplasser som kirken og kulturen kan skape i fellesskap, blir virkelighet. Valgene omfatter forståelse og bevisstgjøring, men også strukturer og økonomi.

Ut av teologisk tradisjon og utallige erfaringer gjort i menigheter og lokalsamfunn i fortid og nåtid, vokser det fram en visjon av en kirke der veggene mellom kirkens indre liv og det samfunn og den kultur kirken er en del av, er transparente. Vi ser for oss en kirke som med dristighet feirer det skapende og lekende mennesket som den eneste skapning skapt i Guds bilde. Vi ser for oss en kirke som bevarer det tidligere generasjoner har bygget og skapt, som levendegjør den kultur den selv er en del av, og som fornyer kulturen gjennom utrettelig å ta i bruk de skapende evner menneskene har. Vi ser for oss en kirke som er åpen, sjenerøs og støttende, og som tjener mennesket og det menneskelige

VEIVALG

ved å være integrerende og inkluderende. Vi ser for oss en kirke i forandring, en kirke som offensivt inviterer til samarbeid og ser seg selv og sine rom som en ressurs for mange. Vi ser for oss en kirke som er dristig på menneskets vegne, og som våger å gjøre feil. Vi ser for oss en kirke som forstår og verdsetter det ordløse, rommene mellom ordene, og de uttrykk som reflekterer søken, usikkerhet og undring. Men vi ser også for oss en kirke som er kritisk, ikke sur eller negativ, men kvalitetssøkende, og bevisst engasjerer seg i kunst- og kulturkritikk på sine premisser.

Den grunnleggende forutsetningen for at en slik visjon skal bli virkelighet, er at den kirkelige arena gir rom for hele mennesket: mennesket som selvstendig individ med kulturell og sosial identitet, mennesket som skapende og meningssøkende individ, mennesket som arbeidende og samarbeidende individ, og mennesket som dannet, samfunnsbevisst og samfunnskritisk individ. Den kirkelige arena må omslutte mennesket både når det seirer og taper, søker og har funnet, er knust og ovenpå. Det er også en forutsetning at kirken i sitt arbeid med barn og ungdom betrakter de ennå ikke voksne som selvstendige individer med egen identitet og egne individuelle særtrekk. Kirken må i sitt arbeid med unge mennesker være like bevisst sin påvirknings- og oppdragerrolle som skolen er det.

Vi har en visjon om det hele menneske. For det hele menneske har kunsten og kulturen en integrert plass, som bekreftelse og utfordring, ankerfeste og drivkraft. Kulturen må være tydelig tilstede. Kunsten må få tale om virkeligheten slik bare den kan, ofte gjennom antydninger og speilbilder. Kunsten må kunne trøste, men også bringe oss i eksistensielt fritt fall. Kunsten må kunne være de umålelige verdiers talerør. Kunsten må få skape kommunikasjon, relevans og mening for mange. I det hele menneskes kirke er ikke kulturarbeid en sidegren. Enhver kirkelig aktivitet skjer i en kulturell kontekst. Kulturarbeidet må derfor bestå i at kirken er seg disse kulturelle kontekstene bevisst og med kyndig og sikker hånd integrerer kunstuttrykk i alt sitt arbeid.

Vi har en visjon om en kirke der kulturarbeidet og -engasjementet springer ut av kirkens oppdrag som folkekirke. Samtidig ser vi at nå-situasjonen ikke gir grunnlag for at visjonen kan bli virkelighet. For å komme fra der kirken står i dag, til en kirke der kunsten fungerer slik den skal – som støttestav og som utfordrer, og der kulturforståelse gjennomsyrrer alle sider ved kirkens liv, må

FRA UTFORDRING TIL VISJON OG HANDLING

mye gjøres. Strukturer må etableres, kompetanse må bygges, planer må utvikles, etablerte ordninger må revideres, arenaer må tilrettelegges, informasjon må spres, ressurser må skaffes og allianser må bygges. Og ikke minst, eksisterende tiltak må styrkes.

Utvalget legger på de følgende sidene fram vurderinger, synspunkter og forslag knyttet til en rekke konkrete tiltaksområder. Vi presenterer ingen ferdig handlingsplan, men mener at materialet vil kunne danne grunnlag for handlingsplaner både på sentralt, regionalt og lokalt nivå. Vi legger heller ikke fram noe budsjett. Selv om ikke alt som kan og bør gjøres, har en prislapp, ligger det i sakens natur at en rekke praktiske tiltak vil være avhengig av ressurser for å kunne gjennomføres. Det er et politisk spørsmål hvorfra og hvordan ressurser skal skaffes til veie. Omprioriteringer, inkorporering i eksisterende programmer og frambringelse av friske ressurser er tre innganger som alle sikkert vil ha aktualitet når det skal legges til rette for at kirken kan være en offensiv kulturaktør.

Det store bildet

Utvalget plasserer kirken midt i kulturlivet, som premissleverandør og aktør. Visjonen angår «veggene» mellom kirken og resten av kulturlivet: de må gjøres så transparente som mulig slik at kommunikasjonen gjennom dem blir best mulig. En slik visjon blir ikke virkelighet av seg selv. Den stiller krav i mange retninger, først og fremst til kirken selv og dens beslutningstakere på alle nivåer.

Den viktigste utfordringen kirken står overfor i denne sammenheng, er å se seg selv som en sentral kulturaktør og ta konsekvensene av den posisjon den har i landets kulturliv. Det gjelder kirken i vid betydning så vel som den enkelte menighet. Som sentral kulturaktør må kirken – sentralt og lokalt – forholde seg aktivt og offensivt til det som skjer i kulturlivet, være pådriver i forhold til norsk kulturpolitikk og bidra til at rammevilkårene for kunstnerisk produksjon og formidling sikrer kvalitet, mangfold og nyskaping.

Men kulturlivets rammevilkår bestemmes ikke bare gjennom kulturpolitiske beslutninger i Stortinget, fylkestingene og kommunene. Skolepolitikken legger rammer for barns og unges læring og utvikling. Kirken må arbeide for at skolens elever får utvikle alle sider ved å være menneske, slik målformuleringer og læreplaner i norsk skole forutsetter.

VEIVALG

Kommunene legger rammevilkårene både for kulturlivet i lokalsamfunnet og for kirkens arbeid på det enkelte sted. Både sentrale og lokale kirkelige myndigheter må engasjere seg for at kommunene i landet får ressurser til å styrke interaksjonen mellom kirken og det øvrige kulturliv, og for at kommunene gir prioritet til slik virksomhet.

En styrking av kirkens kulturengasjement forutsetter også engasjement på andre arenaer. Kirken må delta på de lokale, nasjonale og internasjonale arenaer der kunst kritiseres og debatteres, der de kvalitative aspektene ved menneskets kunstneriske ytringer blir drøftet og grenser flyttet. Kirkens aktører må gå inn i slik debatt med åpenhet og dristighet, kunnskap og innsikt. Skal det skje på en troverdig måte, må kirken ha kunst og kultur høyt oppe på egen agenda. Det må prege samtaler, debatter og beslutninger i alle ledd og på alle nivåer i kirken at hele spekteret av menneskelig uttrykk er grunnleggende viktig for kirken, fordi kirkens anliggende er mennesker.

Slik sett skiller ikke kulturarbeidet seg fra annet kirkelig arbeid. Også i kulturarbeidet er det *mennesker* som gjør oppgaven levende: skapende mennesker, engasjerte mennesker, mennesker med kunnskap og erfaring, mennesker med vilje, mennesker med utholdenhet, samarbeidende mennesker, åpne, undrende og lyttende mennesker. Det er ved å la mennesker slippe til med sin kunnskap, erfaring og innsats at kirken vil oppleve at det kirkelige kulturengasjement ikke er en tung byrde, men en grenseløs mulighet.

Manges ansvar

Selv om det er enkeltmennesker og mennesker i samspill som må utføre kulturarbeidet, er det behov for strukturer som sørger for akseptable rammebetingelser for dem som skal være på arenaen. Det må finnes hensiktsmessige og gode beslutningsstrukturer, strukturer som sørger for framdrift og kvalitetsutvikling, og strukturer som har ansvar for at det finnes økonomiske ressurser til virksomheten.

Utvalget legger til grunn at kirkens kulturengasjement så langt som mulig skal forankres i og ivaretas av og innenfor de strukturer som allerede finnes for kirken og kulturlivet i landet, og av eksisterende kulturmiljøer.

Utvalget kan ikke understreke sterkt nok hvor viktig det er at kunstnerisk

FRA UTFORDRING TIL VISJON OG HANDLING

og annet kulturarbeid blir *en integrert del av kirkens virksomhet*. Skal det skje, må de kirkelige organer som har ansvar og myndighet til å beslutte om kirkens virksomheter, også påta seg ansvaret for dette området. Stortinget og regjeringen, som fatter politiske beslutninger om kirken, må ta ansvar for rammebetingelsene. De må legge til rette for at Den norske kirke blir styrket som kulturaktør, først og fremst ved å inkludere kirken i strategier og handlingsplaner for det allmenne kulturfeltet og ved å styrke de generelle rammevilkårene for kulturlivet. De kirkevalgte organene – Kirkemøtet, Kirkerådet, bispedømmerådene, fellesrådene og menighetsrådene – må ta ansvar for å gi kulturarbeidet vilkår på linje med kirkens øvrige virksomhetsområder. De må utvikle økt forståelse for kirkens kulturengasjement og være pådrivere for en mer offensiv offentlig kulturpolitikk. Men de må også påta seg et selvstendig ansvar som må få konsekvenser, bl.a. av økonomisk art.

Også kirkens ansatte må ta ansvar for at kirkens kulturvirksomhet blir til virkelighet. Biskop, prost, sokneprest, kapellan, diakon, kirkemusiker og kateket har myndighet til å fatte beslutninger som åpner eller lukker for styrking og utvikling. Det er en oppgave for kirkelige myndigheter å konkretisere det ansvar den enkelte ansatte har på kulturområdet.

Kirkens beslutningsorganer og de ansatte har et særlig ansvar for det frivillige engasjement og den amatørbaserte kulturvirksomheten i landets menigheter. Det skjer i dag store endringer i frivillig sektor. Fagfolk og profesjonelle tar over mange av de oppgavene som før ble ivaretatt på amatørbasis. Forskning på feltet varsler at det i framtida særlig er fritids- og kultursektoren som vil bli påvirket av de nye trendene. Menighetene må sørge for at amatørvirksomheten blir samordnet med den profesjonelle virksomheten, og for at en sterkere grad av profesjonalisering bidrar til at engasjerte amatører får økte utviklingsmuligheter. På flere steder peker utvalget på verdien av et styrket samarbeid mellom profesjonelle kunstnere og amatører. I tillegg til de faglige frukter som kan høstes gjennom et slikt samarbeid, skaper frivillig engasjement lokal forankring og relevans.

I utvalgets mandat står det at «[d]et skal utarbeides en strategi for en framtidig kirkelig kultursatsing». Utvalget adresserer sine mange råd til sin oppdragsgiver, dvs. Kirkerådet. Men som denne delen viser, gjelder rådene mange forskjellige instanser: menighetsråd, fellesråd og bispedømmeråd, kulturinsti-

VEIVALG

tusjoner og kunstmiljøer, utdannings- og forskningsinstitusjoner, organisasjoner og nettverk, statlige myndigheter og institusjoner, alle grupper kirkelige ansatte – med andre ord alle som vil og bør være medansvarlige for den utvikling som skal skje. Det er utvalgets håp at hver enkelt aktør og beslutningstaker tar tak der de har mulighet og myndighet, slik at «en fremtidig kirkelig kultursatsing» ikke blir noe som kanskje kommer til å skje en gang, men noe som starter straks!

Norsk kulturpolitikk

I Norge har *kunst og kultur* vært et politikkområde i mange år. Som politikkområde har det vokst ut av kirkepolitikken og skolepolitikken. Målet for dagens kulturpolitikk er å sikre den rett enhver i samfunnet har til å uttrykke seg, til å ha tilgang til kunst og kulturytringer, og til selv å delta i kulturell virksomhet. Et viktig aspekt ved dagens kulturpolitikk er å legge til rette for kulturelt mangfold og for at bærere av minoritetskulturer skal ha de samme kulturelle rettigheter og muligheter som andre.

Stortinget vedtar hovedlinjene i den statlige kulturpolitikken og fastsetter budsjetter for de forskjellige kultursektorene. Regjeringen ved Kultur- og kirkedepartementet er ansvarlig for at politikken blir gjort til handling. Det skjer dels gjennom etablering og drift av statlige kulturinstitusjoner, dels gjennom økonomiske tilskudd til frittstående nasjonale kulturinstitusjoner, og dels gjennom støtteordninger til en rekke former for kulturvirksomhet. De fleste støtteordningene forvaltes av Norsk kulturråd. Rådet oppnevnes av departementet, men har en svært selvstendig stilling. Her praktiseres det såkalte *am-lengdes avstand-prinsippet* som sikrer kulturlivets frihet i forhold til politiske beslutningsorganer.

Også på regionalt og lokalt nivå gjøres det politiske beslutninger om kunst og kultur. Både fylkeskommunene og kommunene i Norge tar ansvar på dette området, dels som en følge av lovgivning, dels fordi de fleste politiske partier vurderer et rikt kulturliv som en viktig forutsetning for at mennesker skal trives i lokalsamfunnet. I det alt vesentlige bygger regional og lokal kulturpolitikk på de verdier og prinsipper som ligger til grunn for statens kulturpolitikk.

Den offentlige kulturpolitikken stiller i prinsippet alle aktører og alle kultur-

FRA UTFORDRING TIL VISJON OG HANDLING

uttrykk likt. Det vil si at både kulturinstitusjoner som finansieres eller støttes av det offentlige, og offentlige støtteordninger for kulturvirksomhet er tilgjengelige som ressurser når kirken skal virkeliggjøre sitt kulturengasjement. I Stortingsmelding 48 (2002–2003) – *Kulturpolitikk fram mot 2014* – som Stortinget behandlet vinteren 2004, er kirken for første gang løftet fram som en viktig kulturbærer i en slik melding. Kapitlet om *Kyrkja som kulturberar* (s. 114) innledes slik:

Aktivetane i kyrkja og kyrkjelydane – og i trus- og livssynsamfunn elles – er òg viktige kulturberarar. Bodskaen i trua og mennesket si leiting etter eit fast ankerfeste utanfor seg sjølv kjem i høg grad til uttrykk gjennom kunsten, både frå skapande og utøvande kunstnarar og gjennom amatørbasert eigenaktivitet over et breitt felt. Gjennom kunsten vert meiningsberande ritual, forteljingar og metaforar utforma og slipte til.

Meldingen drøfter også kort forholdet mellom kirken og kulturlivet generelt. Det heter bl.a.:

Det finst ei rekkje kulturarrangement rundt om i landet som har eit integrerande perspektiv på tilhøvet mellom kyrkje og kultur. Dei er gjerne prega av ein levande, brei og folkekyrkjeleg tradisjon kombinert med ei vidtrekkjande open haldning til alle sider ved menneskelivet – også religion og kyrkje – i kulturlivet. Resultatet vert eit kyrkje- og kulturliv med lita interesse for grensedraging og avstand og med mykje større handlegromd til å byggja aktivitetar som inkluderer tenking om religion som ein integrert del av den totale livsopplevinga hjå mennesket.

Kulturmeldingen annonserer også at det vil bli opprettet en egen støtteordning for kirkemusikkvirksomhet, lagt til Norsk kulturråd.

Strategi – summen av veivalg

Vi har kalt denne strategidelen for *Veivalg*. Med det antyder vi at en kirkelig kultursatsing i virkeligheten består i å gjøre bevisste og kvalifiserte veivalg på en rekke områder der det ikke finnes standardløsninger, kanskje særlig på områder der kirken gjennom årtier og -hundrer har tråkket opp stier som gjerne velges fordi de er lette å se.

Vi starter gjennomgangen av disse områdene ved å se på forutsetningen for å skape nye møteplasser, nemlig alliansebygging. Deretter går vi ut på arenaene

VEIVALG

– kirken og andre arenaer – der møteplassene skal skapes. Vi peker deretter på behovet for å styrke kompetansen både i kirken og i kunstlivet for at møtene skal bli gode. Så tar vi for oss kunstartene, både arkitekturen, den visuelle kunsten og musikken som har fulgt kirken gjennom store deler av dens historie, og andre kunstarter som kirken i langt mindre grad har vært opptatt av til nå, så som dans, drama og film. De enkelte kunstartene blir også omtalt i mange hovedkapitler i *Veivalg*, og det er derfor lagt inn referanser flere steder til de viktigste av disse stedene.

For urbefolkningen i Norge – samene – er det spesielt viktig at møtestedene mellom kirke og kultur preges av egne kulturelle røtter og kunstneriske uttrykk. Samisk kirke og kulturliv drøftes derfor i en egen del.

I neste del blir vi i kirkerommet for å se på de handlinger der kirken alltid har møtt kunsten og kulturen: gudstjenesten og de kirkelige handlinger. Vi vier så en egen del til kirkens arbeid med barn og unge og hvordan kirkekulturelle møteplasser kan være viktige i trosopplæringen

Utvalget avslutter sin gjennomgang av hva som bør gjøres for å styrke kirkens kulturengasjement, med å foreslå at det opprettes noen ressurs- og kompetansesentra. Slike sentra vil være nødvendige motorer og nav i den fremtidige kirkelige kultursatsingen.

ALLIANSEBYGGING

Kirken og kunstlivet har felles interesser på en rekke punkter. Kunsten og kirken kan begge ses som «kjerringa mot strømmen».

En av de strømmene både kirken og kunstlivet er interessert i å motvirke, er forflatning og kommersialisme. Det gir grunnlag for å danne en felles plattform, ikke minst i forhold til de stadig mer kommersielle aktørene i media. Det gjelder både kulturformidling og dekning av kirkelige saker. Begge parter kjenner seg ofte ikke igjen i de bildene media tegner. Nyhetsbildet avspeiler ofte markedets behov for forenkling og bekreftelse av fordommer.

Det er viktig i denne sammenhengen å påpeke at forflatning ikke må forveksles med folkelighet. Det er en misforståelse at en konsentrasjon om det folkelige fører til forflatning. Alf Prøysens visekunst er et godt eksempel på en folkelighet som aldri ble forflatet.

Kirken og kunsten har også en felles sak når det gjelder den misforståtte nyttetenkningen som ofte kan gjennomsyre bevilgende myndigheters forhold til kultur. Dette reflekteres dessverre også i store deler av befolkningen. Kunst oppfattes som luksus og er gjerne det første man kutter hvis pengene ikke strekker til. Heller ikke kirker skal koste for mye. Vi opplever mange steder i landet at en svak kommuneøkonomi fører til nedskjæringer på kulturbudsjettene, bl.a. fordi de fleste kulturtiltak ikke er lovfestet.

I et stadig mer multireligiøst samfunn er dialog et viktig stikkord. Kunsten har en særlig evne til å bringe mennesker sammen på tvers av ideologiske, kul-

VEIVALG

turelle og religiøse motsetninger. Der de teologiske dialogsamtalene kan støte mot tilsynelatende eller reelle uoverstigelige motsetninger, kan kunsten bringe oss videre.

I dagens globaliserte verden er det viktig å bygge internasjonale nettverk og allianser. For kirken er det internasjonale kirkelige nettverket en stor ressurs, også på kunstfeltet. Men denne ressursen bør utnyttes langt bedre. Både kirke og kulturliv har behov for å stille seg åpne for impulser og kulturkritikk gjennom møte med andre kirker og kulturtradisjoner. Norsk kirke- og kulturliv har dessuten mye å bidra med i internasjonale fora.

KONSEKVENSER OG RÅD *alliansbygging*

Kirken må skape samtalefora og bygge/delta i nettverk med alle som er opptatt av idéene om det skapende mennesket, men også tankene om menneskeverdet. Kirken må være i aktiv dialog med kulturinstitusjonene sentralt og lokalt. Den må drive nettverksbygging overfor kunstnermiljøene og kulturarbeidere i bred forstand og finne samarbeid fra sak til sak.

*

Kirken må invitere kunstnere på tvers av religiøse skillelinjer, så man kan møte hverandre i åpenhet gjennom den kommunikasjonen kunsten innebærer.

*

Kirken må være til stede og øve innflytelse i debatten om prioriteringer og bevilgninger til kunst og kulturtiltak. Kirken må være med på å påvise de reelle verdier som kunst og kultur representerer. Den må arbeide sammen med kunstlivet for å fremme økte bevilgninger til kunst og kultur og være på vakt mot nedskjæringer.

*

Kirken og kulturlivet må lære av hverandre og styrke hverandre til å få et mer profesjonelt forhold til media. Kirken er trolig den i dette tospannet som har mest å hente på et slikt samarbeid.

*

Kirken må delta i kampen mot kommersialisering og forflatning. Den har her også et opprydningsarbeid å gjøre i eget hus. Ingen er tjent med at kirkelige uttrykksformer som f.eks. preken og salmetekster trivialiseres og infantiliseres. Det er viktig å være presis når kommersialismen påtales. Det er legitimt og nødvendig å tjene

ALLIANSEBYGGING

penger! Forflatning av menneskesynet og en svekkelse av menneskeverdet er viktige kriterier for at kritikk og felles kamp er nødvendig. Dersom kunstneriske valg ensidig treffes på grunn av kommersielle hensyn, er det kritikkverdigg. Vi ser det når mennesker utnyttes og media frir til de nedrige sidene ved mennesket, eller når mennesket slutter å bli tiltalt som personer, men tvinges inn i den rene konsumentrollen.

*

Uten å gi avkall på kvalitet må kirken være åpen for kunstformer som av mange kan oppfattes som kommersielle. Disse rører ofte menneskehjertene, og en bekreftelse av disse i kirkens rom betyr mye for folks følelse av å bli hørt og akseptert av kirken.

*

Det er behov for større internasjonal samhandling på kirkekulturfeltet. Kirken bør ta initiativ til samarbeid med Utenriksdepartementet, til prosjekter innenfor rammene av EUs kulturprogrammer, og til at kunst og kultur blir satt på dagsorden i de økumeniske organer som Den norske kirke er tilsluttet.

*

Mellomkirkelig Råd og Norges kristne råd bør ta initiativ til at kunst av høy kvalitet fra andre kirker får utfordre, inspirere og kritisere vår kultur.

ARENAER

Kirkerommets spesielle karakter og «annerledeshet»

Rommet er vigslet til en bestemt bruk, skilt ut og erklært som noe annet enn de øvrige typer rom menneskene oppholder seg i. Den bestemte bruken er knyttet til gudstjenesten og de ritualene som kirkerommet danner en viktig ramme for når viktige overganger i livet markeres: dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelse.

Gudstjenestefeiring og kollektive og individuelle opplevelser vi har i kirkerommet, «lader» rommet. I ord og handling er det viktig at kirken viser en sterk tro på kirkerommets kvalitet og innhold.

KONSEKVENSER OG RÅD kirkerommets spesielle karakter

Kirken må drive intern bevissthetsutvikling og kompetanseheving i forhold til kirkerommets egenskaper, dets «ladethet». I den viktige iveren etter å «senke terskelen» til kirkens arrangementer og alminneliggjøre kirkegang, må vi like ivrig søke å unngå å trivialisere kirkerommet. Dette handler om å forstå kirkerommets annerledeshet. For å kunne formidle til andre noe om kirkerommets spesielle karakter, må kirkens ansatte ha nok relevant kunnskap, både om de generelle aspektene og de spesielle som er knyttet til den lokale kirkens historie og arkitektur.

*

Kirken må bidra til å bevisstgjøre arrangører og kunstnere på hva som er spesielt med kirkerommet. Dette dreier seg både om informasjon og inspirasjon. Kirkens ansatte

ARENAER

bør formidle noe til leietakere, artister og kunstnere om hvilken «scenografi» de gir seg i kast med i et kirkerom. Det er viktig at en slik formidling ikke har en sensurerende, men en inspirerende karakter. Det er også viktig at kirkens ansatte eller frivillige representanter møter kunstnere og arrangører med ydmykhet. I mange tilfeller har kunstnere en større kunnskap om kirkerommets karakter, scenografiog historie enn de som til daglig bestyrer kirken.

*

Kirken må lete etter det som meningsfylt kan bringes inn i kirkerommet, og være seg bevisst tradisjonen som oppfatter kirken som et mikrokosmos hvor hele menneskelivet får utfolde seg for Guds ansikt.

*

Kirken må tale at det feiles i kirkerommet. Vi må la nye ting prøves ut. Vi må akseptere at det «bannes i kirken». Vi må ikke gjøre kirkerommet til et sted hvor Bibelens egen kraftfulle språkbruk og skildring av menneskelig ondskap og bestialitet ikke tales fordi det krenker fromme følelser. En kunst som provoserer det hellige rom, kan gjøre rommet helligere, ved at dets styrke da kommer desto mer til syne. Det er viktig at kirkerommet ikke idylliseres. En kirke som kan betegnes som «koselig», har trolig forfeilet noe i forhold til målet om å reflektere menneskelivet med sine avgrunner og sin himmel.

Kirken som kunstarena

Kirken er et rom artister og kunstnere søker til fordi dets «scenografi» rommer en eksistensiell tyngde og en bevissthet om lange linjer, gåter og mysterier. Kunstverk tas på alvor i et slikt rom. Dialog blir mulig. Mennesker lytter og sanser på en annen måte her enn på mange andre arenaer.

For mange har kirkerommet så høy terskel at man ikke kan tenke seg å gå der, men hvis det i kirken er et kunst/kulturtilbud som har stor verdi for folk, arrangementer som ikke primært har en misjonerende hensikt, blir terskelen senket.

Kirkene har for mange andre grupper en meget lavere terskel enn for eksempel et galleri eller en konsert for samtidsmusikk, og dermed kan kulturarrangementer i kirken gjøre kunst mer tilgjengelig enn den ofte kan være i en kunstinstitusjon.

Kirkens kulturarbeid er en måte å være en sann og åpen folkekirke på.

VEIVALG

KONSEKVENSER OG RÅD *kirken som kunstarena*

Kirken må ha en holdning der det primære ikke er å sette grenser. Vi må la rommet bli brukt til mer enn folk forventer, våge å tro på at rommet/konteksten farger opplevelsen. Dette stiller krav til aktørene. Må man dekke til noe i kirkerommet, er man på feil sted.

*

Kirken må møte kunstnere med tillit. Dette gjelder i forhold til alle kunstnere som ønsker å utfolde seg i kirkerommet eller på annen måte i tilknytning til kirken. Det er viktig å ansvarliggjøre den enkelte kunstner eller institusjon i forhold til hvordan vedkommende forvalter kirkerommet eller andre helligdommer. Kirkens ledere eier ikke evangeliet alene. Alle kan forvalte Guds manifestasjoner. Oppgaven til de kirkelige strukturer er å informere om de historiske og liturgiske forutsetninger og forvente et selvstendig ansvar for denne forvaltning. Det er selvsagt at et menighetsråd må stå i en aktiv dialog med kunstnere som inviteres til å utsmykke kirker eller på annen måte prege sakrale rom varig med sin kunst. Her må menighetsrådet ha et avgjørende og endelig ord om hva man ønsker og godtar. Men ved temporære installasjoner, utleieforhold i forbindelse med konserter og forestillinger, bør innhold og uttrykk kunne stå for kunstnerens egen regning. Her gjelder regelen om «frihet under ansvar».

*

Kirken må åpne sine rom for kulturarrangementer utenom gudstjenesten, ulike kulturuttrykk, for barn, ungdom og voksne.

*

Kirken må revurdere sitt regelverk for bruken av kirkerommet slik at den blir i samsvar med prinsippene i de tre ovenstående punkter.

*

Kirken må aktivt invitere andre aktører til å ta kirkerommet i bruk til kulturarrangementer (Rikskonsertene, lokale festivaler, bistands- og menneskerettighetsorganisasjoner m.m.).

*

Kirken må arbeide med gudstjenesten også ut fra det perspektivet at den også er et kunstuttrykk. Dette innebærer at i tillegg til kantoren må andre kunstnere trekkes inn i arbei-

ARENAER

det med gudstjenesten. Dette kan tenkes både lokalt og sentralt i kirken (arbeidet med gudstjenestereformer, salmebok osv.).

*

Kirken må også gi rom for amatørerne. Vi må holde fram verdien av det skapende, framelske de skapende egenskapene ved mennesket, særlig hos barn. Gjør kirken det, vil forståelsen for kunst også bli større. Kirken trenger at mange tar del i skapende prosesser og forstår seg selv som Guds medskapere, skapt i Skaperens bilde. Amatørens bidrag fungerer oftest best dersom en profesjonell setter det inn i en sammenheng og leder aktiviteten.

*

Kirken må passe på kvaliteten til lys- og lydanlegg slik at disse kan være relevante redskaper for kunstnere og arrangører innen de ulike kunstarter. Det er viktig med størst mulig praktisk fleksibilitet innenfor rammer som ikke tar sikte på å kamuflere kirkerommets spesielle scenografiske kvaliteter.

Kirkerommet og samtidskunsten

Kirken må gjenerobre noe av sin tapte fortid som en pådriver for fornyelse. Den må aktivt bryte med den forsiktigheten som har preget kirkens møte med kunsten i mange generasjoner. I stedet for å innta en konservativ, kontrollerende og skeptisk grunnholdning til samtidskunst, må den bli en bidragsyter til å utvikle kunstuttrykket. Skal kirken ha et sant nærvær i samtiden og kjenne og forstå menneskenes hjerter, er det viktig at den legger til rette for at dagens stemmer kan bli hørt.

Det er en parallell mellom kirken og samtidskunsten: Begge kan befinne seg i en boble hvor bare de som er «innenfor» forstår kodene. Begge har dermed en felles formidlingsutfordring. Barrierer i språk, form, innhold virker fremmedgjørende for mange.

Kirken kan hjelpe samtidskunsten fordi den kirkelige kontekst kan gi en tolkningsramme for verket som kan åpne mottakerapparatet. Samtidskunsten kan hjelpe kirken ved at den fornemmer og gir uttrykk for livsfølelsen hos mennesker som lever i samtiden. Dette skaper gjenkjennelse. (Se også under kapitlene om *alliansebygging* og *visuell kunst* og *arkitektur*.)

VEIVALG

Samtidig er det nødvendig å erkjenne at mange er fremmede for samtidskunst, og plassering av samtidskunst i kirken kan ytterligere øke fremmedheten, hvis det ikke er gjort med profesjonalitet og kompetanse på formidling.

Samtidskunst rommer mange sjangere og kunstarter. Med samtidskunst forstår vi her nyskapende kunstuttrykk innen så forskjellige estetiske rammer som for eksempel installasjonskunst, elektroakustiske komposisjoner, rock, jazz, rap, techno, performance, lydkunst.

KONSEKVENSER OG RÅD kirkerommet og samtidskunsten

Kirken må oppgradere kirkerommene slik at de blir fysisk/teknisk i stand til å ta inn samtidskunsten. Dette er særlig viktig ved nybygg. Eldre kirker er naturlig nok formet slik at de enklest formidler kunst som har sitt utgangspunkt i eldre tiders estetiske idealer. Også disse må i et konstruktivt samarbeid med antikvariske myndigheter og fagpersoner settes i stand til å kunne være arenaer for samtidskunsten.

*

Spesielt i forhold til billedkunst må kirken innarbeide i sin tenkning og praksis at også temporær kunst – videoinstallasjoner, lydinstallasjoner, fotokunst etc. – kan høre hjemme i kirkens rom.

*

*Kirken må være en inspirasjon for samtidskunstnere og gi oppdrag som er med på å utvikle kunstens arenaer. Slik vil den også ta del i kunstscenen og komme i dialog (se også eget kapittel om *allianser*). En idé kan være at menigheter inviterer en kunstner til å hospitere i en periode på for eksempel tre måneder.*

Åpne kirker

Tradisjonelt har vi i Norge tenkt på kirken mest som et gudstjenestelokale, et rom for den samlede menighets feiring av messen eller kirkelige handlinger. I vår tid begynner vi å se på kirken også som et sted for individuell bruk. Inspirert bl.a. fra Sør-Europa har vi fått flere åpne kirker, særlig om sommeren (veikirker etc.). Det gir folk anledning til å oppsøke kirken for bønn og meditasjon, lystenning, skriftemål etc.

Kirkene våre har en lokal forankring. Ofte ser vi dette i den kunst som finnes

ARENAER

i rommene. Kirkene våre bærer en lokal historie om tro og lokalsamfunnets liv. Det er en viktig kulturoppgave å ta vare på sammenhengen mellom kirkehus og lokalsamfunn. Kirken forvalter store kunstsatter for lokalmiljøet.

KONSEKVENSER OG RÅD åpne kirker

Kirken må åpne for mer individuell bruk av kirkene. Åpne kirker (veikirker etc.) bør være en viktig del av kirkens strategi. Tilgjengelighet for meditasjon og andakt utover kirkens annonserte arrangementer bør gjøres mulig. Bevilgningene og dermed eksisterende ordninger er truet. Kirken må arbeide for å utvide ordningen.

*

Kirken må prioritere et nærvær av kompetente mennesker som kan være til stede i åpne kirker og stå til tjeneste med informasjon om den spesielle historien som knytter seg til den lokale kirken og dens kunst, samt kirkegården med dens kulturminner.

Kirkelig deltakelse på andre arenaer

Det er viktig at kirken lytter etter Guds stemme i alt som lever, i all den stumme lovsang og bønn og de mange tause rop som stiger mot Skaperen. Kunsten søker dypere erkjennelse av livet og mennesket. Den legger seg derfor åpen for å gi resonans og fylde til Guds egen stemme, uansett hvilken arena som benyttes. Gud kan ikke bindes til kirkerommet.

Mange i kirken er fullt på det rene med dette og lever i en åpenhet for Guds nærvær og tale overalt. En økt bevissthet om dette skaper ydmykhet og en forståelse av at kirken ikke må bli seg selv nok.

Norge er blitt et flerkulturelt samfunn. Kirken må ta inn over seg de konsekvenser dette medfører. Et mangfold av religiøse tradisjoner manifesterer Gud og/eller eksistensielle problemstillinger på helt andre måter enn det som kan favnes av en kristen tro. En dialog på tvers av grensene mellom religioner og livssyn er på nye måter blitt nødvendig for å kunne bidra til et åpent og tolerant samfunn. Den norske kirke har som den dominerende trosretning et særlig ansvar for å dele sine rom med miljøer som representerer andre tradisjoner. Kunsten skaper et særlig egnet rom for en konstruktiv dialog

VEIVALG

KONSEKVENSER OG RÅD kirkelig deltakelse på andre arenaer

Kirken må tilegne seg kompetanse til å være en aktiv aktør i kulturlivet.

*

Kompetente representanter for kirken skal, der det er naturlig og ønskelig, stille seg til disposisjon for å være støttespillere og samtalepartnere for kunstnere og kulturarbeidere, arrangører osv. Disse kan utvikle problemstillinger og temaer og tilby sitt nærvær der innhold og profil i kulturprogrammer, festivaler etc. utvikles. Dette må gjøres med lydhørhet, kvalitet og troverdighet.

*

Den gudstjenestefeirende menighet må delta som publikum på andre arenaer, ikke bare der tekster og annet er bygd på kirkelige tradisjoner, men for å lytte og sanse samtiden og virkeligheten. Det bør være miljøer i kirken som har det som sin hovedoppgave å følge med på det som skjer på andre kulturarenaer, og bringe dette i dialog med hele kirken.

*

Kirken må oppfordre hele den gudstjenestefeirende menighet til deltakelse på kunstarenaene. Det er et viktig signal til kulturlivet at ulike kulturarrangementer som konserter og utstillinger i nærmiljøet tas med under kunngjøringene i gudstjenesten.

Likeledes er det naturlig og befordrende for dialog å ta med i menighetsbladet stoff fra det allmenne kunst- og kulturlivet på stedet. Det er for eksempel naturlig at kirkens ledere forholder seg til at stykker som *Festen* settes opp på Nationaltheatret, eller at *Peer Gynt* spilles på Gálá, ikke som kontrollerende, klamt omfavnende instans, men som en åpen og nysgjerrig deltaker og støttespiller.

*

Kirken bør ta initiativ til, innenfor kunstneriske rammer og uttrykksformer, å skape møtesteder for mennesker fra de forskjellige religiøse tradisjonene som i dag er representert i Norge.

*

Kirken må forholde seg til eksisterende nettverk og strukturer i kulturlivet, for eksempel Norsk scenekunstbruk og Rikskonsertene.

RELASJONEN MELLOM KULTURLIV OG KIRKE OG KIRKELIG DELTAGELSE PÅ ANDRE ARENAER

En avgrensede definisjon: Den norske kirke er (minst) to ting:

1. System, strategi, fysisk realitet, organisasjon.
2. Ånd.

Mitt ståsted er som teaterkunstner, mitt fokus blir dermed det åndelige.

Teater er en kunstart som stiger ut av meget kompliserte praktiske elementer: tekst, skuespilleres talent, kropp og personlighet; stoff, maling, spiker, lyskastere; tid; penger. Arbeidet med disse elementene er fysisk og åndelig, forestillingen er ånd konkretisert i nærvær og tid. Derfor er ånd i mitt yrke både materiell og immateriell. Derfor er jeg vant til å måtte stille enkle, basale spørsmål fra start til slutt. Resultatet i forestillingen er knyttet opp til hvor dype og hvor ærlige de spørsmålene har vært underveis.

Kirkens relasjon til kunsten kan i mine øyne bare bli reell og meningsfull hvis den baseres på reelle spørsmål. En kunstner kan ikke skape noe i en sammenheng hvor svarene er gitt. Være det seg av en religiøs eller av en politisk ideologi. Jeg tror at kirkens manglende tilstedeværelse i kunstarenaer skyldes at kunstneren frykter at hun skal bli slukt av kirkens ideologi og tatt til inntekt for svar som hun nettopp vil sette spørsmålstegn ved. Og den frykten er velbegrunnet.

Derfor tror jeg at kirken selv – og vår kunst- og kulturmelding – må gå ut og oppsøke kunsten med nettopp de spørsmål og de paradokser som tilsynelatende feies under teppet innenfor kirken.

håkon bleken
abraham & isak
skisse til
utsmykning av
spjelkavik kirke

Noen eksempler:

SPØRSMÅL: Hvordan snakker kirken selv om det faktum at av de 86% av befolkningen som er medlemmer av Statskirken, er det kun 42% som sier at de tror Jesus er Guds sønn? Hva sier kirken – kirken som ånd – til de andre 44%? Hvilke eksistensielle eller religiøse behov har de 44% ved siden av støtte til dåp, bryllup og begravelse? Er kirkens språk forståelig? Uforståelig? Ekskluderende?

SPØRSMÅL: Kirkens holdning til homofili har utviklet seg enormt, joda. Men hva slags menneskeforståelse ligger i bunnen av det som er vanskelig? Hva slags gudsførståelse?

SPØRSMÅL: Alt tyder på at båndet mellom stat og kirke vil bli oppløst i Norge i overskuelig fremtid. Hvilke identitetsproblemer vil oppstå når

denne maktforskyvingen har funnet sted? Og for hvem? Hva er forholdet mellom makt og religion i Norge i dag?

PARADOKS: 92% av alle begravelser her til lands foregår i kirkens regi. Hvor er møteplassen med kirken/kunsten i andre livskriser for disse 92%?

SPØRSMÅL: Kirken og verden? Kunstneriske og kulturelle uttrykk forsøker, bearbeider og kjemper med menneskets møte med den nye nærhet til resten av jorden. Er kirken som sådan kapabel til å oppsøke dette? Ikke som misjonerende instans, men fordi kunst og ånd og religiøsitet må relatere til mer enn det som foregår innenfor de norske grensene.

SPØRSMÅL: Fundamentalistiske religiøse enheter i kristendommen, jødedommen og islam er nåtidens store trussel. De bruker alle religiøst språk og religiøse påbud for å sette opp store murer og for å begrunne voldelige handlinger. Vil kirken delta i kunstens kamp mot disse enheters villedende språk? Kan kirken selv ta fatt på sitt eget språk?

PARADOKS: Trivialisering, forflatning, ensomhet, kommersialisering er pestsykdommer i den vestlige verden. Kirken ser ofte sitt ansvar i den sammenheng og tar det på alvor for dem som er innenfor kirken. Kirken er på talefot med sine egne. Blir omsorgen reell når det er noe som er «innenfor» og noe som er «utenfor»? Men er det kunsten som har overtatt den kampen? Må overta?

PARADOKS: Å «stemples» som religiøs på den offentlige arenaen er det samme som å settes i en bås og dermed opphøre å være reelt på talefot med «de andre». Er det en utarming for kirken? For kunsten?

*

Er «kirken» i stand til å blottstille denne type ubehagelige rivninger og dermed sette i gang dialog og kunstneriske uttrykk? Individene i kirken gjør det og har alltid gjort det. Stor kunst har oppstått i nettopp slike sprekkdannelse.

Teatersjef Eirik Stubø har sagt om Nationaltheatret: «Kunsten driver kulturen frem til ny erkjennelse. Nationaltheatret er både et kunstnerisk verksted og en av landets fremste kulturinstitusjoner.»

Kirken er – blant annet – en kulturinstitusjon og skal kanskje ikke være et kunstnerisk verksted. Men kirken kan ikke delta i kunstens verk-

steder uten å kle av seg sine institusjonelle og ideologiske rustninger og oppsøke kunsten i naken avmakt. Med paradoksene, smertene og med reelle spørsmål som ikke kan besvares.

*

Jeg har nevnt flere spørsmål og paradokser jeg tror kirken må møte kunstnerne med og som det virker som kirken – ikke individer i kirken – helst fortier. Den viktigste steinen å velte til side ligger likevel i det som biskop Desmond Tutu har sagt : «Gud er ikke kristen.»

Det er min tro at en kunst- og kulturmelding hvor slike spørsmål ikke nevnes, bare vil bli en kulturmelding for dem som er «innenfor».

*

Her har jeg som kunstner kun snakket om kunsten og om teater, ikke om kultur. Jeg siterte ovenfor teatersjef Eirik Stubø; han har gjort et skille mellom kunst og kultur som jeg synes er fruktbar og relevant. Kultur er: barnekor, *Hotell Cæsar*, Riksteatrets *Annie get your gun*, skateboarderne, speideren, eldretreff, hiphop øvingene, busstur til Blåfarverket. Kultur er dermed forutsetningen for kunst, like mye innenfor kirken som utenfor.

Kvalitet er like viktig for begge.

Men det er muligens minst én avgjørende forskjell; det er at kunsten først og fremst er nyskapende. Ikke nødvendigvis ny – Sofokles' *Antigone* og Bachs *Matteuspassjon* er nyskapt i samtidens fortolkninger. Både kunst, kirke og Kirken bidrar til livsfortolkning i nye og nyskapt verk. Kulturrådet opererer med begrepet «risikosoner». Jeg tror at det er i risikosoner det skal være en relasjon mellom kunst og kirke, at det er risikosonene som er de arenaer kirken skal delta i.

THEA STABELL

KUNSTKOMPETANSE I KIRKEN

Rekruttering

For å lykkes i sitt arbeid – også på kulturområdet – må kirken ha dyktige medarbeidere. Rekrutteringen til kirkemusikeryrket er inne i en spesielt vanskelig situasjon for tiden. Det er helt nødvendig at alle yrkesgrupper i kirken bevisst arbeider for rekruttering til sine felter. Den beste rekruttering til de ulike typer kirkelige stillingene skjer ved at lokalmenighetene markerer seg som spennende arbeidsplasser, og at barn og unge får innblikk i dette.

KONSEKVENSER OG RÅD rekruttering

Menighetene bør i større grad gi barn og unge ansvar og tillit i gudstjenestearbeid, diakonalt arbeid, undervisning og musikkarbeid. Dette dreier seg ikke om å «aktivisere» barn og unge, men om å gi dem opplevelser av at kirkelig arbeid kan være spennende, meningsfylt og utfordrende.

*

Det foregår en del prosjekter i regi av utdanningsinstitusjoner og andre for å bedre rekrutteringen til kirkemusikeryrket. Utvalget vil understreke at det er viktig at disse prosjektene føres videre, styrkes og gjøres landsomspennende.

*

Utvalget anbefaler at alle landets kirkemusikere blir pålagt å ha minst én orgelelev, som en del av den betalte jobben. Kirken bør innlede samarbeid med den lokale kulturskolen

VEIVALG

og legge til rette for at kirkerommet, kirkens instrumenter og kirkemusikeren kan være viktige ressurser for skolens undervisning.

*

Ved ansettelse bør kirken legge vekt på kunstfaglig kompetanse. Kompetanse i film, litteratur, drama, dans osv. bør tillegges vekt i vurdering av søkere til alle typer kirkelige stillinger.

*

Det bør opprettes kirkelige stillinger lokalt eller regionalt for kunstfaglig arbeid, for eksempel innen dramaturgi, tekstframføring, film, drama, ordkunst, billedkunst og dans.

Utdanning og etterutdanning

En bevissthet rundt kirkens kulturelle rolle må gjennomsyre all kirkelig utdanning på en helt annen måte enn tilfellet er i dag. Kirken trenger flere ansatte som ser mulighetene i arbeid og samarbeid på hele kulturfeltet.

KONSEKVENSER OG RÅD utdanning og etterutdanning

Studiestedene som utdanner kirkelige arbeidere, bør legge sterkere vekt på den estetiske dimensjonen. Det er viktig at studentene får oppleve kunst i konsertsalene, i galleriene, ute i det arkitektoniske bybildet, i litteraturen, på teateret, på kino osv. når de skal gis en kunstnerisk ballast. Kunstopplevelser med kyndig reisefølge burde være obligatorisk i all kirkelig utdanning. Det bør legges vekt på at studentene tilegner seg en elementær forståelse av de ulike kunststartene slik at de i yrkeslivet kan fungere som brobyggere og innhente spesifikk kompetanse der den er å finne.

*

I teologistudiet bør det fokuseres mer på språkføring og de kunstneriske aspektene ved å tale. Studenter bør oppfordres til arbeid med eget stemmeorgan, for eksempel ved å synge i kor. Flere utdanningssteder har etablert et samarbeid der teologi- og kirkemusikerstudenter gjennomfører felles prosjekter i løpet av utdanningen. Slike tverrfaglige initiativ bør styrkes og bli norm i all kirkelig utdanning.

*

Alle typer kirkelig utdanning bør ha menighetspraksis flere ganger i løpet av studiet. Utvalget mener

KUNSTKOMPETANSE I KIRKEN

at menigheter med en rik kulturprofil vil være særlig viktige som praksissteder. *Studiestedene bør legge mer vekt på kulturens betydning i diakonalt arbeid.* Forutsetningen er at kirken blir mer bevisst på kulturens helse- og fellesskapsfremmende sider og sikrer at diakonien har en bredde i de fellesskapstilbud menigheten tilbyr, bl.a. ved å legge til rette for kunst- og kulturopplevelser i kirkerommet og andre steder. I kirkelig sammenheng har musikk lang tradisjon for å bekrefte og styrke et fellesskap.

*

Kirken bør i sterkere grad invitere til samarbeid med forfatterseminarene, arkitektøgskolene, kunsthøgskolene, filmskolen osv. *Tverrfaglige seminarer og dialoger må stå sentralt i arbeidet med å heve forskjellige former for tverrfaglig kompetanse mellom kunstfag og kirkelige fag.*

*

Det bør gis tilbud om etterutdanning til alle yrkesgrupper i kirken. Etterutdanningen bør dekke både de tradisjonelle sidene ved kirkens kulturarbeid og områder der få kirkelige ansatte har tilstrekkelig kompetanse. Til den første kategorien hører for eksempel framføring av tekst, tekstskaping, liturgisk framreden, messesang og tradisjonelle kirkemusikalske emner, bevisstgjøring og god bruk av kirkens symbolverden, farger og blomster i gudstjenesten, kirkens uterom, kirkegårdsestetikk, diakoni og kunst, og mye mer. Til den andre kategorien hører for eksempel samtidskunst i kirkerom, film som hjelp til virkelighetstolkning, videoinstallasjoner som kirkeutsmykning, dans i menighetens arbeid, video som kreativt verktøy i ungdomsarbeidet, ny kommunikasjonsteknologi (Internett, e-post og SMS).

Kirkemusikerens rolle

Samlet utgjør kirkemusikerne et unikt nettverk av kirke- og kulturarbeidere. For den enkelte menighet og det enkelte lokalsamfunn er organisten en viktig ressurs med høy kompetanse innen sitt fag. Utvalget mener det er viktig at kirkemusikerne gis et større ansvarsområde og høyere status. For den enkelte menighet er samarbeidsmulighetene med andre kunstnere mange. Som menighetens kulturarbeider har kirkemusikeren særlige forutsetninger for å knytte slike

VEIVALG

kontakter. Faglig trygghet i én kunstart, og dermed forståelse for kunst mer allment, gir et godt utgangspunkt for å kommunisere også om andre kunstformer. Kirkemusikeren må få ansvar og myndighet til å arbeide bredt i forhold til kunst og kultur.

KONSEKVENSER OG RÅD kirkemusikerens rolle

Kirkemusikeren bør arbeide for å bli en kirkelig magnet som trekker til seg kulturuttrykk av alle slag, og som inngår dristige allianser; kirkens vegger må gjøres utette så kunstuttrykk kan sive ut og inn. Selv om graden av utdanning og personlige kvalifikasjoner varierer hos kirkemusikerne, bør kirkemusikeren møtes med forventninger om et vidt samarbeid med andre kunstnere.

*

Kirkemusikerens ansvarsområde bør utvides. Det bør bli obligatorisk at alle kirkemusikere, i tillegg til de lovpålagte oppgavene (gudstjenester og kirkelige handlinger), arbeider med kor, konserter og generell kulturkoordinering. Innen dagens regelverk er dette oppgaver de kirkelige fellesrådene kan velge å pålegge, ut fra interessevurderinger og økonomi. Utvalget anbefaler at slike aktiviteter gjøres lovpålagte. Hovedfokus i yrkesutøvelsen må stadig være oppgaven som sangmester i menigheten, der liturgisk orgelspill og korledelse står i sentrum. Ansvar for den store klassiske musikkarv og orgellitteraturen må også gis høy prioritet.

*

Kirkemusikerstillingene bør være på 100 %, med mindre det er ønskelig med deltidsstillinger av faglige/kunstneriske grunner. Dette må få konsekvenser for instruksjoner og tjenesteordninger.

*

En utvidelse av kirkemusikernes ansvarsområde krever en mer allsidig utdanning av kirkemusikere. Studentene bør lære elementært om de forskjellige kunstartene, og fremfor alt få oppleve styrken i møtet mellom kunstnere. Videre må studentene gjennom erfaringslæring oppleve verdien i åpenhet og brobygging.

*

Utvalget vil understreke at det er viktig å utvide den stilistiske bredden i kirkens musikkuttrykk. Dette gjelder både mot et samtidsmusikalsk tonespråk og mot mer populære sjangere

KUNSTKOMPETANSE I KIRKEN

og uttrykksformer. En organist med kunnskap og ferdigheter på andre instrumenter, for eksempel stryke- og blåseinstrumenter, gitar eller slagverk, vil stå mye sterkere i møtet med kulturvirkeligheten i en menighet i dag. Slike kvalifikasjoner bør derfor slå positivt ut ved ansettelse.

*

Kirkemusikerens rolle i gudstjenesten bør synliggjøres ved at hennes navn nevnes sammen med predikantens når gudstjenesten offentliggjøres i pressen.

*

Kirkemusikerne savner i den nåværende kirkestruktur en «tjenestelinje» som kan sammenliknes med ordningene prester og diakoner har. Stillingene som kirkemusikalsk konsulent har i mange bispedømmer forsvunnet, og i andre er de redusert drastisk. Kirkemusikere lokalt trenger noen å rådføre seg med i faglige spørsmål, og utvalget anbefaler at stillingene som kirkemusikkonsulenter med ansvar for inspirasjon og rådgiving blir opprettholdt.

Samarbeid

Hvis kirken skal virkeliggjøre et bredere kulturengasjement, er det helt nødvendig at man inngår samarbeid med andre på en rekke områder.

KONSEKVENSER OG RÅD samarbeid

Menighetene bør tilby øvingslokaler, praksisrom og framvisingssteder for utdanningsinstitusjoner og enkeltkunstnere. Målet med slikt samarbeid kan for eksempel være en temporær utsmykning, en videoinstallasjon eller en danseforestilling. Det bør finnes støtteordninger til slike formål, slik at interesserte menigheter som vil stille rom og personell til disposisjon, får økonomisk hjelp.

*

Utvalget vil oppfordre lokalmenighetene til å utvide samarbeidet og dialogen med lokale og regionale kunstmiljøer. En rekke felt og temaer kan være interessante for dialog: Hvordan skapes et rom? I film, i musikk, og i en gudstjeneste? Hvordan virker lyset inn på opplevelsen av gudstjenesterommet?

*

VEIVALG

Kirken bør ha en fleksibel holdning til hvordan den forvalter sine rom og eiendommer. Noen steder blir prestegården ikke lenger brukt som bolig for presten. Samarbeid med lokale historielag eller kunstforeninger kan gjøre prestegårdene om til kultursentra eller kunstnerhus.

Kunnskap

Kulturarbeidet i kirken blir i svært liten grad synliggjort i kirkens statistikker. I byggingen av kompetanse på kulturfeltet er det viktig at kirken sørger for at relevant forskning og kunnskap blir gjort tilgjengelig.

KONSEKVENSER OG RÅD kunnskap

Det er behov for kirkelige statistikker som synliggjør at kulturarbeid er en del av kirkens virksomhet, og som dokumenterer omfanget og satsingen på feltet.

*

Kirken bør samle erfaringer og forskning fra arbeidet med kirke og kunst slik at kunnskapen kan videreutvikles og deles

KUNSTARTENE

Musikk

Musikk har spilt en svært viktig rolle i kirkens liv i mange hundre år, og kirken har hatt stor innflytelse på musikkutviklingen i den vestlige kultur, langt ut over det repertoar som i dagligtale omtales som kirkemusikk. Det gjelder også i dag. Musikken i landets kirker utgjør en viktig faktor i musikklivet, og religiøse og eksistensielle anliggender er viktige utgangspunkt for mange av dem som skaper musikk og fremfører musikk på landets mange konsertarenaer. Det er viktig at kirken blir en pådriver for fornyelse av musikk med virkning også på andre arenaer enn kirkerommet, og at kirken samarbeider med alle krefter i musikklivet som er mer opptatt av innhold enn av salgbarhet. Kapitlene *Arenaer* og *Alliansebygging* bringer noen betraktninger om dette.

Det er viktig at kirken tar inn over seg det store ansvar den har som forvalter av kunstarten musikk. Kirken har ansvar for at de store skatter av kirkemusikk som er skapt gjennom århundrene, fremføres og formidles, og for at det skapes og fremføres ny musikk innen et bredt spekter av sjangere og uttrykksformer.

Musikk blir også omtalt i kapitlene *Kunstkompetanse i kirken* og *Samisk kirke- og kulturliv*. Her, under overskriften *Musikk*, fokuserer vi spesielt på den musikkvirksomhet som skjer i kirkerommet.

VEIVALG

KONSEKVENSER OG RÅD musikk

Kirken må ta ansvar for fornyelse av sang- og salmepertoaret og for å sikre sjangermessig bredde i de organer som arbeider med nye liturgier og salmebøker. Det er et mål at kirkemusikken skal være vital og nær vår tids mennesker. Gudstjenestemusikk og salmer skal speile den tiden og det globaliserte og flerkulturelle samfunnet vi lever i. På den bakgrunn trenger vi stadig nye sanger å synge når våre livsbetingelser endrer seg. Utvalget mener det er viktig at kirkens arbeid med salmebøker og liturgisk fornyelse må være kontinuerlig, og at de råd og utvalg som arbeider med dette, reflekterer en bredde i sjangere som kan bringe inn det store mangfold som i dag gjør seg gjeldende i det internasjonale, økumeniske bildet. Det bør også bli større fokus på nyskaping, bestillingsverk og samarbeid med kunstnere, slik at vår tids uttrykk får større rom i kirkelig sammenheng. Norsk kulturråds støtteordninger for slike bestillinger bør styrkes, og ordningene må gjøres kjent i menighetene. Men dette handler også om å inspirere komponister og tekstforfattere langt utenfor kirkens indre krets til å skape nye ting innen populære så vel som «smale» sjangere.

*

Kirken må legge til rette for at nyskapt materiale blir gjort tilgjengelig. Utvalget vil oppfordre til at det opprettes en database der alle som skaper ny gudstjenestemusikk, kan legge inn materiale, slik at det blir gjort fort tilgjengelig for andre. Da kan man i større grad enn nå få anledning til å høre forfatter- og komponiststemmer som ikke vanligvis har vært å høre under kirkehvelvene.

*

Kirken må utforme en åpnende og ansvarliggjørende presisering av regelverket for vurdering av musikk og tekster til bruk i konserter og kirkelige handlinger. Kirken har i de siste årene mange steder i større grad enn tidligere åpnet for musikk med tekster som har et allmennmenneskelig perspektiv, og som ikke reflekterer den kristne tro i form av lovsang rettet til Gud, eller direkte forkynnelse. Det trengs en presisering av regelverket, slik at prest og kirkemusiker får klarere kriterier å arbeide ut fra når musikkrepertoar til konserter og kirkelige handlinger skal vurderes. Utvalget mener at denne presiseringen må bygge på en teologisk tenkning rundt kirkerommet som åpner for at det gis rom for ethvert menneskelig uttrykk, så fremt det tas hensyn til rommets egenart og hensikt. Samtidig må

KUNSTARTENE

reglene inneholde en positiv, tillitsbyggende ansvarliggjøring av leietakere når det gjelder forståelse av kirkerommets annerledeshet og særegne karakter.

*

Fellesrådene må følge en prispolitikk ved utleie av kirker som tar hensyn til smalere sjangere og lokale krefters evne til betaling. De store julekonserturneene har skapt debatt rundt spørsmålet om kommersiell bruk av kirkerommet. Utvalget vil hevde at dette først og fremst er en fin mulighet for kirken til å gjøre kirkerommet til en viktig konsertarena. Det aktualiserer imidlertid et problem: Utleieprisene drives enkelte steder så høyt som følge av disse konsertenenes kommersielle potensial, at «vanlige» konsertprodusenter og -arrangører med f.eks. turneproduksjoner med et «smalere» repertoar, eller lokale kor og korps, ikke har mulighet til å leie kirken til sine arrangementer. Her må det enkelte fellesråd utarbeide utleiepriser som reflekterer leietakers økonomiske evne, for eksempel ved at leien gjøres avhengig av billettinntekter. Den enkelte menighet må også, i sin vurdering av ønsker om å holde julekonserter, sørge for at det blir plass til det lokale og ikke-kommersielle.

*

Kirken må sørge for at alle kirker har gode kirkeorgler, egnet til liturgisk bruk, til de seremonier kirken har ansvar for, til akkompagnement og til konsertspill. Kirkeorgelet (pipeorgelet) kan ikke erstattes som kirkens hovedinstrument, verken historisk eller med sin spesielle «pustende» evne til å lede fellessang. Det står verdifulle orgler i en rekke kirker i Norge. På svært mange steder lider imidlertid kulturlivet av at kirkens instrument enten er av dårlig kvalitet eller ikke blir vedlikeholdt tilfredsstillende. Det må være en offentlig oppgave å støtte innkjøp og vedlikehold av orglene i landets kirker. I kirker der orgelet er i dårlig forfatning, kan en midlertidig løsning være å bruke en dyktig musiker med et annet instrument til å lede gudstjenesten, evt. i samarbeid med kantor.

*

Kirken må legge til rette for bruk av andre instrumenter i tillegg til orgelet ved gudstjenester og kirkelige handlinger, for å imøtekomme menneskers mange behov for musikalske uttrykk og utfoldelse. Ethvert instrumentarium kan brukes: bandinstrumenter, blåsere, strykere, perkusjonsinstrumenter, trekkspill osv. På samme måte som det stilles kvalitetskrav til orgelspillet ved gudstjenester, må det forventes at medvirkning av andre instrumenter bidrar til å gjøre det litur-

VEIVALG

giske forløpet uttrykkssterkt og helhetlig. Fremtidens kantorer må derfor også ha kompetanse i å lede gudstjenesten på andre måter enn gjennom orgel og kor.

*

Menighetene må legge forholdene til rette for et kontinuerlig kirkemusikalsk arbeid. Det er en tendens i samfunnet til at festivaler og andre «events» tar ressurser og oppmerksomhet fra det jevne kulturarbeidet. Fra et menighetsmessig synspunkt er det kontinuerlige musikkarbeidet svært viktig. Her rekrutteres nye utøvere og publikum, og deltakerne får del i kulturimpulser som er viktige for den enkelte og samfunnet. Slikt arbeid er ressurskrevende og må støttes både lokalt og gjennom statlige og andre offentlige støtteordninger. Kirken må arbeide for at den støtteordningen for kirkemusikk som er foreslått i regjeringens kulturmelding, bidrar til å styrke det kontinuerlige kirkemusikkarbeidet i landet.

*

Kirken må i ord og handling vise at den verdsetter korvirksomhet som menighets- og kulturarbeid. Kartleggingen viser at korarbeid har svært lav status i mange menigheter. Alle former for korarbeid – barnekor, barnegospel, Ten Sing, liturgisk kor for å nevne noen korformer – er menighetsarbeid, trosopplæring og kunstnerisk arbeid. Både korsangerne og deres familier blir engasjert og trukket inn i gudstjenestelivet i menigheten. Gjennom korarbeidet lærer sangerne en rekke salmer og bibeltekster som de vil huske for alltid. Korene har klart definerte oppgaver i gudstjenesten, og koristene får derfor, gjennom deltakelse, et eierforhold til liturgien og gudstjenestens dramaturgiske forløp. Ledet av dyktige korledere arbeider kirkens kor mot kunstneriske mål med utgangspunkt i et bredt repertoar. I enhver kantors stillingsinstruks bør det være plass for arbeid med kor, og menighetsrådene må prioritere korarbeid i sine budsjetter.

*

Den enkelte menighet må gi kirkemusikeren gode arbeidsvilkår slik at han/hun kan utvikle og lede en mangfoldig og allsidig kirkemusikkvirksomhet. Kirkemusikeren skal ikke selv nødvendigvis være operativ i all musikkvirksomhet i en menighet, men må ha ansvar for helheten. I tillegg skal kirkemusikeren ha et spesielt ansvar for all musikk ved gudstjenester og kirkelige handlinger.

*

Kirken må verdsette kirkekonsertervirksomheten som en genuin oppgave. Det er to viktige grunner til det. For det første når kirken fram med sitt budskap til store grupper av

KUNSTARTENE

mennesker gjennom konsertvirksomheten. For det andre viser kirken seg gjennom en godt planlagt og gjennomført konsertvirksomhet som en viktig aktør i lokalmiljøets kultur.

*

I domkirker og andre større kirker bør det ansettes profesjonelle kirkesangere. Den norske kirke trenger forbilder og spydspisser på alle områder, også på musikkens og liturgiens område. Profesjonelle korgrupper vil fungere både som forbilder og utviklere innen gudstjenestemusikken og som ressurser i konsertlivet i sine distrikter. En høyt kvalifisert kirkekortjeneste i en del kirker vil bidra til å løfte nivået på kirkekorvirksomheten over hele landet.

Ordkunst

Utvalgets forslag som har tilknytning til ordkunst, blir først og fremst omtalt i kapitlet *Gudstjenesten og kirkelige handlinger*. Andre forslag finnes i kapitlet *Kunstkompentanse i kirken*.

Drama

Kirken og teatret har felles interesser på en rekke områder, men det er svært mye ugjørt på disse møtestedene.

Flere steder er det gjort viktige erfaringer med kirke og drama, men det finnes ikke noen arena for erfaringsflyt og informasjonsutveksling.

Utvalget presenterer flere forslag i kapitlet *Gudstjenesten og kirkelige handlinger*.

KONSEKVENSER OG RÅD *drama*

Kirken må sørge for at det finnes tilgjengelig kompetanse innen dramaområdet i kirkens egne kompetansemiljøer.

*

Kirken bør ansette flere medarbeidere som har både dramafaglig og liturgisk kompetanse.

*

VEIVALG

Utdanningsinstitusjonene bør gi studenter i forskjellige former for kirkelig utdanning mulighet for fordypning i drama.

*

Lokale menigheter oppfordres til å la scenekunstnere hospitere i kirken og la dem bruke kirkens rom som øvingslokale og visningssted. Utvalget vil understreke verdien av de rommene kirken forvalter.

*

Kirken bør knytte kontakt med Norsk Scenekunstbruk og andre nettverk med sikte på å utnytte eksisterende ordninger for scenekunstformidling.

*

Kirken bør legge til rette for å forme et kirkelig arrangørnettverk. Et slikt nettverk vil gjøre det enklere og mer interessant for menigheter å initiere sceniske prosjekter, og dessuten gjøre det lettere for kunstnere å komme i kontakt med det kirkelige «markedet».

Dans

Profesjonelle dansekunstners erfaringer med utforskning av rom og bevegelser gjør dem til viktige samtalepartnere for liturger og andre som jobber med utnyttelsen av rom. Det er viktig at kirken får flere prester og andre ansatte som har kunnskap om bevegelse som kunstnerisk uttrykk.

KONSEKVENSER OG RÅD dans

Kirken må sørge for at det finnes tilgjengelig kompetanse innen dans i kirkens egne kompetansemiljøer.

*

Kirken bør legge til rette for å forme et kirkelig arrangørnettverk. Et slikt nettverk vil gjøre det enklere og mer interessant for menigheter å initiere danseprosjekter, og dessuten gjøre det lettere for kunstnere å komme i kontakt med det kirkelige «markedet».

*

Lokale menigheter oppfordres til å la dansekunstnere hospitere i kirken og la dem bruke kirkens rom som øvingslokale og visningssted. Utvalget vil understreke verdien av de rommene kirken forvalter.

KUNSTARTENE

**Utdanningsinstitusjonene bør gi studenter i forskjellige former for kirkelig utdanning mer undervisning i kroppsbevissthet og dans.*

Film

Kirken mangler stemme i forhold til mange av de viktigste og vanskeligste filmene i dag. Tidligere har mye av kirkens filmengasjement hatt et sensurerende fortegn. Det er viktig at kirken får nye prester og ansatte som har god kunnskap om film og filmspråk, og er i stand til å samtale med unge om aktuelle filmer.

KONSEKVENSER OG RÅD film

I arbeidet med utdanning og etterutdanning av kirkelig ansatte og i kurs rettet mot frivillige medarbeidere bør det gis opplæring i å se film med et analytisk blikk. Sentralt i dette bør det være å gi opplæring i å sette ord på kunstopplevelser.

*

Filmarbeidet i menighetene hadde tjent på et ressursmiljø som kunne samle, systematisere og utvikle erfaringsmateriale på filmfeltet, og veilede menigheter og kristne organisasjoner i arbeid med film. Et ressursmiljø vil bidra til at kunnskapen som finnes lokalt flere steder i kirken, kommer andre til gode.

*

Det Norske Bibelselskapet driver Kristen Filmtjeneste i en sterkt redusert utgave. Bibelselskapet oppfordres til å utvikle opplegg som gjør det lettere for menighetene å anvende filmene de formidler. Bibelselskapet er opptatt av de spor Bibelen setter etter seg i kulturen. Bibelselskapet oppfordres til å utvide filmarbeidet til også å gjelde de mange filmene som indirekte refererer til Bibelens fortellinger.

Visuell kunst og arkitektur NYE KYRKJER

Det trengs nye kyrkjer som er praktiske til gudstenester, kyrkjelege handlingar, kunstnarleg verksemd og andre aktivitetar, men dei skal også vere symbolbygg som i seg sjølv uttrykker mysteriet dei gjev rom til. Det må leggjast til rette økonomisk, praktisk og ideologisk for at kunst av høg kvalitet blir skapt i

VEIVALG

kyrkjeromma. Den arkitektoniske og kunstnarlege kvaliteten i nye kyrkjebygg må sikrast og vurderast på linje med dei meir funksjonelle behova. Dette kan skje ved å heve kompetansen på feltet, sikre dialog mellom faggrupper, stimulere til nyskaping og tilføre dei naudsynte økonomiske midlane.

KONSEKVENSER OG RÅD *visuell kunst og arkitektur – nye kyrkjer*

For å få ein god dialog mellom kunstnarar/arkitektar og dei tilsette i kyrkja om nye prosjekt trengst det ei oppgradering av kunstkompetansen i kyrkja. Arkitektur må få ein større plass i den teologiske utdanninga og i etterutdanning av prestar slik at prestane får hjelp til å ta i bruk sin teologiske fagkunnskap i møte med ulike formspråk. Det trengst dessutan ei styrking av den arkitekturfaglege kompetansen hos byggherren, i denne samanhengen fellerådet, og hos biskop som godkjenningssinstans. Det er også viktig at det i kunst- og arkitektutdanninga blir teke høgd for at kyrkja kan vere ein viktig oppdragsgjevar for kunstnarar. Det trengst ei bevisstgjerung om dei særlege utfordringane sakrale bygg utgjer for ein kunstnar. Det er også behov for etterutdanningsmodular og forskingsprosjekt på dette feltet.

*

Eksisterande arkitekturfagleg og teologisk kompetanse bør kome saman på nasjonalt nivå for skape eit miljø som kan medverke til styrking av medvitte om problemstillingar rundt kyrkjearkitekturen. Dette miljøet skal arbeide for å skape diskusjonar og problematisere det som skjer på kyrkjearkitekturfeltet. Kyrkja treng ein kontinuerleg debatt om kva som er god kyrkjearkitektur, og kva som er høg arkitektonisk kvalitet i ei kyrkje. Dei gode eksempla bør bli gjort kjende. Nettverket bør vere sett saman av teologisk og arkitekturfagleg ekspertise. Byggherreleddet må tidleg i prosjekterings- og planleggingsfasen bli kopla opp mot dette nettverket og få tilbod om rådgeving, erfaringsutveksling og fagleg rettleiing.

*

Det er også viktig å samle den kompetansen som først når det gjeld utsmykking, gjerne i eit tverrfagleg samarbeid mellom kunsthistorie, kunst/handverk og teologi som kan drøfte prinsipielle spørsmål, gje råd i samband med godkjenningssaker og sørgje for ein kontinuerleg debatt om utviklinga av kyrkje - kunsten. Relevant fagleg kompetanse bør blir trekt inn i planleggings- og vedtaksprosessen i alt arbeid med utsmykking og fornying av kyrkjerommet. Det bør opprettast fagråd for kyrkjekunst i alle bispedømme, og desse må få klargjort sine målset -

KUNSTARTENE

tingar, retningslinjer og ansvarsområde, og dei bør få utvikla kompetansen på feltet. Fagråda treng arbeidsvilkår som sikrar kvaliteten i dette arbeidet. Dei treng å møtast på jamleg basis og koplast opp mot det nasjonale kompetansemiljøet for å drøfte felles problemstillingar, utveksle informasjon og så vidare.

*

Utvalet går inn for at det blir opna opp for eit tettare samarbeid med Utsmykkingsfondet for offentlege bygg for å medverke til å sikre kunstnarleg kvalitet, nasjonale kunstpolitiske dimensjonar og kompetanse omkring kunstnarleg utsmykking.

*

Kommunane må leggje til rette økonomisk for at det skal kunna bli bygd nye kyrkjer med høg arkitektonisk og kunstnarleg verdi.

*

Det må leggjast stor vekt på programutforming og konkurranseform ved planlegging/prosjektering av nye kyrkjer for å få det best moglege resultat i eit arkitektur- og kunstperspektiv.

*

Det er ei særskild utfordring for kyrkja å sørgje for at romma blir verande offentlege og allmenne rom gjennom å sikre mangfaldet i form og uttrykk og forhindre privatisering. Ei standardisering av kyrkjekunsten, knytt til ei gruppe sin smak, framandgjer kyrkjene for andre. Like eins kan symbol og gjenstandar som gjer kyrkja til privatsfære, verke ekskluderande.

*

Når det er tale om ordningar som skal sikre kvaliteten på kyrkjekunsten, er det nyttig å differensiere mellom det som skal vere permanent utsmykking og inventar i kyrkjene, og meir temporære prosjekt. Ved nybygg vil det først og fremst vere tale om det permanente.

*Kyrkja treng permanent kyrkjekunst som står i eit samspel med liturgien i gudstenesta, kyrkjeåret og alle typar kyrkjelege handlingar og medvite inngår som ein del av eit rituel og åndeleg fellesskap. Denne kyrkjekunsten bør vere tilpassa det arkitektoniske uttrykket og rommet sin karakter. Den må vere retta inn mot kyrkjas tradisjonar og konvensjonar, og samstundes vere eit aktuelt og autentisk uttrykk for samtida. Kyrkja treng kunst som både kommuniserer med publikum med varierende kunstkompetanse, og kunst som er av ein viss varig karakter, både kunstnarleg og materielt. Samtidskunst er også omtala under kapitlet *Arenaer*.*

VEIVALG

Kyrkjene bør gje rom til meir temporær kunst. Krava som blir stilt til kyrkjeleg utsmykking om å kunna fungere i mange samanhengar, for brukarar med ulike føresetnader og over lang tid, og samtidskunstens til dels korte bindande verknad, kan tale for at ein både i nye og gamle kyrkjer i større grad burde utforske bruk av kunst i kyrkjerommet som er meir fleksibel og temporær. Her kan ein tenkje seg utsmykkingar som blir prosjektert for ein avgrensa periode. Dette minskar krava til kunstverket om både uttrykksmessig og materiell brukstid. Ein kan også utforske nye media som er av meir flyktig eller uvarig karakter, for eksempel video, installasjonar etc. Ved nybygging av kyrkjer kan det vere verdfullt å ta med i vurderinga å lage rommet slik at det er lagt til rette for slike temporære kunstprosjekt.

*

Når det gjeld liturgisk inventar, finst det utarbeidd standardløyningar ein kan bruke. *Utvalet vil sterkt understreke verdien av å tinge unike arbeid med estetisk utforming som er tilpassa rommet, med kunstnarleg utforming av høg kvalitet, og med liturgisk fortolking formidla på originale måtar.*

*

Ved nybygg kan det ofte vere ein fordel om arkitektar og kunstnarar samarbeider heilt frå starten av. Ein slik praksis kan likevel vere innskrenkande når det gjeld høvet til å konkurrere om oppdrag. Det er difor viktig at slike samarbeid ikkje resulterer i at utvalet av kunstnarar som får kyrkjeoppdrag, blir snevrare enn det allereie er.

Visuell kunst og arkitektur EKSISTERANDE KYRKJEBYGG

Kyrkjebygga våre og det inventaret dei rommar, er ein stor og verdfull kulturskatt for kulturlivet, samfunnet og kyrkja i Noreg. Det er viktig at kyrkjene både blir tekne vare på og blir brukt mykje. Skal dette skje, trengs det både økonomiske midlar, kompetanse og kreativitet.

Utvalet presenterer fleire forslag i kapitlet *Arenaer*.

KONSEKVENSER OG RÅD visuell kunst og arkitektur – eksisterande kyrkjebygg

Kyrkja og kultur- og undervisningsinstitusjonar må vere pådrivarar for å styrkje medvitet om kyrkjebygga sin plass som heilage rom, symbolbygg og kulturhus i lokalmiljøet.

KUNSTARTENE

*Kunnskap om kyrkjebygg og det arkitektoniske formspråket må få større plass i utdanninga og etterutdanninga av dei som skal gjere teneste i kyrkja. Sjå også kapitlet *Kunstkompetanse i kyrkja*.*

*

Fellesråda som er ansvarlege for vedlikehald og ombygging av kyrkjene, og biskopen som godkjenningsinstans, treng å få tilført kompetanse.

*

Stiftelsen Kirkeforskning (KIFØ) bør så snart som mogleg få i oppdrag å setje i gang eit forskingsprogram kring den plass kyrkjebygget og kyrkjestaden har i folks medvit. Det gjeld forholdet dei har til kyrkja og oppleving av det heilage.

*

Kyrkjebyggdatabasen er ein ressurs som mange må få tilgang til. Utvalet ser at Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon (KA) sitt arbeid med ein kyrkjebyggdatabase kan gje større kjennskap til kyrkjebygga, kunsten og anna inventar i kyrkjene, og utvalet vil difor understreke kor viktig det er at denne ressursen blir gjort tilgjengelig for så mange som mogleg.

*

Utvikling av lokal kompetanse i føbyggjande bevaringsarbeid gjennom Kyrkjetenarskolen er eit positivt initiativ som det er verd å føre vidare.

*

Den norske kyrkja bør i samarbeid med andre lokale og nasjonale aktørar setje i verk tiltak som gjer folk betre kjende med kyrkjene i Noreg og med den kunsten og dei kunsthandverkelege og arkitektoniske tradisjonane dei rommar. Nye generasjonar og tider må få nøklar til arkitekturen og annan kunst i kyrkjene, slik at kunsten kan bli tilgjengeleg og kan opplevast på nytt. Dette kan konkret skje gjennom publikasjonar, foredrag, opne kyrkjer og ulike formidlingsarrangement.

*

Kyrkerådet saman med dei regionale og lokale organ i kyrkja må sikre at det vert lagt vekt på kyrkjebygg og kyrkjestad i trosopplæringsreforma i Den norske kyrkja.

*

Utvalet vil understreke behovet for at det blir utvikla gode program for formidling av kyrkjebygget og kyrkjestaden til skolen i ramma av Den kulturelle skolesekken. Det er ei målsetjing at både kunstnarar/kulturinstitusjonar, dei pedagogiske miljøa og kyrkja går saman om å lage tilbod som formidlar dei kulturskattane kyrkjene rommar, og involverer barnas eigen kreativitet på ein god måte. Dette kan mellom anna skje gjen-

VEIVALG

nom komponist-, poesi- eller teikneverkstader, utforskning av arkitektur og interiør, drama og danseframvisningar eller konsertar og andre produksjonar som inkluderer fleire kunststartar, jfr. *Den kulturelle skolesekken*.

*

Kyrkjene er vårt lands største kunstgalleri. I kyrkjesusa har lokalsamfunna i generasjonar investert det beste dei hadde av kunst- og handverkstradisjonar. Det er viktig at denne kulturskatten blir teken vare på.

*

Vern og vedlikehald av kyrkjer må høgt opp på prioriteringslista. Statlege, kommunale og kyrkjelege organ må finne løysingar som rettar opp dagens etterslep på vedlikehald av kyrkjene og sikrar behovet for årleg vedlikehald. Det må også leggast til rette for at freding og listeføring av kyrkjer utløyser midlar som gjer det mogleg for dei kyrkjelege fellesråda å følgje opp sine forpliktingar på dette feltet. Det er ikkje nok å tilføre midlar til vedlikehald av kyrkjene. Ein må sikre seg at dei som står ansvarlege for vedlikehaldet, har den naudsynte kompetanse til å utføre eit slikt arbeid.

*

Når spørsmål om riving av kyrkjer kjem opp, bør dei ansvarlege kyrkjelege styringsorgan søkje samarbeid med andre kulturinstitusjonar for å vurdere ein alternativ og meir variert bruk av kyrkjene.

*

Utvalet meiner det er ønskeleg at fleire kyrkjer får ein særskild karakter som kulturkyrkjer og blir tilrettelagde for utvida kunstnarleg verksemd. Dei lokale kyrkjelege styresmaktene bør også finne vegar til ein meir variert bruk av kyrkjene i samarbeid med skole, museum, og andre lokale kulturinstitusjonar.

*

Det er behov for eit kontinuerleg og medvite arbeid med å finne ein balanse mellom bruk og vern av kyrkjene. Kyrkjelydane og Riksantikvaren treng å stå i dialog om korleis kyrkjene kan vernast om som kulturminne, samstundes som dei blir brukt til gudstenester, kyrkjelege handlingar, kulturarrangement og andre aktivitetar. På kyrkjeleg hald bør det til ei oppgradering av den kulturhistoriske kompetansen for å skape ei større forståing for bevaringsbehovet. Riksantikvarens interesser må konfronterast med dei brukaromsyn som følgjer av at kyrkjene ikkje berre er museum, men også rom som skal brukast i vår tid.

*

KUNSTARTENE

Det er viktig at ombygging av kyrkjer og endringar i kyrkjerommet blir gjort med stor respekt for romma sin stilistiske eigenart og med handverksmessig kvalitet, samstundes som ein vågar djerve kombinasjonar mellom gamalt og nytt. Endringar som er naudsynte, må ikkje berre skje innan visse økonomiske og funksjonelle rammer, men også med arkitektonisk, kunstnarleg og handverksmessig kvalitet. Kyrkjelege styresmakter bør søkje fagleg assistanse der bruksomsyn gjer at ein byggjer om.

Visuell kunst og arkitektur KYRKJESTAD OG KYRKJEGARD

Kyrkja er ikkje berre rom og hus, men også ein stad. Plasseringa av kyrkja har mykje å seie. Det er viktig å sjå meir på den meininga staden har både for individet og for fellesskapet. Kyrkjegarden i nærleiken av kyrkja og kyrkjegardens estetiske utforming og vedlikehaldet av gravplassen er ein integrert del av den kulturen kyrkja formidlar.

KONSEKVENSER OG RÅD kyrkjestad og kyrkjegard

Kommunale og kyrkjelege styresmakter må sjå til at nye kyrkjer blir tenkt inn tidleg i samband med regulering og prosjektering av nye bustadområde. Det er viktig med ei medviten plassering av nye kyrkjer i landskapet og i miljøet. Skal dette skje, trengst det forskning på forholdet mellom aktivitetskyrkja og symbolkyrkja, på kyrkjestaden som identitetsskapande og forholdet mellom kyrkjesuset og gravstadane. Det er behov for å få opp ein debatt om kyrkjeplassinga sin innverknad på folk flest sitt forhold til kyrkja.

*

Det er også viktig at kyrkja fremjar god kyrkjegardskultur, vernar om og formidlar vidare den kulturhistoriske arven som kyrkjegardane representerer. Ho må ta seg av spørsmål av estetisk art knytt til kyrkjegardane og søkje å ivareta det estetiske og kulturhistoriske gjennom forskrifter og utvikling av gravferdsskikkar. Norsk forening for kirkegårds-kultur gjer eit verdfullt arbeid på dette feltet.

*

Det bør vere eit mål å auke kunnskapen om kyrkjestadane og kyrkjegardane både blant barn og vaksne.

SAMISK KIRKE- OG KULTURLIV

Norge er etablert på territoriet til to folk, samer og nordmenn. For ethvert folk er det viktig å oppleve stolthet og trygghet over egen bakgrunn og historie i møte med representanter fra andre folk. Det er derfor viktig for kirken å la samiske kulturuttrykk, språk og samværsformer få prege fellesskapet, og med dette bidra til å skape tilhørighet og likeverd for det samiske folk.

KONSEKVENSER OG RÅD Samisk kirke- og kulturliv

Den norske kirke bør legge til rette for at det samiske folk fritt skal få ivareta og videreutvikle sitt språk, sine symboler og uttrykksformer, og gi gode rammebetingelser for å få et levende og livskraftig samisk kirke- og kulturliv.

*

Det samiske folk skal ha rett til å ta i bruk egne kulturuttrykk og symboler i kirken. Det er grunnleggende viktig for å oppleve stolthet og trygghet i forhold til folkets egenart. Samiske kunstnere kan samles for å utveksle erfaringer, metoder og inspirere hverandre til å videreutvikle samiske kulturuttrykk. I sammenheng med gudstjenester og møter kan det legges opp til folkemøter der det kan diskuteres hva som vil kunne brukes av samiske symboler og kulturuttrykk i kirkelokalet.

*

Kirken utfordres til å finne symboler og riter med bakgrunn i samisk tradisjon. Dette fordrer et aktivt liturgisk arbeid der kjennskap til samisk historie, religiøs praksis og

SAMISK KIRKE- OG KULTURLIV

samiske kulturuttrykk er grunnleggende. Samiske teologer utfordres til å fortsette dette viktige arbeidet, mens de teologiske undervisningsinstitusjonene bør legge til rette for formidling av slik kunnskap.

*

Kirken bør være med på å skape møteplasser på tvers av generasjonene for å styrke samisk identitet. Dette kan skje i sammenheng med gudstjenester eller gjennom samlinger for konfirmanter fra hele Sápmi for å styrke tilhørigheten, samisk åndelighet og samiske tradisjoner og bidra til utveksling av kunnskap. Kirkegang er også en sosial begivenhet. Gudstjenesten kan forlenges i etterkant og slik gi mulighet for kontakt mellom generasjonene, der man også kan få høre nytt om slekt og venner som bor langt unna. En slik anledning vil på mange måter være et levende lærested for barn og unge. Ny informasjonsteknologi kan også tas i bruk. Internett kan være et godt redskap for samhandling på tvers av generasjonene. Historier kan utveksles, og det kan åpnes opp for gjensidig formidling av kunnskap og tradisjoner.

*

Samiske salmer bør brukes oftere i gudstjenesten slik at det blir en naturlig videreføring av dette stoffet. Åndelige sanger er spesielt viktige i begravelser og huslesninger og bør bli en del av gudstjenestetradisjonene. Det bør settes inn ressurser for å overføre kunnskap om samisk salmesang til yngre generasjoner, slik at salmeskatten videreføres. Det er også viktig å gi rom og utviklingsmuligheter for bruk av joik og tradisjonelle musikkformer i de områder der dette er naturlig. En satsing på nyskriving av salmer på samiske språk vil kunne gjøre salmeskatten mer nær og gjenkjennelig.

*

Den norske kirke har et ansvar for å bevare og utvikle samiske språk – også som helligspråk. Derfor bør det i større grad være rom for å ha prekenes og gudstjenester bare på samisk.

GUDSTJENESTEN OG KIRKELIGE HANDLINGER

Gudstjenesten

Kirkens liv har sitt utgangspunkt i gudstjenesten, i et møtested der menneskers erfaring, kompetanse, kunst og kultur møtes. Kunst og kultur gir troen mange språk, og ingen har mer gyldighet enn andre.

Den norske kirke startet i 2003 et arbeid med reform av gudstjenesteliturgiene. Dette arbeidet vil etter planen gå fram til 2010.

Kirken har en lang historie på sensur og kontroll av troens mange språk. Dette har rammet for eksempel det samiske folk, minoritetskulturer og ungdom som søker kirkens rom med sine mange uttrykk. Det er grunnleggende viktig at kirken alltid er var for og alltid sikrer at den gir plass til nye stemmer, den kritiske røsten som vil forandre og skape bevegelse. Mennesker er ulike og skaper på helt forskjellig vis, derfor er det grunnleggende viktig at kirken bekrefter mange trosuttrykk.

KONSEKVENSER OG RÅD *gudstjenesten*

Utvalget anbefaler at liturgiske tekster blir behandlet som en egen litterær sjanger. Det må legges til rette for å skape fora der liturger, forfattere og brukere av slike tekster sammen kan lage ord som tåler både gjentakelse, tid og ulike sammenhenger og rom. Kirkens liturgier eies ikke av spesialister, men av hele det troende fellesskap.

*

Liturgisk musikk bør utvikles på samme måte i samarbeid med komponister og musikere.

GUDSTJENESTEN OG KIRKELIGE HANDLINGER

De erfaringer som gjøres med nye liturgier og liturgiske tekster, bør samles regionalt og sentralt. Erfaringer og materiale som utvikles på dette feltet, er viktige ressurser for videre liturgisk utvikling. En liturgidatabase er et redskap som ivaretar disse behovene. Liturgisk senter kan være det sentrale kompetansested for dette arbeidet.

*

Utvalget vil anbefale at det blir holdt flere kurs i lokalmenighetene om de ulike liturgiene som er i bruk. Dette er spesielt viktig i forbindelse med trosopplæringsreformen. Slik kunnskap vil bidra til å gjøre gudstjenestene mer tilgjengelige, og bidra til å skape kvalifiserte og positive forventninger til gudstjenesten og kirkelige handlinger.

*

Utvalget påpeker at det vil være en ressur for utvikling av gudstjenesten om det lages en database med gamle og nye salmer. Opprettelse og vedlikehold av en slik database kan også stimulere flere til å utvikle salmetekster og -melodier.

*

Kirken må utvikle en mer bevisst bruk av et vidt spekter av kunstarter i gudstjenesten. Film, dans, fortellerkunst, installasjonskunst og drama kan for eksempel berike den tolkning av livs- og trostekster som finner sted i en gudstjeneste.

*

De teologiske utdanningsinstitusjonene bør legge mer vekt på undervisning om kunst og fortellertradisjoner. Se også eget kapittel om Kunstkompetanse i kirken.

*

Utvalget anbefaler at også skjønnlitterære og lyriske tekster bør kunne leses i gudstjenesten i stedet for de vanlige tekstlesningene. De valgte tekstene må i slike tilfeller gi et godt og aktuelt uttrykk for det bibelske anliggende.

*

Det er behov for å øke bevisstheten om regi og dramaturgi som et relevant kompetanseområde for arbeid med gudstjenesten.

Kirkelige handlinger

Ved vielser og begravelser tar kirken imot mennesker som velger kirken som møtested når de skal dele sin glede eller sorg. Mange av dem som kommer, søker ellers kirken sjelden. Kirken har et stort ansvar for å møte mennesker i slike situasjoner med respekt, åpenhet og tydelighet.

VEIVALG

Kirken møter mennesker i slike viktige livssituasjoner med det kristne budskap, nestekjærlighet og omsorg. Rammene for det enkelte møtet dannes av kirkerom og fastsatte liturgier. Denne rammen bør reflektere både tradisjon og aktualitet. Kirkens nye liturgier åpner for at kirkelige handlinger skal kunne preges av dem som kommer til kirken med sin glede og sorg, for eksempel i valg av aktører, musikk og tekster.

I konkrete situasjoner oppstår ikke sjelden uenighet om hva som kan eller bør framføres av kunstuttrykk innenfor rammen av en kirkelig handling. Det er kirkens ansatte, først og fremst prester og kantorer, som har ansvar for å skape kirkelige handlinger som blir verdige og troverdige, personlige og tydelige møter med kirken for dem som feirer bryllup eller sørger ved en bære.

KONSEKVENSER OG RÅD *kirkelige handlinger*

Kirken må ha et bevisst forhold til kvalitet i alt som inngår i liturgiske sammenhenger, og sørge for at det enkelte element bidrar til en tydelig helhet. I den sammenheng bør hver menighet ha klare rutiner for hvordan den kompetanse de kirkelig ansatte har, skal anvendes i dialogen med dem som ønsker kirkelige handlinger.

*

Kirken bør styrke sitt samarbeid med begravesbyråene for å heve byråenes kompetanse på det liturgiske området og for å innarbeide samarbeidsrutiner som sikrer at det er kirkens dialog med de pårørende som legger grunnlaget for utforming av begravelser i kirken. Det er særlig viktig at det lokalt legges til rette for et godt samarbeid mellom byråene og kirkemusikerne.

*

Den norske kirke bør utvikle informasjonsmateriell på Internett og i hefteform om nye vigsel- og gravferdsliturgier. Der bør det blant annet orienteres om hva som gjør en handling i kirken til en kirkelig handling, og om hvilke muligheter for personlig påvirkning som ligger i ritualene, blant annet ved bruk av kunstuttrykk.

*

I skolens arbeid med KRL-faget bør livsritene løftes tydeligere fram.

BARN OG KUNST

*Eg er som
Eg er som eit egg
kjenner eg.*

*Eg rullar meg
bortover
og bortover*

*Nokon løftar meg
varsamt opp*

No er eg inni

oskar stein bjørlykke

Skal kyrkja vere ein viktig kulturaktør for barna, er det nokre føresetnader som må leggjast til grunn. Dei som arbeider med barn, må vere medvitne om kva syn dei har på barnet og kva forståing dei har av barnekulturane. Barna sitt språk og deira ulike kulturar utfordrar og kritiserer med rette mykje av det kyrkjelivet som vaksenkulturane legg premissane for. Det er behov for ei vesentleg oppgradering av den kunstnarlege og pedagogisk kvaliteten i kyrkjias tilbod til barn, og det er viktig at dei skapande evnene til mennesket får gode kår å utvikla seg i.

KONSEKVENSER OG RÅD *barn og kunst*

Det er eit stort behov for større kjennskap til og kunnskap om barn og om unges kultur. Kyrkjelege miljø må halde seg orientert og oppdatert om forskning og fagleg utvikling på dette området slik at det blir lagt eit godt grunnlag for dialog og respekt mellom menneske som tilhøyrer ulike generasjonar.

*

Kyrkja treng å utvida det viktige arbeidet med kunst og skapande verksemd saman med barn. I tillegg til det verdifulle arbeidet som frivillig innsats og amatørbasert verksemd utgjør, er det ein viktig og ofte ubrukt ressurs å få profesjonelle kunstnarar med på laget, slik at kvaliteten i dette arbeidet blir heva. Kyrkja må ta initiativ til samarbeidstiltak med kunstnarmiljø og andre kulturinstitusjonar som involverer barn og deira uttrykk.

VEIVALG

Barn og unge treng støtte i utviklinga av dei kritiske evnene sine slik at dei kan vere medvitne brukarar og aktørar i møte med ein kulturmarknad som i stadig større grad har barn og unge som ei sentral målgruppe. Det er naudsynt at nye generasjonar får utvikla sin kompetanse til å vurdere kvaliteten på det som blir tilbydd dei. Dei vaksne treng å ta barna si eiga skiljeevne på alvor og lytte til den kompetansen barn sit med på kulturfeltet.

*

I arbeidet med Den kulturelle skolesekken trengst det initiativ som tar utgangspunkt i dei musikalske, arkitektoniske, visuelle, litterære og dramatiske tradisjonane som kyrkjene rommar. Skolen, kunstlivet og kyrkja bør og kan bli utfordra til å gå saman om å inspirere og utfordra til kunstnarleg nyskaping retta mot barn og unge.

*

Både barns og unges eige skapande arbeid og god kunstformidling må få ein sentral plass i kyrkjias trosopplæringsreform. Satsinga på at barn og unge skal få opplæring i si eiga tru eller sitt eige livssyn, er ei stor utfordring for kyrkja og for samfunnet. I ei kyrkjeleg kulturmelding blir det viktig å understreke behovet for ei satsing der barnas eigne skapande evner får utfalde seg. Det er også behov for å stimulere kunstnarar til å skape god kunst for barna og til å utvikle og utprøve nye formidlingsformer.

*

Barn og unge sine mangfaldige trosuttrykk og deira ulike språk må vere integrert i kyrkjias gudstenesteliv, og det bør leggjast særleg vekt på å gje dette rom i arbeidet med reform av kyrkjias liturgiar. Ønskje om forandring og fornying kjem ofte frå dei yngre generasjonane. Dette er nyskapande for kyrkja, og det inspirerer heile det kyrkjelege fellesskapet.

*

Mykje av det som skjer i kunst- og kulturlivet, tek utgangspunkt i element frå den kristne tradisjonen. Kjennskap til denne tradisjonen blir difor ein viktig føresetnad for å kunna fortolke kunsten. Utan å villa gå inn i debatten om KRL-faget i skolen, vil utvalet legge vekt på at skolen må ha som ei av sine oppgåver å gje nye generasjonar kunnskap om og kjennskap til det bibelske universet og den kristne kulturarven.

RESSURS- OG
KOMPETANSESENTRA*Et kirkelig senter for skapende og utøvende kunst*

Kartleggingsdelen viser at både menigheter og kunstmiljøer rundt om i landet er aktivt engasjert i kirkelig kulturvirksomhet. Den viser også at det finnes en del miljøer der man har utviklet et godt kirkerelatert kulturarbeid, enten i bredde eller innen en bestemt sjanger.

Samtidig viser kartleggingen at videreutviklingen av området står overfor en rekke konkrete utfordringer. Noen av disse er spesifikke, knyttet f.eks. til et bestemt kulturområde, et regelverk eller fysiske, praktiske forhold. Andre er gjennomgående utfordringer som må løses ved hjelp av omfattende tiltak.

Utvalget mener at kirken må ta ansvar for å støtte opp om og styrke den virksomhet som allerede er etablert. Videre må den ta ansvar for å gjennomføre tiltak slik at hele landets kulturliv i fremtiden kan preges av et kirkelig kulturengasjement.

Kompetanseutvikling synes å være en av de utfordringene som går igjen på en rekke områder, og som man er avhengig av i en videre utvikling av kirkens kulturengasjement. Det ropes etter kunnskap og erfaring, forståelse og bevissthet både fra beslutningstakere og operative ledd. Samtidig mener utvalget å kunne påvise at det finnes en god del kompetanse på aktuelle områder, og at det er etablert sterke – men allikevel ofte utsatte – fag- og kompetansemiljøer rundt enkeltpersoner, menigheter og kulturinstitusjoner.

Utvalget ser en klar sammenheng mellom det store behovet for kompetanse og mangelen på nasjonale og internasjonale nettverk, samordning og utnyt-

VEIVALG

telse av utviklingsarbeid, og informasjonsflyt innen det kirke-kulturelle området. Etter utvalgets vurdering forutsetter vekst og utvikling i det kirkelige kulturarbeidet at

- alle kirkelige beslutningsorganer har tilgang på høy kompetanse på kunst- og kulturområdet og anvender slik kompetanse i sine beslutningsprosesser.
- den spesielle kirke-kulturkompetansen som er bygget opp i landet, gjøres tilgjengelig for enhver som ønsker å benytte den.
- eksisterende kompetanse videreutvikles.
- det bygges opp nye kombinasjoner av kompetanse, satt sammen bl.a. av kunnskap og erfaring innen kunstproduksjon, teologi, pedagogikk og kunstformidling, og at det legges til rette for arenaer der ny, erfaringsbasert kompetanse kan utvikles.
- det finnes inspiratorer og pådrivere, det vil si miljøer som aktører kan rådføre seg med, som kan samle og systematisere erfaringer som vinnes, initiere tiltak, og synliggjøre gode eksempler.

For å ivareta de faglige utfordringer kirkens kulturengasjement slik står overfor, går utvalget inn for at Kirkemøtet oppretter et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst.

Senteret skal være et kontaktpunkt for kunstnere og kulturarbeidere som søker samarbeid med kirken, og for faginstitusjoner og -miljøer som arbeider innen feltet kunst – kultur – teologi og kirke. Senteret skal arbeide for å styrke bevisstheten om kirkelig kulturarbeid og styrke den kompetanse som må til for at denne siden av kirkens virksomhet skal vokse og utvikle seg. Dessuten skal Senteret være et ressurs- og kompetansesenter for menigheter og bispedømmer og for kirkelige råd og organer.

Senteret må ha stor faglig frihet og bør derfor etableres, styres og fungere ut fra armlengdes avstand-prinsippet til Kirkerådet, jfr. Norsk kulturråds status i forhold til Kultur- og kirke departementet. *Senteret bør etableres i tilknytning til eller i samspill med ett eller flere eksisterende frie fagmiljø.* Det er grunnleggende viktig at Senterets status og omdømme gjør at det på troverdig måte kan søke samarbeid med institusjoner, organisasjoner og personer i det allmenne kulturlivet, også miljøer som i utgangspunktet opplever å stå langt fra kirken.

RESSURS- OG KOMPETANSESENTRA

I en etableringsfase er størrelsen på Senteret som nytt organ av mindre betydning enn at det settes i stand til å spille på lag med eksisterende kompetanse og strukturer. Det er gjennom avtalefestet og forpliktende samspill med eksisterende miljøer – kulturinstitusjoner/-miljøer, forsknings- og utdanningsinstitusjoner, organisasjoner etc. – Senteret allerede fra starten av skal ha kraft og styrke. Senteret bør etableres med sikte på at det kan vokse seg større etter hvert som behovet øker.

Aktuelle oppgaver for Senteret kan være:

FAGARENA

- Være møtearena for å skape dialog mellom kunstnere, kulturarbeidere og ledere og fagmiljøer i kirken.
- Bidra til gjennomføring av grensesprengende og kompetansebyggende prosjekter.
- Legge til rette for samtidens kunstuttrykk i kirkene, bl.a. gjennom prosjekter og informasjons- og undervisningsvirksomhet.
- Initiere tiltak for faglig utvikling i samarbeid med kunstnere og menigheter.
- Arbeide for å bidra til kirkelig nærvær på store nasjonale festivaler og lignende.
- Ta ansvar for større utadvendte prosjekter.

NETTVERKSBYGGER

- Bygge nettverk, allianser og samarbeid mellom fagmiljøer i kirke, kulturliv, skole, frivillige lag/grupper og andre relevante samfunnsaktører.
- Etablere hensiktsmessige nettverk med aktører som kan bidra til kirkens kulturarbeid, så som Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon, kirkelig ansattes fagorganisasjoner, kunstnerorganisasjoner, biskopene og bispedømmerådene, Stiftelsen Kirkeforskning og utdannings- og forskningsinstitusjoner.

KOMPETANSESENTRE

- Gi drahjelp til menigheter som vil gjøre bruk av kunst og kulturaktiviteter i trosopplæringsarbeidet.
- Formidle kompetanse knyttet til kirkens kulturengasjement til

VEIVALG

- menigheter og kunst- og kulturmiljøer gjennom seminarer, workshops, litteratur, foredrag osv.
- Initiere kunstnerisk nyskaping for og med barn og ungdom.
- Tilby menigheter opplæring i arrangørarbeid og søknadsskriving.
- Gi råd til instanser i kirke og kulturliv.
- Være rådgiver/samarbeidspartner for programutviklere i festivaler og lignende.
- Bygge opp en ressursbase i form av bibliotek, mediatek m.m.

KOORDINATOR

- Samordne satsing og initiativ på feltet.
- Være koordinator av en rådgivningstjeneste for kirkens beslutningsorganer og for kulturinstitusjoner og -miljøer.
- Sikre flyt av idéer og repertoarforslag.
- Bidra til at mange får glede og nytte av investeringer i produksjoner, prosjekter og lignende (mange framføringer av gode produksjoner m.m.).
- Inngå avtaler med organisasjoner, institusjoner og nettverk som arbeider med produksjon og formidling av kunstuttrykk i kulturlivet, slik at menigheter, organisasjoner, institusjoner og andre kulturscener får tilgang til kvalitetsproduksjoner til overkommelige priser.

INFORMASJONSFORMIDLER

- Distribuere informasjon om virksomhet innen kirke-kulturfeltet, bl.a. ved å være nettportal.
- Promotere kirke-kulturfeltet overfor kirke og allment kulturliv.
- Sørge for informasjonsflyt mellom kirke og allment kulturliv.

HØRINGSINSTANS

- Avgi uttalelser overfor kirkelige beslutningstakere og beslutningstakere i kulturlivet i saker som angår kirkens kulturvirksomhet.

VINDU MOT VERDEN

- Bidra til at kirken i Norge, også gjennom sitt kulturengasjement, er en del av den internasjonale kirke.
- Etablere internasjonale kontakter som virksomheten i Norge kan ha nytte av.

RESSURS- OG KOMPETANSESENTRA

- Formidle impulser fra internasjonalt kirke-kulturarbeid.
- Være pådriver for norsk deltakelse i internasjonale samarbeidsprogrammer innen kirke og kultur.
- Synliggjøre hvordan kirken i Norge utfører sitt kulturengasjement i internasjonale fora.

Senteret bør ha et økumenisk perspektiv på sitt arbeid, både i forhold til mangfoldet av kirkesamfunn i Norge, og til den internasjonale kirke.

Store deler av Senterets virksomhet bør realiseres ved at det kjøper tjenester fra samarbeidende fagmiljøer, f.eks. kunstproduksjoner, formidlingsmateriell, artikler, utredninger, vurderinger og studieopplegg. Senteret bør ikke forvalte fondsmidler, men ha økonomi til å gjennomføre egne initiativ og oppgaver. For øvrig bør Senterets tjenester baseres på at bestiller dekker kostnadene.

Senteret bør bemannes ut fra den forutsetning at store deler av dets virksomhet skal utføres av eksisterende fagmiljøer som arbeider i nettverk med Senteret. Det er imidlertid viktig at Senteret har ressurser til å gå inn i operativt samarbeid med andre miljøer. Senterets stab må også ha handlingsrom og faglige forutsetninger for å planlegge og gjennomføre utviklings- og spyspissoppgaver.

VEIVALG

Regionale fagsentra

Kartleggingen av nå-situasjonen viser behov for utvikling av spesialkompetanse innen de enkelte kunstområdenes kirkelige tilknytning, f.eks. tekstilkunst, visuell kunst, film, scenekunst, dans, musikk, ordkunst. Samtidig viser kartleggingen at det innen noen av disse områdene eksisterer miljøer som er kommet langt i slik spesialisering.

Det er viktig at det innenfor kirken finnes spydspissmiljøer som gjennom operativ virksomhet bygger opp en erfaringsbasert kompetanse som kan komme hele kirken og det allmenne kulturlivet til gode.

Utvalget går derfor inn for at Kirkemøtet gir Kirkerådet mandat til, etter tilråding fra Kirkens senter for utøvende og skapende kunst, å gi 3–5 eksisterende fagmiljøer status som regionale sentra innen definerte kunstområder.

Tildeling av status som regionalt senter bør skje etter søknad. Hvert regionale senter skal ha ansvar for å videreutvikle et bestemt kunstområde. Det bør inngå i det sentrale Senterets nettverk, men bør fungere etter *armlengdes avstand-prinsippet* både i forhold til Kirkerådet og Senteret. Det kan være grunn til å vurdere om status som regionalt senter bør gis for begrensede tidsperioder, f.eks. på 3–5 år. Det legges vekt på at de regionale sentrene samlet og til enhver tid skal dekke flest mulig kunstområder og være lokalisert på forskjellige steder i landet.

De regionale sentrene forutsettes å inngå nettverkssamarbeid med andre fagmiljøer innen sine respektive kunstområder.

Kriterier for å bli tildelt status som regionalt senter, bør bl.a. være følgende:

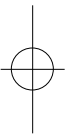
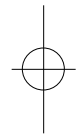
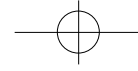
- Søkeren må legge fram planer som sannsynliggjør at senteret vil videreutvikle sitt kunstområde, først og fremst gjennom operativt produksjons- og formidlingsarbeid (prosjektarbeid).
- Søkeren må legge fram planer som sannsynliggjør at den kompetanse som utvikles, blir formidlet til andre.
- Søkeren må legge fram planer for nettverkssamarbeid, både innen sitt spesielle kunstområde og i forhold til andre aktører i kirken og kulturlivet.

RESSURS- OG KOMPETANSESENTRA

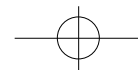
- Søkeren må dokumentere at lokale og/eller regionale kirke- og kulturmyndigheter stiller seg bak senteret og vil bidra til finansieringen av det etter regler fastsatt av Kirkerådet/Kirkemøtet.
- Søkeren må redegjøre for eventuelle planer for virksomhet ut over den åremålsperioden som gjelder for regionale sentra, basert f.eks. på lokal/regional støtte.
- Søkeren må oppfylle formelle krav til organisering og styring fastsatt av Kirkerådet/Kirkemøtet.

Oppgavene som tildeles de regionale sentrene, vil måtte variere noe fra senter til senter. De vil bl.a. kunne omfatte følgende:

- produsere forestillinger
- drive opplæringsvirksomhet
- formidle kunstnere til lokale prosjekter/produksjoner og til mer varige oppdrag, f.eks. som hospiterende kunstnere (*Artists in residence*)
- være rådgivere i lokalt produksjonsarbeid
- være samarbeidspartnere for Kirkens senter for utøvende og skapende kunst

bård løken
sopnes kapell ved langfjorden

EPILOG. Kirkens kulturengasjement kan utvides og utvikles. Kirken har mye å vinne på det, og det har det allmenne kulturlivet også. Med en teologisk refleksjon som bakteppe har vi gitt råd om tiltak som bør gjennomføres for å overkomme de utfordringene som ligger i nå-situasjonen.

Rådene er mange, og adresselisten lang. Uten å stille noen av enkeltrådene i skyggen av andre, kan de oppsummeres slik:

- Arenaer må oppdages, befolkes og utforskes.
- Kompetanse må bygges, dialoger etableres og kvalitet skapes.
- Menneskelige og økonomiske ressurser må skaffes.
- Strukturer må gjøres – eller omgjøres – til gode verktøy.

Her er nok å ta tak i for alle som vil ta et medansvar for fremtidens kirke og fremtidens kulturliv. Forandring blir ikke til av seg selv, det krever vilje til å prioritere om, mot til å trække nye stier og evne til å gjennomføre konkrete tiltak. Den kontakten utvalget har hatt med aktører i kirke- og kulturliv det året vi har arbeidet, gjør oss optimistiske når det gjelder både vilje, mot og evne.

I enhver endringsprosess trengs det pådrivere. Noen som hele tiden minner om, peker på, støtter, holder oversikt, trekker linjer, synliggjør – med andre ord er urolige på sakens vegne.

VI VIL avslutte med en sterk anmodning til Kirkemøtet: Etabler et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst! *Det* kan ta vare på og synliggjøre den uroen som gjør at ingen glemmer hvilke muligheter som ligger i et sterkt kirkelig kulturengasjement, og bistå alle som vil gjøre visjonen om dette til virkelighet.

en kjent norsk politiker ble intervjuet i reiseradioen en vakker sommerdag. Med seg i studio hadde hun sin sønn på fem-seks år. Etter å ha oppsummert en travel vårsesjon i regjeringen, spurte intervjueren om hva familien skulle gjøre i ferien. Jo, de skulle til en gresk øy der de hadde feriert i flere år og blitt godt kjent med noen fastboende grekere som de likte å være sammen med.

– Og hva gjør du når du er der? spurte intervjueren den lille gutten.

– Jeg leker, var svaret.

– Hvem leker du med, da?

– Med Androutsos.

– Kan han norsk, han da?

– Nei!

– Men du kan kanskje gresk?

– Nei!

– Hvordan kan dere leke da, da, når dere ikke forstår hverandre?

Pause. Det var tydelig at spørsmålet ikke ble forstått.

– Jeg mener, hvordan kan dere leke sammen når dere snakker to forskjellige språk?

Svaret kom stillferdig, men med et tonefall som antydte at svaret var da så selvsagt:

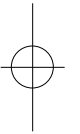
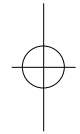
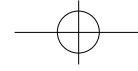
– Vi bare begynner...!

Vi takker for bidrag fra

knut andresen domprost, Nidaros domkirke
karin brunvathne bjerkestrand Høgskolelektor i drama,
Høgskolen i Stavanger
emma elze bongerz kantor og danser, leder av
Elzegård liturgisk verksted
svein aage christoffersen professor i teologi, Det teologiske fakultet
hans fredrik dahl historiker, professor i medievitenskap,
Institutt for medier og kommunikasjon
gunnar danbolt professor i kunsthistorie,
Universitet i Bergen
per dehlin rådgiver, Kirkerådet
jan christian eckhoff sivilarkitekt og kunsthistoriker
ulf grønvold direktør, Arkitekturmuseet
paal-helge haugen forfatter
leif hernes koreograf
harald herresthal professor i kirkemusikk,
Norges musikkhøgskole
gudmund hummelvoll film- og medievitner
rolv nøtvik jakobsen førsteamanuensis, Det praktisk-
teologiske seminar
øyvind lunde direktør, Nidaros domkirkes
restaureringsarbeider
turid lundby konsulent, kirkerådet
jørund midttun studierektor og daglig leder,
Liturgisk senter
sidsel pape koreograf
birgitte solbu kunsthistoriker
oddbjørn sørmoen rådgiver, Riksantikvaren
ingemar thorin prest
per roar thorsnes koreograf
kirsti aasen sokneprest, Kampen menighet i Oslo

samisk kirkeråd
ungdommens kirkemøte
biskopene i den norske kirke
menigheter i den norske kirke

organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner
som har bidratt i forbindelse
med høringer

isbn 82-543-1016-5

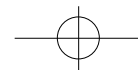
Design og sats: Terje Langeggen, Krasis
Boka er satt med Monotype Spectrum og Gill Sans
og trykt på Lumiart Silk 115 g

Trykk: WS Bookwell, Finland

Boka er utgitt på oppdrag fra Norske kirkeakademier
og med støtte fra Opplysningsvesenets fond.

© Verbum Forlag 2005

www.verbumforlag.no

illustrasjoner

- Omslagets forside © Ferdinando Scianna | Magnum | Alloverpress
side 15 © Foto Bridgeman Art Library
side 16 © Andy Warhol Foundation | Corbis | Scanpix
side 27 © Jan Håkan Dahlström | Bildhuset
side 29 © Gunnar Soliansky | Bildhuset
side 30-31 © Abbas | Magnum | Alloverpress
side 53 © Martin Parr | Magnum | Alloverpress
side 54 © Anders Petersen | Mira | Samfoto
side 56 © Raymond Depardon | Magnum | Alloverpress
side 62 © Henri-Cartier Bresson | Magnum | Alloverpress
side 66 © Abbas | Magnum | Alloverpress
side 72 © Lars Wallsten | Mira | Samfoto
side 94-95 © Stuart Franklin | Magnum | Alloverpress
side 96 © Bruno Barbey | Magnum | Alloverpress
side 114 © Ferdinando Scianna | Magnum | Alloverpress
side 118 © Dans Design. Foto: Helge Reistad
side 122 © Eve Arnold | Magnum | Alloverpress
side 127 © Zentropa. Foto Rolf Konow
side 128 © Scanbox Entertainment Norway as
side 130 © Borgny Svalastog
side 140 © Borgny Svalastog
side 141 © Gunnar Torvund | bono 2005
side 142 © Else Marie Jakobsen | bono 2005
side 143 © Veslemøy Nystedt-Stoltenberg | bono 2005
side 148 © Jan Olav Jensen
side 159 © Bård Løken | Samfoto
side 162 © Trym Ivar Bergsmo | Samfoto
side 165 © Nordicphoto | Samfoto
side 171 © Josef Koudelka | Magnum | Alloverpress
side 176 © Jean Gaumy | Magnum | Alloverpress
side 182 © Larry Towell | Magnum | Alloverpress
side 186 © Ferdinando Scianna | Magnum | Alloverpress
side 206 © Håkon Bleken | bono 2005 | Foto Ketil Hjelset
side 242-243 © Bård Løken | Samfoto
side 256 © Ferdinando Scianna | Magnum | Alloverpress
Omslagets bakside © Mimsy Møller | Samfoto

VEDLEGG

Støtteordninger kunst / kultur / kirke

Oversikt over offentlige instanser der det kan søkes prosjektstøtte til enkelttiltak

På de enkelte institusjoners nettsider finnes viktig informasjon om støtteordningenes målsetning, økonomiske rammer, søknadskriterier, -prosedyrer og -veiledning, kontaktinformasjon og evt. nedlastbare søknadsskjemaer. Man kan også finne oversikter over tidligere tildelinger, som kan gi en pekepinn om størrelsen på prosjektstøtte som deles ut innenfor de ulike områdene, og hvilke instanser og type prosjekter som oppnår støtte.

Det er viktig å sette seg godt inn i støtteordningenes målsetning før en sender søknad. Det har kun hensikt å søke dersom en kan redegjøre for at et prosjekt faller inn under en ordnings fastlagte kriterier og satsingsområder.

Støtteordninger som utelukkende kan søkes av kunstnerne selv (eks. kunstnerstipend, arbeids- og reisestipend, garanti-inntekt m.v.), er ikke tatt med i oversikten.

Prosjekter med profesjonelle kunstnere

Kunst og kultur generelt

Norsk kulturfond (www.kulturrad.no)

Støtte til større tiltak og prosjekter på alle kulturområder.

Søknader behandles 6 ganger i året.

Hovedsøknadsfrist 1. desember (+ fem øvrige årlige frister; se nettsider).

Fond for lyd og bilde (www.kulturrad.no)

Støtte til prosjekter som involverer rettighetshavere og utøvende kunstnere som har sitt virke i Norge.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. februar, 1. september.

Fond for utøvende kunstnere (www.ffuk.no)

Støtte til prosjekter som involverer utøvende kunstnere (musikere, sangere, skuespillere, dansere osv.).

Søknadsskjema eller brev. Søknadene behandles seks ganger i året.

Søknadsfrister på nettsider.

Nordisk kulturfond (www.nordiskkulturfond.org)

Støtte til nordiske samarbeidsprosjekter (minimum tre land).

Søknadsskjema/web-søknad.

Søknadsfrister 1. februar, mars, april, august, september, oktober.

Det finnes også flere bilaterale støtteordninger i Norden. Se www.norden.no.

EU: Culture 2000 (se www.kulturrad.no)

Støtte til større samarbeidsprosjekter mellom land i EU/EØS. Mål: å fremme

europaisk samarbeid om kulturell og kunstnerisk skapende virksomhet.

Søknadsfrist ca. 20. oktober.

Institusjonen Fritt Ord (www.fritt-ord.no)

Støtte til kunst- og kulturprosjekter, i første rekke den del av kulturen som gjør bruk av ordet. Tre søknadsfrister vår og høst.

Regionalt og lokalt lyser også kommunene, fylkeskommunene og en rekke private fond ut midler til kulturformål.

Barn og unge

Den kulturelle skolesekken (www.museumsnett.no/kulturelleskolesekken)

Hoveddelen av midlene fra departementet er fordelt ut til fylkeskommunene og eksisterende institusjoner. Prosjektsøknader rettes derfor til det relevante fylket. Noen sentrale midler lyses ut innenfor spesielle områder. Informasjon om dette finnes på nettsidene.

Norsk kulturråd: barne- og ungdomskultur (www.kulturrad.no)

Støtte til tiltak som bidrar til nyskaping og økt kvalitet i kunst- og kulturtilbudene for barn og unge, og tiltak som fremmer barn og unges egne kulturuttrykk.

Søknad sendes i brev form. Søknadsfrister 10. januar, april, juli, september, oktober.

Musikk

Norsk kulturråd: lokale musikktiltak (www.kulturrad.no)

Støtte til enkelttiltak og konsertserier.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. mars, 1. juni, 1. september, 1. desember.

Norsk kulturråd: bestillingsverksordningen (www.kulturrad.no)

Støtte til bestillingsverk musikk. Organisasjoner og fremføringsinstitusjoner kan søke.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. juni, 1. desember.

Norsk kulturråd: rock og populærmusikk (www.kulturrad.no)

Turné-, transport- og arrangørtilskudd for rock og populærmusikk.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. mai, 1. desember.

Det norske komponistfond (www.musikkfondene.no)

Støtte til bestillingsverk musikk. Organisasjoner og fremføringsinstitusjoner kan søke.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. mars, 1. oktober.

Norsk Musikkfond (www.musikkfondene.no)

Støtte til utbredelse og fremføring av norsk samtidsmusikk.

Søknadsskjema. Søknadsfrist 1. mai, 1. desember.

Norsk jazzforum (www.jazzforum.no)

Ad-hoc-midler (toppfinansiering) som kan søkes av musikere og arrangører.

Søknadsskjema. Behandles fortløpende. Ingen faste søknadsfrister.

NOMUS (Nordisk musikkomite) (www.nomus.org)

Støtte til samnordiske musikkprosjekter og bestillingsverk.

Søknadsskjema / web-søknad. Søknadsfrister 15. januar, 15. april, 15. august, 15. oktober.

Scenekunst

Norsk kulturråd:gjestespillstøtte (www.kulturrad.no)

Støtte til presentasjon av eksisterende forestillinger utenfor stedet der forestillingen er produsert. Arrangører og produksjonsenheter kan søke. Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. februar og 1. september.

Nordscen (www.nordscen.org)

Nordisk støtteordning for scenekunstprosjekter (nye produksjoner, turneer og gjestespill) med nordisk dimensjon. Web-søknad. Søknader behandles hele året. Ingen faste søknadsfrister.

Billedkunst

Norsk kulturråd:prosjektstøtte billedkunst (www.kulturrad.no)

Støtte til bl.a. utstillinger, nye formidlingsformer, kunstfaglige utgivelser. Søknad skrives som brev. Søknader behandles 6 ganger i året. Hovedsøknadsfrist 1. desember (+ fem øvrige årlige frister; se nettsider)

Kulturarv

Norsk kulturråd:prosjektstøtte kulturvern (www.kulturrad.no)

Støtte til å verne norsk kulturarv og gjøre den bedre kjent og tilgjengelig. Søknad skrives som brev. Søknader behandles 6 ganger i året. Hovedsøknadsfrist 1. desember (+ 5 øvrige årlige frister; se nettsider).

Riksantikvaren (www.riksantikvaren.no)

Støtte til større prosjekter innen kulturminnevern, vedlikehold og restaurering. Søknader sendes kulturminneforvaltningen i den relevante fylkeskommune for vurdering. Fylkeskommunene lyser vanligvis ut midler én gang i året. Fylkesvise søknadsfrister.

Norsk kulturminnefond (www.kulturminnefondet.no)

Støtte til prosjekter som omfatter verdifulle kulturminner og prosjekter som er i tråd med den offentlige kulturminneforvaltningen, men som ikke mottar støtte av Riksantikvaren, Norsk kulturfond eller museene.

Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. mars og 1. september.

ABM-utvikling (www.abm-utvikling.no)

Støtte til bl.a. utviklingsprosjekter innenfor arkiv, bibliotek og museum (abm), tverr-sektorielle prosjekter for digital bevaring, formidling og læring, prosjektstøtte fra Kulturnett Norge (innholdsproduksjon og -formidling av kunst og kultur på Internett). Søknadsskjema. Søknadsfrist 15. november.

Stiftelsen UNI (www.stiftelsen-uni.no)

Støtter allmenntilretteleggende tiltak som verner mennesker og fortidsminner. Søknad som brev. Ingen faste søknadsfrister.

Kommunene lyser også ut midler til kulturvernprosjekter.

Amatørvirksomhet

Diverse

Musikkverkstedsordningen (www.mvo.no)

Støtte til tiltak innenfor rock, jazz, folkemusikk og verdensmusikk. Søknadsskjema / web-søknad. Søknadsfrist 15. november.

Norsk Musikkråd:Voksenopplæringsmidler musikk (www.musikk.no)

Tiltak innenfor voksenopplæring og studieforbundsvirksomhet. Søknadsskjema. Søknadsfrister 1. januar, 1. juli.

Nordisk Amatørteaterråd (www.nar.no)

Gjestespill- / reisestøtte til amatørteatergrupper for reiser i Norden. Søknadsskjema. Søknader behandles hele året. Ingen faste søknadsfrister.

Barn og unge

Trafo (www.trafo.no)

Støtte til kunstprosjekter av / med unge kunstnere (16–22 år). Søknadsskjema / web-søknad. Ingen faste søknadsfrister.

Solofondet (www.solofondet.no)

Stipender til ungdom (15–25 år) med gode ideer og prosjekter. Søknadsskjema / web-søknad. Søknadsfrist 1. desember.

Norsk musikkråd:Frifond musikk (www.frifond.no / www.musikk.no)

Støtte til musikkaktivitet for og med barn og unge under 26 år. Søknadsskjema. Løpende søknadsbehandling. Ingen faste søknadsfrister.

Norsk Amatørteaterråd:Frifond teater (www.frifond.no)

Støtte til lokal amatørteateraktivitet, øvre aldersgrense 26 år. Søknadsskjema. Løpende søknadsbehandling. Ingen faste søknadsfrister.

Kirke

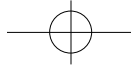
Opplysningsvesenets fond (www.kirken.no / www.ovf.no)

Støtte til kirkelige formål innenfor bestemte satsingsområder fastsatt av Kirkemøtet hvert annet år. Kunst- og kulturprosjekter kan søke om støtte dersom de faller inn under satsingsområdene. Søknad sendes via det lokale bispedømmeråd. Søknadsskjema. Ingen faste søknadsfrister.

Andre nyttige ressurser / web-adresser

Legathåndboken – fås kjøpt i bokhandelen.

www.kulturnett.no www.legatsiden.no www.tilskudd.no www.kirken.no

ferdinando scianna
sicilia, 1966

